

6.1. Inleiding tot de wijsbegeerte 1984/1985

Inhoud: zie p. 159

Voorwoord.

(i) De bedoeling van deze driejarige cursus is ‘propedeutisch’. ‘Propaideia’ en/ of ‘propaideuma’ betekenen, in het Oud-Grieks (o.m. Platon, Politeia 536d), zoiets als ‘inleidend (of ‘elementair ‘) onderricht.

Dit behelst twee denkinhouden: deze cursus geeft, allereerst, informatie, alhoewel niet in de dilettantische (liefhebberige) of in de specialistische zin; het gaat over algemene vorming; hij verschaft, tweedens, methode; daarom verliest hij zich niet in mode of in ideologie (eenzijdig, ja, dweepzuchtig denken).

(ii) Deze driejarige propedeutiek leidt, natuurlijk, op de eerste plaats, in tot de filosofie (wijsbegeerte), maar ook tot de retoriek (tekstkunde) en tot de vakwetenschap (stellige of positieve wetenschap). Wijsbegeerte is, immers, wel onderscheidbaar van beide, doch niet scheidbaar.

Vooreerst, de wijsgeer verwoordt zijn ideeën in teksten; hij situeert zichzelf in een traditie van teksten (intertekstuele zijde), die hij zelf leest; welnu, de retoriek, sinds de Griekse Protosofistiek (-450/-350) vooral, is tekstvaardigheid en theorie over tekstvaardigheid.

Ten tweede, de wijsgeer - de irrationalistische denkers uitgezonderd (en dezen bedienen zich dan ook nog van redeneringen) - is erop gesteld wetenschappelijk te werk te gaan (methodisch, moment) en hij houdt zich, zoveel mogelijk (wij leven in een uitbarsting van vakwetenschap), op de hoogte van de resultaten en grondslagen van de vakwetenschappen (informatief moment). - Overigens, ‘propedeutiek’ wordt gebruikt om de elementaire studie van een wetenschap aan te duiden.

(iii) Isokrates van Athene (-436/-338)

Hij was voorstander van een ‘algemene vorming’, die de grondslag van zijn retoriek uitmaakte. Filosofie en vakwetenschap waren integrerende onderdelen van die algemene ontwikkeling, nodig om op verantwoorde wijze, een tekst op te stellen en/of uit te spreken.-- Wij schakelen ons in die traditie in.

L 2

Opm.-- (i) *C.J. De Vogel, Greek Philosophy, I (Thales to Plato)*, Leiden, 1950, 2, zegt dat de vakterm ‘filo.sofia’ (letterlijk: ‘wijsheidsgezindheid’; denk aan ons ‘wijs.-begeerte’) twee betekenissen dekt:

a. een brede betekenis,

nl. het stelselmatig verwerven van ‘wijsheid’ zo dat men, zoveel mogelijk, het ideaal van een algemene ontwikkeling benadert; *Herodotos van Halikarnassos* (-484/-424), de stichter van de ‘geschiedwetenschap’ (land- en volkenkunde), *Hist.*, 1:30,-- later *Thoekudides van Athene* (in het Latijn Thucydides; -460/-399), de uiterst vakwetenschappelijke stichter van de geschiedwetenschap, *Pelop. Oorl.*, II: 40,-- later nog, Isokrates van Athene (-436/-338), de retor, gebruiken het woord ‘filosofie’ in de brede betekenis van ‘algemene vorming’, - men ziet dat ‘sofia’ (Lat.: ‘sapiëntia’, wijsheid) - praktisch gesproken - ‘algemene ontwikkeling’ betekent;

b. een engere betekenis,

nl. het gespecialiseerde verwerven van wat, sinds Puthagoras van Samos (-580/-500) en de Paleoputhagoreeërs (de oudste leerlingen van Puthagoras (Latijn: Pythagoras) (-500/-300), ‘filosofie’ heet, d.i. een sterk vakwetenschappelijk gekleurde wijsbegeerte, -- waarmee de specialisering aanvangt; -- toch wilden noch Puthagoras noch de Paleoputhagoreeërs breken met de aloude (archaïsche) ‘wijsheid’, d.i. het geheel van vaardigheden, waardoor de mens van toen het leven en zijn opgaven aankon.

De Vogel, o.c., 3, vernoemt, even, de zeven wijzen van Hellas, onder wie Thales van Miletos (-624/-545), algemeen, doorgaat als de eerste gespecialiseerde wijsgeer (en wel als ‘fusikos’, physicus, natuurkundige en natuurfilosoof).

Waaraan men ziet dat de grenzen tussen algemene vorming en gespecialiseerde filosofie (en/ of vakwetenschap en, later, ook retoriek) niet duidelijk aflijnbaar zijn.

(ii) Hellas (Griekenland) was, onder dat oogpunt, slechts één geval van een algemeen cultuurpatroon. Men leze er b.v. *W.I. Irwin, Wisdom Literature*, in: *Enc. Britann.*, Chicago, 1967, 23: 601, op na:

L 3

het antieke Nabije Oosten (d.i. het gebied dat omvat Ethiopië, Egypte; -- Mesopotamië, d.i., bij benadering Iran en Irak, Klein-Azië (Micrasia, Anatolië), Armenië,-- Syrië,- Arabië) kende, vanaf de Soemeriërs (in Mesopotamië) en de antieke Egptenaren, een rijkelijk afwisselende wijsheidsliteratuur, waarvan wij, in de Wijsheidsboeken van Oud- en Nieuw Testament, in Israël (vanaf -1200 vooral), de afbeelding kunnen lezen.

Er is meer: het *Colloquium van Straatsburg* (17/19.05. 1962), liet ons een groep specialisten zien , die de antieke Egyptische (acht studies), Mesopotamische (één studie' en Israëlitische (drie studies) wijsheid bespraken (zie *F. Wendel e.a., Les sagesses du Proche-Orient ancien*, Paris, 1963, waarin *A. Volten, Der Begriff der maat in den Aegyptischen Weisheitstexten*, o.c., 73/101, o.m. het antieke Egyptische hylozoïsme (de idee dat alle stof levend is) aan het werk ziet in de eerste Griekse wijsgeren; Volten duidt 'Maat' vooral als 'zielestof (fluïdum)).

Zie ook:

-- *W. Bieder, Wijsheidsliteratuur*, in: *B. Reicke/ L. Rost, Bijbels-historisch woordenboek*, Utr./Antw., 1970, VI: 65/70 (overzicht);

-- *C.A. Keller, ibid.*, 70v. ('wijs' is flink, kundig, ervaren, verstandig; -- ontwikkeld, normbewust, verstandig en gewetensvol en zo sociaal); *id., ibid.*, 63/65 ('wijsheid' is, in moderne termen vertaald, de samenvattende term voor het antieke oosterse humanisme ('humanisme' in de zin van 'algemeen ontwikkelde wijze van mens - zijn'.) of 'paideia' (opvoedingsideaal).

M.a.w.: er gaat een zeer sterk agogisch moment schuil in de oude Oosterse wijsheid: ontvoogding (zelfstandig denken) en reddend optredend gedrag (heilstich-ting) zijn er de inzet. Dit agogisch moment vindt men, later, terug bij de Puthagoreeërs en, in hun spoor, bij de Platoniekers,

Terecht schrijft *M.J. Suggs, Book of Wisdom*, in: *Enc. Britann.*, Chicago, 1967, 73: 600f.: "De Griekse wijsbegeerte was de erfgename en, tot op zekere hoogte, de leerlinge van de eeuwenoude bezinning van het oosten". (a.c., 600).

L 4

Wijsgerige logica (denkleer, dianoëtiëk).

Sinds de dagen van Aristoteles van Stageira (-384/-322; bijgenaamd ‘de Stagiriet’), de stichter van de wijsgerige logica of leer omtrent het denken, is logica steeds, op een of andere wijze, met ontologie verbonden. Daarom een eerste hoofdstukje over ontologie.

Verder, is de logica steeds een ordeleer (harmologie) geweest. Daarom, als tweede inleiding, een woordje over de comparatieve methode, kern van alle ordenen.

Na die inleidende kapittels, kunnen wij, met gemak, de eigenlijke logica aanvatten, die, in hoofdzaak, drie themata bespreekt:

- ideeën (begrippen, concepten),
- oordelen (proposities, uitspraken, beweringen), waarin begrippen, in oordeelsverband, fungeren;
- redeneringen (vooral het syllogisme of sluitrede), zoals de deductie, de reductie (o.m. en vooral de inductieve reductie) en de abductie (of hypothese).

Gewoonlijk wordt, als apart gedeelte, de toegepaste logica of methodeleer (methodologie daaraan toegevoegd. Wij zullen, echter, de toepassingen of - zoals men nu graag zegt - ‘applicatieve modellen’ niet afzonderlijk behandelen, doch geïntegreerd in de logische tekst zelf.

- Ziedaar de hoofdtrekken van de leerstof van het eerste jaar filosofie. ‘Filosofie’ is, meestal, geweest ‘ordentelijk, d.i. logisch streng, denken. Niet zonder reden hebben de Peripatetiekers (Aristoteliekers) de logica van hun meester ‘to organon’ (Lat.: instrumentum, werktuig,-- hier van het denkvermogen) geheten.

Meer nog: in de traditie van Aristoteles leermeester, Platon van Athene (-427/-347), de stichter van de Academie, is een ordeleer intrinsiek verweven met het wijsgerige denken zelf. Het is in die Platonische traditie dat wij ons zullen inwerken : alle ‘zijn’ (werkelijkheid) is gedacht (doordacht, geïnvesteerd denken); denken is: dat doordachte ‘zijn’, in de vorm van ideeën (denkinhouden), in ons tot volle bewustzijn laten komen. Het is dit type van bewustwording, dat, door de ontologisch onderbouwde logica, vergemakkelijkt wordt.

L 5

I. Inleiding

I.A. ontologische inleiding. (5/19)

In een eerste punt zullen wij de ontologische methode (lemmatisch-analytisch) nader omlijnen. Daarna, in een twee de punt, gaat het over:

- (i) het 'zijn' als op zich zijn(de) en
- (ii) het 'zijn' als noodzakelijke en/ of voldoende reden of grond (als 'horizon').

Begripsbepaling der ontologie.

Vooreerst een omschrijving. - Ontologie komt, als term, van *Joh. Clauberg* (+1665), die, in zijn *Metaphysica* (1646) zegt dat 'ontologia' is "een type van weten-schap, dat stilstaat bij het zijnde als zijnde, d.i. voor zover het zijnde is".

Clauberg voegt daarbij: "(het gaat, daarbij, om) een 'natura' (een zijnswijze), eigen aan:

- (i) alle (verzameling; summatieve inductie) en
- (ii) alle afzonderlijke (singuliere) zijnden".

Gevolg: zo'n wetenschap is 'catholica universalis' (algemeen inzake object); m.a.w. niets valt erbuiten (alomvattende aard).

2. Ontologie als zaak,

d.i. als menselijke bezigheid, echter, is veel ouder: *G. Thinè A. Lempereur*, *Dictionnaire général des sciences humaines*, Paris, 1975, 673, spreekt van een type van ontologie als 'metaphysische' ontologie, gesteld tegenover de 'formele' van Edmund Husserl (1859/1938), de fenomenoloog, en de 'fundamentele' van Martin Heidegger (1889/1976), de existentiële denker.

Wij hebben het, hier, eerst en vooral, over de 'metaphysische', ontstaan in het denken van Parmenides van Elea (-540/...), één der eerste antiek-Griekse denkers, en tot volle ontwikkeling gebracht zowel door Aristoteles (L.4), de ware stichter ervan, als in de Middeneeuwse kerkelijke Scholastiek (800/1450). Zodat wij, daarmee, voor een oude en gevestigde traditie staan.

Bibl. steekproef.

-- *O. Willmann* (1839/1920), *Abriss der Philosophie (Philosophische Propädeutik)*, Wien, 1959-5, 329/460 (*Historische Einführung in die Metaphysik; id., Die wichtigsten philosophischen Fachausdrucke in historischer Anordnung*, Kempten / München, 1909;
--- *D. Mercier*, *Metaphysique générale ou Ontologie*, Louvain / Paris, 1923-7.

L 6

Lemmatisch-analytische ontologie.

Platon van Athene (L.4) is de stichter van de lemmatisch-analytische methode. Deze gaat, in twee stappen, te werk.

(i) Vooreerst, het 'lemma', anticipatio (praesumptio),-- de gissing (hypothese, veronderstelling). Inzake 'zijn', weten wij, om te beginnen, vaag, wat 'zijn' is. Reden : wij gebruiken, dagelijks, het werkwoord en het naamwoord 'wezen', alsook het bijvoeglijk naamwoord 'wezenlijk'. En wij gebruiken het zinnig.

(ii) Dan, de 'analisis', analyse (ontleding, uiteenrafeling).-- Het 'zijn' gaan wij, nu, in de volgende bladzijden, uitgaande van ons aanvankelijk vaag zijnsbegrip, verhelderen, 'expliciteren', nader toelichten.

(I) -- Indien iets, dan feit en zijnswijze.

(1) het gemene verstand (Eng. common sense (*Thomas Reid* (1710/1796; *An Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense* (1764) en de aan hem aanknopende Schotse School heeft een begrip van 'zijn', 'wezen', 'wezenlijk', zoals blijkt uit volgende elementaire taalanalyse.

(i) "Wie is Theagenes? En Charikleia?"

Antwoord: "De helden uit de liefdes- en avonturenroman *Aithiopika* van *Heliodoros van Efesos* (tss. +300 en +400)".

Merk op: 'zijn' wordt met 'wie' of met 'helden' verbonden uitgezegd. Men 'is, immers, 'iemand' (Identificerend taalgebruik).

(ii) "Waar zijn Charikleia en Theagenes?"

Antwoord: "Zij zijn in de streek van de Nijlmonding" (Plaatselijk situerend taalgebruik).

(iii) "Hoe was Charikleia?"

Antwoord: "Een jong meisje, op een rots gezeten,-- dermate mooi dat zij de beeldindruk (imago) van een godin had". (Aldus het boek I, 2:1). (Nader kwalificerend of typerend taalgebruik).

Zo zouden wij kunnen doorgaan.

Nog één vraagje: "Is Charikleia daar?"

In dit geval ligt de nadruk niet op de plaats maar op het pure feit of zij daar is.-- In de drie voorgaande vragen ging het over Wat-vragen; in de laatste vraag, over of-vragen.

(2) M. Heidegger (L.5), bekend om zijn grondslagenonderzoek inzake 'zijn' en 'zijnskennis' (vandaar de naam 'Fundamentalontologie' (fundamentele ontologie)) zegt: "Mens zijn ('Dasein') is (i) zijn (ii) op een bepaalde wijze, nl. (i) terwijl hij zelf 'is', (ii) verstaat de mens, meteen, 'zoiets als zijn'". (Sein und Zeit, I, Tübingen, 1949-6 (1927-1), 17).

L 7.

Vertaald in het taalspel van het gemene verstand (d.i. van Jan-en-alleman), luidt dit: **(i)** doordat wij zelf ‘zijn’ (op onze wijze bestaan), **(ii)** weten wij, enigszins, wat ‘zijn’ over het algemeen, is.

Tot daar het lemma van iedere ontologie, d.i. haar uitgangspunt, hoe vaag ook.

1. Uit de tweesoortigheid der vragen en antwoorden (L.6), hierboven, is reeds het basisbegrip ‘zijn’, nl. als op zich zijn (onafhankelijke werkelijkheid) aan het blootkomen.

1. Inderdaad, de Scholastici (L.5) vertolkten ‘zijn’ (esse, ens) met het woord ‘res’(ding, zaak,-- in de zin van ‘wat op zich, objectief, onafhankelijk van mijn en dijn denkakten, bestaat).

2. En ‘res’ (realiteit) duiden zij tweeledig:

a. als ‘essentia’ (van Aristoteles ‘ousia’, wezen(heid)), d.i. als antwoord op de wat - vraag, nl. als zijnswijze;

b. als ‘existentia’ (bestaan, feitelijkheid), d.i. als antwoord op de of-vraag, nl. zijn als ‘er zijn’ (feitelijk zijn).

Samengevat

Iets (res, op zich, met als kentrekken:

a. iets anders zijn dan de rest (complement van het ‘zijn’);

b. er zijn, te midden van de rest (complement van het ‘zijn’).

Ziedaar de begripsinhoud van ‘zijn’ als op zich zijn.

Dit is onze eerste analyse van het lemma ‘zijn’.

2. Uit dezelfde tweesoortige vragen en antwoorden blijkt, meteen, de begripsomvang van ‘zijn’. - Let op ‘de rest’ (‘complement’ van het ‘zijn’; telkens wanneer wij een ‘nota’ (begripskentrek) omschrijven: wij kunnen er niet omheen! Zonder het totale zijn is één moment, element, lid, van dat algehele of totale zijn is, immers, datzelfde moment ondenkbaar en onzegbaar.

Zoals Clauberg, in zijn definitie van ontologie, zei (L.5),

(i) alle ‘wezens’ (zijnden) samen en

(ii) ieder wezen afzonderlijk (singulier) zij zijn, alle en ieder, ‘zijn’, zodat wij ze als ‘wezens’ zijnswijzen en feitelijkheden) bestempelen.

L 8

Het 'bewijs' uit het ongerijmde.

(i) Wij hebben, zo-even, een ontologisch 'model' (idee, begrip) ontworpen: uitgaande van een eerder vaag gebruik, hebben wij de idee 'zijn' (wezen, wezenlijk) verhelderd tot de tweeledigheid 'essentie/ existentie' als op zich bestaan.

a. Om te verduidelijken - van formeel 'bewijs' spreken inzake zijn is moeilijk - dat wat wij, als model, ontworpen hebben, juist is,

b. stellen wij het tegenmodel, nl. 'iets' (?) dat (i) geen zijnswijze en (ii) geen feitelijkheid vertoont: zoiets is en ondenkbaar en vooral irreëel (onwerkelijk)

Wij zeggen 'ondenkbaar' in de zin van 'niet in te denken als werkelijk'. Want wij hebben het wel 'gedacht' als tegenmodel (maar om aan te tonen dat het irreëel (onwerkelijk, niet-zijnde, 'niets') is.

Aangezien er tussen 'zijn' en 'niet-zijn' - hier - geen derde mogelijkheid is, moet, dan wel, het model werkelijk zijn en het tegenmodel onwerkelijk. Tot daar voor de begripsinhoud.

(ii) Wat de begripsomvang betreft. zie hier het schema.

Gesteld: het tegenmodel, nl. 'iets' dat buiten de omvang van het zijn valt. Klaarblijkelijk

(i) is het, dan, niet iets anders dan de rest van het zijn (want het heeft geen eigen zijnswijze) en

(ii) is het er niet, te midden van de rest van het zijn (want het heeft geen eigen feitelijkheid).

Besluit: tweemaal stellen wij vast, dat wij 'zoiets (?) irreëel (onwerkelijk) is. Men zegt ook: "Zoiets (?) situeert zich in het 'absolute niets' (om te zeggen dat het 'absoluut niets' 'is')".

Met één enkel woord zegt men, inzake de alomvattendheid van het zijn (waarbuiten volstrekt niets is), dat het zijn 'transcendenteel' (alomspannend) is, want 'absoluut' (d.i. tot absoluut niets in betrekking staande en volkomen onafhankelijk).

Opm.:-- Men kan 'ontologie' door werkelijkheidsleer vervangen: de lezer(es) ziet, nu, in waarom.

Opm.:-- R.A. Koch, *Die Uraxiome in ihrer Bedeutung für die philosophischen Grunddisziplinen*, in: *Tijdschr. v. Fil.*, 31 (1969), 4: 749/766, drukt dit als volgt uit.

L. 9.

(1) “Es gibt ein All mit allen seinen Teilen. Jedes Seiende ist (a) ein Teil des Alls oder (b) das All selbst”.

(1) “Er is een heelal (transcendenteel geheel) met al zijn ‘delen’ (momenten, elementen). Ieder ‘zijnde’ is ofwel een moment van het heelal ofwel dat heelal zelf”.

“(1) Es gilt ein All mit allen seinen Teilen. Jedes ,Seiende ist ein geltendes, das Teil des Alls oder das All selbst”.

“(1) Er is een heelal dat ‘geldt’ (waarde vertegenwoordigt), met al zijn momenten (‘delen’) Ieder ‘zijnde’ is iets dat ‘geldt’ (waarde vertegenwoordigt), hetzij dat heelal zelf hetzij een moment ervan”.

Toelichting.

Velen misduiden het idee ‘werkelijk’ (zijn(de)). Indien de idee ‘zijn’ (werkelijkheid) ‘werkelijk’ onbegrensbaar (transcendenteel) behoort opgevat te worden, om ‘werkelijk’ ontologisch te zijn - en niet het al te vage commonsense-begrip (zie ons lemma; L.6), - dan moet men met volgende opmerkingen rekening houden.

1. Het zijn, filosofisch (metafysisch) verstaan, als terminus technicus (streng vakterm), omvat alles,-- zowel al wat wij, in de omgangstaal, ‘werkelijk’ heten, -- als wat wij, daarin, ‘ingebeeld’ heten.

Reden: wat ik, gij, allen zich inbeelden, is niet-niets, maar iets, nl. een louter ingebeeelde werkelijkheid, maar dan toch een (weliswaar slecht ingebeeelde) werkelijkheid.

Evenzo omvat het filosofische zijnsidee al wat reeds gedacht, doch ook wat nog niet gedacht is.

2. Het zijn, filosofisch verstaan, omvat het gerijmde (consistente, contradictievrije) zowel als het ongerijmde (L.8), -- dit laatste voor zover het louter gedacht en geformuleerd is.

Reden: het louter gedachte, ofschoon onmogelijke (ongerijmde, immers) ‘is’ niet-niets, maar ‘iets’. Zo wanneer ik een vierkantige cirkel ‘louter denk’ (als onmogelijk, natuurlijk). Zoniet, dan zou een bewijs uit het ongerijmde onmogelijk zijn.

3. Het zijn, filosofisch gedacht, omvat zowel het louter mogelijke al het volstrekt onmogelijke.-- Dit laatste, weliswaar, als louter verondersteld tegenmodel van werkelijk, resp. mogelijk.

Reden: niets kan niet, door ons denken (dat, wezenlijk, zijnsgericht is), ‘beschouwd’ worden.

L. 10.

M.a.w. zelfs het onbeschouwbare - ondenkbare - kan 'beschouwd' ('gedacht worden (weliswaar als 'onbeschouwbaar', resp. 'ondenkbaar').

(II) -- Iets, dan een, waar, waardeerbaar.

O. Willmann, *Geschied des Idealismus*, III (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2, 1036f (alook zijn *Die wichtigsten* (L.5v.), 62; 88; 123; verder, in zijn *Historische Einf.* (L.5), 353ff.), vernoemt een steevast, in de ontologische traditie, terugkerende reeks basisideeën (grondbegrippen).

1. Ontstaan der reeks.

O. Willmann, *Die Gesch.*, 1036f., zegt dat de reeks der transcendent gebruikte (en daarom 'transcendenteel' geheten) ideeën de ineenvoeging zijn van, enerzijds, de paleopthagoreïsche (tussen -550 en -300) basisideeën, het ene (ondeelbare, samenhangende, ineengevoegde) en het denkbare (het zgn. 'ware' in de zin van 'wat met denken overeenstemt'), en anderzijds, de platonische (sedert Plato van Athene (-427/-347) daterende) basisideeën, het zijnde en het waardevolle (het zgn. 'goede').

2. Wezen der reeks.

a. Wat betreft het 'zijnde' (van Platon), verwijzen wij naar hierboven.

b. De drie andere basisideeën zijn niets anders dan het zijnde (het zijn), voor zover het noodzakelijke en, transcendenteel gezien, voldoende voorwaarde is van drie menselijke werkdadigheden.

a.-- Het transcendentele ene (10/13).

a. Zoals M. Heidegger zegt, is de mens dat soort wezen, dat, terwijl en doordat het zelf 'is' (als met eigen zijnswijze begaafd feitelijk bestaan (L.7v.)), een transcendenteel begrip van het zijn bezit.

Wij zagen, nu, dat dit steeds complementering, d.i. indeling of, liever, opdeling, van het zijn impliceert (behelst) in één beschouwd wezen (iets) en de rest van het zijn.

Dit bewijst, metterdaad, ofschoon, zo goed als altijd, ondoordacht, dat mens - zijn indelend verzamelen behelst. wij vergelijken (confronteren onderling) het ene (zijnde) met de rest (van het zijnde).

De comparatieve methode lijkt ons wel aangeboren. Waardoor? Doordat het zijn, als samenhang of eenheid van een veelheid (elementen), ons, van meet of aan, duidelijk voor de ogen staat.

L. 11.

M.a.w. het zijn als veelheid van feitelijke zijnswijzen, die, o.g.v. onderlinge vergelijking -- dit is de menselijke werkdadigheid, waarvan het zijn de mogelijkheidsvoorwaarde is --, haar samenhang (eenheid) bewijzen, is, meteen, een licht dat voorlicht. Jean Piaget (1896/...), de genetisch-psycholoog, en zijn school heeft grondig onderzoek verricht naar het structurerend gedrag van kinderen. De resultaten lijken als volgt samenvatbaar.

(i) - Kinderen van vier tot vijf jaar ordenen een reeks

(d.i. zien een samenhang of eenheid) stokjes S1, S2,...,Sn, wel paarsgewijs (twee tegelijk doch geraken, blijkbaar, niet veel verder.

Zelf schrijft Piaget, *Genetische epistemologie (Een studie van de ontwikkeling van denken en kennen*, Meppel, 1976, 36 : “De jonge kinderen van vier tot vijf jaar oud, die ik, samen met A. Szeminska, onderzocht,

(i) wisten uitstekend alleen hun weg van huis naar hun school en omgekeerd, te vinden;

(ii) maar zij waren er nog niet toe in staat zich deze voor te stellen door middel van spelmateriaal, dat de verschillende hoofdherkenningspunten uitbeeldde (gebouwen, enz.)”.

(ii) - Tegen vijf tot zes jaar ordenen dezelfde kinderen,

eveneens, zoals in vorig model, de stokjes naar grootte. Doch, -i.p.v. dit slechts per paar aan te kunnen (“Dit stokje is groter dan dat stokje”), zoals te voren, -- ordenen zij, naar grote, proberenderwijs, de gehele reeks.

M.a.w. de omvang van een eenheid (samenhang) is vergroot. En wel tot de totale reeks.

Zelf schrijft Piaget, o.c., 45v.: “De overgankelijkheid (transitiviteit) “indien a groter, kleiner, gelijk aan b en indien, tegelijk, b groter, kleiner, gelijk aan c, dan ook a groter, kleiner, gelijk aan c” wordt, in dit stadium, nog niet doorzichtig (beheerst).

B.v., indien het subject (kind) twee stokjes samen ziet, waarvan S1 kleiner is dan S2, en, daarna twee stokjes, waarvan S2 kleiner is dan S3, dan concludeert het niet dat S1 kleiner is dan S3, indien het niet alles tegelijkertijd ziet”.

(iii) - Met de zes tot zeven jaar, pas, begint het methodisch ordenen

gesteld voor het probleem steeds dezelfde reeks stokjes, naar grootte, te ordenen, kiezen de kinderen, nu:

L. 12.

(i) eerst, onder alle stokjes (de totale verzameling), het kleinste (dat zij, naar feitelijke zijnswijze, onderscheiden van de rest (complement (L.7; 10)));

(ii) dan, kiezen zij, binnen die rest (complement), weerom, het kleinste; enz.-- Zegt Piaget, *Psychologie en kennisleer*, Utr./Antw., 1973, 38v.:

(A) *Het gegeven.*

Nemen wij, als voorbeeld, het behoud (identiteit - doorheen - veranderingen) of 'invariantie' van een verzameling objecten. Zo b.v. tien tot twintig kralen in een glas.

a. (de handeling).

Wij vragen, dan, de proefpersoon (kind) zelf een gelijk aantal blauwe kralen in glas Z en rode kralen in glas B van dezelfde vorm en afmetingen te doen.(...).

b. (de handeling).

Wanneer, nu, zodoende, twee gelijke verzamelingen gevormd zijn, vraagt men het kind de inhoud van glas B over te gieten (verandering) in een vat C, dat anders van vorm (verandering) is (b.v. C is een glas dat hoger (lager) en smaller (breder) is dan de twee voorgaande).

(B) *Het gevraagde (gezochte).*

Men vraagt, dan, aan het kind of er nog steeds evenveel (behoud, identiteit doorheen variaties, invariantie) kralen in A en C zijn.

Men kan deze proef (toetsing van identiteitsinzicht) herhalen met steeds weer andere vormen (configuraties) van glazen, natuurlijk: in dat geval wordt het inductieve toetsing.

(C) *Het antwoord.*

(i) De kleintjes ontkennen het behoud. Of nog: zij beschouwen het niet als noodzakelijk. Zo zijn er, voor sommigen, meer kralen in C dan in A "omdat het peil der kralen in C hoger is". Voor anderen, weer, zijn er minder kralen in C, "omdat het glas, waarin zij, nu, zitten, smaller is".

(ii) Omstreeks zes - zeven jaar - aldus steeds Piaget - vatten de kinderen de verzameling (eenheid-in-de-veelheid), echter, als invariant op, onafhankelijk van de perceptieve (d.i. zintuiglijk waarneembare) configuratie (geometrische vorm).

(iii) Rond de elf tot twaalf jaar leert het kind vergelijken via woordelijk meegedeelde opgaven.

L. 13.

a. Tot nog toe kwam het kind niet, tenzij aarzelend, los van de fysicaal-werkelijke gegevens (feitelijke zijnswijzen (L.7)), verwezenlijkt in - wat Piaget noemt - waarneembare configuraties.

b. Nu, echter, begint het, doorheen woorden (taaltkens: semiologisch, semiotisch stadium), te vergelijken en te ordenen:

(a) Gegeven: de haren van Edith zijn blonder dan die van Suzanne, maar donkerder dan die van Lili;

(b) Gevraagd: wie, onder de drie meisjes, heeft, nu, de donkerste haren? Daarop reageert het kind, nu, direct, zonder de haren fysicaal te moeten zien.

Besluit.

Het transcendentel - ene zijn is het licht, dat, reeds vanaf de kindsheid, de mens voorlicht inzake de vergelijkbaarheid en ordening der dingen (feitelijke zijnswijzen). - Doch pas, in de ontologie, komt dit transcendentel - ene zijn 'in de kijker', d.i. wordt de mens er zich van bewust.

b. -- *Het transcendentele ware.* (13/16)

1. Men lette op: 'waarheid' - hier - is bedoeld als ken- en denkbaarheid. Platonisch uitgedrukt: idee.

M.a.w., zoals wij (L.4) reeds zegden, alle zijn is gedacht zijn, 'noèton', door de 'nous' (intellectus, verstand) verstaanbaar, begrijpelijk, zijn. Of nog: het zijn en alle verstand zijn, onderling, ineen bestaande. Op elkander afgestemd. Of nog: zijn is verstandelijk van aard. Ideëel van nature.

2. De begripsbepalingen van 'waarheid', zoals zij in omloop zijn, hangen van bovenstaand transcendent waarheidsbegrip af, als van de absolute mogelijkheidsvoorwaarde.

a. Zo Heidegger's definitie van 'waarheid' als onverborgenheid (a.lètheia), d.i. als het te voorschijn treden van feitelijke zijnswijzen (L.7) in de kijker van onze verstandelijke aandacht. Heidegger's definitie is er een die de waarheid bepaalt vanuit wat fenomenologen, met hem, heten 'de ontmoeting' (Begegnung, Encounter, rencontre), d.i. de kennismaking met iets (in zijn feitelijke zijnswijze).

Inderdaad, wet zich niet toont (denk aan ons lemma), blijft verborgen en, meteen, onken- en ondenkbaar. Doch toont zich enkel wat **(i)** feit(elijkheid) en **(ii)** zijnswijze bezit. En als dusdanig.

b. De andere waarheidstypes steunen, alle, op Heidegger's ontmoetingswaarheid. Inderdaad, pas na (of, althans, gedurende) kennismaking met feitelijke zijnswijzen, kan de mens vergelijken.

L.14.

1. *Het eerste vergelijkingstype is dat van de zgn. logische waarheid.*

Deze vertoont twee facetten.

a. Het eerste is dat van de overeenstemming (gelijkenis) tussen ons inzicht en de zaak zelf. Het oordeel (propositie) is, hiër, bij uitstek, de drager van de ‘logisch’ geheten waarheid: het zegt, immers, uit of, ja dan neen, het predicaat (gezegde) van het subject (onderwerp) mag uitgezegd worden.

b. Het tweede is dat van de onderlinge samenhang of coherentie tussen, enerzijds, de beweringen omtrent de zaak, waarover het gaat (feitelijke zijnswijze), en, anderzijds de momenten (aspecten, elementen) van de zaak zelf.

2. *Het tweede vergelijkingstype is dat van de zgn. ethische (morele, zedelijke) waarheid.*

Deze is één type van overeenstemming, nl. tussen de met ideeën of woorden beaamde inzichten (feitelijke zijnswijzen) en de daden (praxis) van degene, die beaamt. Als men wil: de overeenstemming van het gedrag met het woord of de gedachte.

3. *Het derde vergelijkingstype is dat van de zgn. pragmatische (beter: peirastische) waarheid.*

Deze is, eveneens, één type van overeenstemming, nl. tussen, enerzijds, de leidende idee (hypothese, abductie) van een proefneming (‘peira’, in het antieke Grieks, betekent toetsing) en, anderzijds, het resultaat (uitslag) van diezelfde proef-neming’.

Eén bijzondere vorm daarvan is de lotswaarheid: het lot, dat wij ondergaan, is, inderdaad, één van de toetsingen - doch, in tegenstelling tot het experiment, buiten onze wil of ingreep, - van onze ideeën en opvattingen inzake levensnormen. Wie met ideeën van ‘matigheid’ het leven leeft, zal zich niet zo vlug aan het lot van een dronkaard moeten verwachten!

M.a.w., net zoals in een laboratorium, zijn onze levensopvattingen oorzaken van lotgevallen (gevolgen), als waarheid omtrent onze feitelijke zijnswijze.

Besluit.

Vanaf de ontmoetingswaarheid tot en met de lotswaarheid, -- al deze waarheidstypes hebben als mogelijkheidsvoorwaarde het feit dat de mens, zoals Heidegger zegt, ‘Seinsverständnis’ (de zijnsidee) bezit, die, zoals wij hoger zagen, werkt als een licht dat voorlicht (m.a.w. noodzakelijke en voldoende transcendentale voorwaarde is van alle verstaan en begrijpen, van alle kennis en denken).

L. 15.

Dat dit zo is, blijkt, sinds eeuwen, uit de zgn. denkvetten.-- Gewoonlijk geeft men ze, in de handboeken, onder de vorm van drie zinnestjes.

a. De identiteitswet.-- “zijn(de) is zijn(de)”.

Daarmee drukt de denkende mens uit dat hij/ zij:

1. eens geconfronteerd (ontmoeting; L.13) met een of andere feitelijke zijswijze (L.7), denk aan Heideggers onverborgenheid --, en daarenboven eerlijk (deze ethische waarheid is steeds, natuurnoodzakelijk, in de act van beaming zelf aanwezig),

2. niet anders kan, in geweten, dan bekennen dat wet hij aan toedracht (‘toedracht’ is een samenvattend woord voor ‘feitelijke zijswijze’) kent (waarneemt, duidt), als wel degelijk die toedracht en niets anders (uitsluiting van het zijnscomplement; L.7), moet erkend, beaamd, bevestigd worden.

b. De contradictie- of ongerijmdheidswet. “zijn(de) en niet-zijn(de) kunnen onmogelijk tegelijk beaamd worden”.

Daarmee drukt de denkende mens geconfronteerd én met de toedracht van iets én met zijn geweten, uit dat ‘iets’ (zijn(de)), feitelijke en wijze van zijn, -- steeds L.7 --, ofwel aanwezig (zijnde) ofwel afwezig (niet-zijnde) zijn. Anders gezegd : het zijn en zijn negaat (ontkenning) gaan niet samen (zijn contradictorische, tegenspraak). Zij ‘rijmen niet te samen’!

c. De wet van de uitgeslotenheid van een derde mogelijkheid.

Deze ‘wet van het uitgesloten derde’ (die men wel in semiotische, doch niet in ontologische logica kan wegdenken) luidt: “ofwel is iets zijn(de) ofwel is het absoluut niets. Er is geen derde ‘zijswijze’ (l.8: bewijs uit het ongerijmde): Er is absolute disjunctie tussen het model ‘zijnde’ en het tegenmodel ‘niet-zijnde’.

Deze zinnestjes vertolken vaststellingen, geen ‘axiomata’ in de semiotisch-logistische zin (d.i. willekeurig vooropgestelde uitspraken).

L.16.

Wie zich aan die basiswaarheid - drievoudig verwoord - “dat zijn zijn is en niets anders”, vergrijpt, ondergaat, vroeg of laat, duidelijk, zijn lot (L.14). zegt ook wel: “de denkwetten zijn onschendbaar”, -- niet in die zin dat zij nooit kunnen geschonden (overtreden) worden: wij zegen dat zowel het ongerijmde als het gerijmde kunnen gedacht worden (L. 9); wij voegen er, nu, aan toe dat zij ook in leven, praxis, kunnen omgezet worden “met alle gevolgen vandien” (lotswaarheid).

c.-- het transcendentele goede. (17/)

1. Men lette weerom op: het zijn is enkel noodzakelijke en voldoende (transcendentele) voorwaarde van waarde en waardering. Meer niet.-- Zo was het ook met de eigenschappen ‘één’ en ‘waar’. De transcendentaliën - zijn, één, waar, goed - maken de alomvattende horizon van ons leven uit. ‘Horizon’ betekent hier: mogelijkhedenvoorwaarde.

2. Er wordt beweerd, door sommigen, dat de term ‘waarde’, gesteld i.p.v. ‘goedheid’, uit de moderne taxerende economische taal komt. In ieder geval, men kan diezelfde term ‘waarde’ ook algemeen, d.i. én niet - economisch én niet-taxerend, gebruiken. Feit is dat de huidige axiologen (waardeleerspecialisten) het woord zo gebruiken.

Laat ons vertrekken, zoals hierboven, ven het gemene verstand (L.6).

Zeggen A. Decoene/ A. Staelens, *Paedagogische zielkunde*, Gent/ Leuven/ Leiden, 1920, 7, niet het volgende? “Het schattingsvermogen is een zinnelijk (zintuiglijk) kenvermogen, aan dier en mens gemeen, om,

(i) in de stoffelijke dingen - vergelijk met (L.12 (onderaan)) wat Piaget zegt over ‘perceptieve configuraties’,

(ii) het nuttige of het schadelijke waar te nemen”. - Inderdaad, zelfs Jan-met-de-pet kan dit vaststellen: zijn hondje weigert sommige voeders en hapt gretig naar andere - zonder denken! Ook kinderen - mutatis mutandis, want zij zijn reeds menselijk, ook in het ondoordachte stadium - handelen vlug evenzo!

Beide types van ondoordacht kiezen (voorkeur en afkeer) bedoelen, blijkbaar, meer dan het zintuiglijke: in de perceptieve configuratie (d.i. zintuiglijk ervaarbare werkelijkheid) staan zij gericht op ‘waarde’ (weliswaar, (nog sterk) biologisch).

L. 17.

Streng wijsgerig kan men, met Vladimir Solovjef (1853/1900), de eerste Russische denker van internationaal formaat onder de Christelijke Russische realisten, het waardevol, op hoger vlak, als volgt typeren.

1. “Wanneer wij onszelf onderscheiden van wat niet wijzelf zijn, dan lijnen wij wat wij niet zijn, drievoudig af:

(i) nu eens is het iets dat, van nature, onder ons is;

(ii) dan weer is het iets dat op ons lijkt, als van dezelfde wezenaard (homogeen);

(iii) tenslotte is het iets dat, met ons vergeleken, hoger staat.(...)”.

2. Logisch gezien, vloeit daaruit voort dat de gewetensvolle (ethische, morele) verhouding, zoals zij behoort te zijn, eveneens drievoudig zal zijn.

Ad (i). -- Het is klaar dat wij, wat zich beneden ons situeert (zo b.v. een instinctieve neiging, voor zover zij louter uit onze materiele natuur voortkomt; denk aan winstbejag of buitenissige seks), niet behoren op te vatten, alsof het van hogere aard was (b.v., wanneer wij, in zuiver instinctief winstbejag of even instinctieve seks, iets ‘goddelijks’ zien).

Ad (ii).-- Evenzo gaat het, wanneer wij, geconfronteerd met iets dat wij als een wezen zoals wij er een zijn (b.v. een medemens), beschouwen, dit behandelen, alsof het iets onder ons was (-- denk aan het mishandelen, zonder reden, van medemensen of aan rassenminachting).-- Evenmin behoren wij de medemens te benaderen, alsof hij/ zij een hoger wezen was (denk aan de popsterrencultus of aan dictatorenverafgoding).

Ad (iii).-- Tenslotte, wat wij weten hoger te zijn dan wijzelf en onze gelijken, hoeven wij niet neer te halen zonder reden (denk aan gezagskritiek of atheïsme).

Besluit.

Men ziet, aan deze korte fenomenologie (wezensbeschrijving), dat Solovjef situeert, d.i. ordent, volgens feitelijke zijnswijze (L.7). Doch, nu, niet instinctief (zoals in het schattingsvermogen), maar zedelijk.

L. 18.

Daaraan knoopt Solovjef de drie ethische basishoudingen vast, die ons geweten typeren.

(1) Vooreerst het schaamtegevoel

(vooral de zedigheid, d.i. het schaamtegevoel inzake geslachtelijke gegevens. Zo schrijft hij :”De zin voor zedigheid (...) is, reeds,(...) een kentrek die de mens als mens, radicaal, onderscheidt van al wat onder hem is (denk aan de dieren). Geen enkel levend wezen (buiten de mens) bezit ook maar de kleinste graad van deze zedigheidzin. Daartegenover staat dat, sinds onheuglijke tijden, de zedigheidzin zich getoond heeft ja, dat hij voor groei en ontwikkeling vatbaar is, bij de mens”. (*La justification du Bien*, Paris, 1939, 31).

Doch er is meer.

a. Men lette op wat er geïmpliceerd is in dat feit: zulks schenkt aan dat feit een nog grondiger betekenis.

1. De zedigheidzin is niet enkel een kentrek, die, voor een gedragsbeschrijving (van buiten uit, de mens losmaakt en aftekent tegenover de rest (complement) van de dierenwereld.

2. Dezelfde zedigheidzin, fenomenologisch gezien (van binnen uit), bewijst dat de mens zich, in feite, losmaakt en aftekent tegenover de louter stoffelijke (materiële) natuur als dusdanig (in haar geheel). - zowel de stoffelijke natuur die hem omringt (Ad 1) -- als die welke hem, als biologisch wezen, eigen is.

b. Solovjef legt uit (o.c., 31s.).

Feit is dat de mens zich schaamt in de hem eigen louter lichamelijke neigingen en functies.

1. Dit feit onthult één wezenstrek : daarin toont de mens dat hij niet enkel een materieel wezen ‘is’ (in de zin van ‘totaal samenvalt met’), doch ook iets anders en hogers.

2. Reden.

In de psychologische act, eigen aan de zedigheidzin, distantieert zich degene, die zich schaamt, van dat waarover hij zich schaamt...(…). Indien ik mij, in mijn louter biologische natuur schaam, bewijs ik, door dat feit zelf, dat er tussen mij (als ik) en die biologische natuur geen wezensidentiteit is...(…). Een wezen, dat zich schaamt in zijn dierlijkheid, bewijst meer te zijn dan louter dierlijkheid.

L. 19.

(2) *Dan, als tweede basishouding, de vertedering en het altruïsme.*

De ware wezenheid van het meevoelen, o.m. van het medelijden, is zeer zeker niet de simpele vereenzelviging van onszelf met de medemens, doch wel het inzicht in en de erkenning van de waardigheid, eigen aan de medemens; met name, zijn recht op:

(i) feitelijk bestaan, (L.7) en

(ii) een zijnswijze (L.7), die geluk behelst.-- Men stelt vast dat, met Solovjef, ethica (moraalfilosofie) stichten, aanknopen is aan wat de ontologie ons leert.

(3) *Tenslotte, als derde basishouding, de eerbied.*

Indien wij - aldus Solovjef - er ons van bewust zijn dat er, boven ons, 'iets alomtegenwoordigs' is, dan eist de zin voor de waarheid dat wij ons daartegenover gedragen als tegenover iets alomtegenwoordigs boven ons. Hier situeert Solovjef o.m. godsdienstigheid.

Besluit.

Zowel wat de common sense inzake schattingsvermogen ziet, als dat wet een fenomenologische analyse, stijl Solovjef, ons leert inzake de ordening der ethische levenshoudingen - schaamte, vertedering, eerbied -, is maar mogelijk, indien, intrinsiek in alle zijn(de), zoiets als waarde (goedheid) aan het werk is als mogelijkheidsvoorwaarde.

Algemeen besluit.

Zoals, L. 5, beloofd, wij hebben,

(i) na de begripsbepaling van het woord 'ontologie' (metafysiek);

(ii)a. in een eerste analyse het lemma 'zijn(de) als feitelijke zijnswijze' verduidelijkt.

(ii)b. in een tweede analyse hebben wij het lemma 'zijn(de) als levenshorizon' (mogelijkheidsvoorwaarde, doch op alomvattend of transcendenteel vlak), eveneens, drievoudig, -- als samenhang (het ene), als waarheid, als waarde), verhelderd, zo dat wij de grondslag én van een ordeleer én van een kennis- en denkleer (logica) én van een ethiek (moraalleer) blootgelegd hebben.

O. Willmann, Einf., 453, zegt, met Aristoteles, dat 'zijn(de)' een 'pilon' (een ledig woord) is. M.a.w. zeggen dat alles 'feitelijke zijnswijze is', is 'niets nieuws' zeggen. Maar het is, als lemma, richtinggevend voor alle verder onderzoek.

Wat wij zullen vaststellen.

L. 20.

I.B. Harmologische inleiding.

Taalkundige opmerking.

Taalkundigen wezen erop dat de woorden ‘alarm’, artiest, harmonie, aristocraat, Aritmetica, arm, Arisch’ dezelfde semasiologische (betekenisleerstellige) wortel hebben, nl. °ar, - wat de idee ‘samenvoeging’ uitdrukt.

1. Zo, ook, betekent het Latijnse woord ‘ars’ - wij vertalen het door vaardigheid, kunst, oorspronkelijk ‘ineenvoeging’ (tot een ineengevoegd of kunstwerk). Of nog : het Latijnse ‘arma’ (wapenuitrusting) is afgeleid van ‘armus’ (schouder,-- arm; het wapen, immers, is ineengevoegd met de arm en de schouder). In dezelfde zin verstaat met ‘articulatie’ (gewricht).

2. De vaardigheid aantallen, al of niet via cijfers en/ of meetkundige figuren, ineen te voegen, heetten de antieke Grieken ‘arithmètikè (techne);

3. Heel algemeen heetten dezelfde (juiste) ineenvoeging ‘harmonie’ -

4. Maatschappelijk: in het Sanskriet heet men de meest harmonisch ontwikkelden ‘arya’, ‘edel’ (waarvandaan ‘Ariër; ‘Arisch’). Het Griekse ‘aristos’, de beste (edele, ver.edelde), zit in de samenstelling ‘aristo.craat’

Wijsbegeerte en harmologie (ineenvoegingskunde).

Eén van de beroemdste Paleoputhagoreeërs (L.2), Archutas van Taranton (-400/-365), drukt de verhouding ‘denken (wijsheid) / ordenen (ineenvoegen)’ als volgt uit:

“Indien iemand ertoe in staat was, alle geslachten in een en hetzelfde beginsel (‘archa’, principium, principia) op te lossen (‘anulusai’) en, van dat ene beginsel vertrekkend, opnieuw samen te stellen (‘sun.theinai kai sun.arth.mèsasthai’) dan - zo dunkt mij - is zo’n man de meest wijze, gelijk aan diegene, die alle waarheid als aandeel heeft,-- gelijk, ook, aan degene, die een standpunt inneemt, van waaruit hij god kan kennen en alle dingen, zoals god ze ineengevoegd heeft volgens (het model van) het tegenstellingspaar (‘en tai sustoichiai’) en de ordening (‘kai taxei’)”.

Deze tekst is één van de oudste ordeleerstellige teksten.-- Zoveel eeuwen later, zal de H. Thomas van Aquino (1225/1274), de topfiguur van de Scholastiek, schrijven: “Sapientis est ordinare” (Het is het werk van de filosoof (‘wijze’) te ordenen”).

L. 21.

Bibliogr. steekproef:

-- Descamps, *La science de l'ordre (Essai d'harmologie)*, in: *Revue Néo-Scholastique*, 1898, 30ss.;

-- Josiah Royce (1855/1916), *Principles of Logic*, New York, 1961 (1912-1), waarin, o.c., 9, uitdrukkelijk gezegd wordt dat de traditionele, zgn. Algemene of Formele Logica slechts een deel is - en dan nog een zeer ondergeschikt deel - van een leer, wier naam 'the science of order' (de ordewetenschap) is.

-- Franz Schmidt, *Ordnungslehre*, München/ Basel, 1956,-- waarin, o.c., 11, gezegd wordt: "De gehele metafysiek (ontologie) van het Westen - vanaf Platon van Athene (-427/-347) tot Friedrich Nietzsche (1844/1900) - laat toe gezien te worden als ordewetenschap, zo dat ieder van haar systemen als één manier onder vele van orde denken voorkomt".

Opm.-- Onze verwijzing naar enkele recentere werken mag niet verbergen dat reeds Aristoteles van Stageira, Platon's leerling, in zijn *Metafysik (Boek Delta)*, een soort lexicon van ordeleerstellige basisideeën (o.m. element (het is niet G. Cantor (1845/1918), de stichter der verzamelingstheorie, die de eerste was om 'element' in te voeren!); één en veel; hetzelfde en niet-hetzelfde (het andere); verschil; gelijkheid en ongelijkheid; tegengesteld; eerder en later; kwantiteit en kwaliteit, betrekkingvolledigheid; grens; configuratie; deel en geheel, enz.) invoegde.

Volgens Schmidt, o.c., 12, was de *H. Augustinus van Tagaste* (+354/+430), de topfiguur der Patristiek (Kerkvaderdenken), de eerste, die een welbewuste en aparte ordeleer schreef (althans, in het Westen): *de ordine* (Over de orde).

De grote heilige was toen, in +386/387, doopleerling en onderweg naar zijn Christelijk doopsel. In zijn wereldberoemd werk, *De civitate Dei* (Over de Godsstaat), geeft hij een definitie van orde:

"Orde is die configuratie (ineenvoeging van plaatsen), die, aan de - bij vergelijking - identische en niet-identische (parium dispariumque) gegevens, de hun toekomstige plaats aanwijst".

Men voelt, nog, de Paleoputhagoreïsche, eerder geometriserende grondidee, nl. in 'loca tribuens' (een plaats toekennen, typisch voor ons begrip 'configuratie'). Hierbij liet S. Augustinus zich door Cicero (-100/-43) inspireren.

L. 22.

Het lemma.

De uiteenzetting over het ordenen zal:

(i) de grondverrichting van alle ordenen ter sprake brengen, nl. wat men, klassiek, heet de Aristotelische (summatieve, ‘formele’) inductie of veralgemening.

(ii) Op die verzamelingsleerstellige grondslag zullen wij het kunnen hebben over:

a. verdere appl. modellen (waarin de distributieve en/of collectieve ordeningstypes al, onuitgesproken nagegaan worden);

b. de twee fundamentele harmologische structuren (eenheden), zoals reeds gezegd (de distributieve en de collectieve);

c. de vergelijkende (comparatieve) methode;

d. de lemmatisch-analytische methode.

B.(i).1.-- De summatieve inductie.

1. Als ‘model’ (d.i. afbeelding) kunnen wij nemen de inventaris, -- en wel, in zijn breedste betekenis. ‘Inventaris’ is

(i) het geheel (het totaal, de summering (som), verzameling)

(ii) van de ergens aanwezige voorwerpen (de gemeenschappelijke eigenschap definieert

a. de zijnswijze (L.7) en

b. de feitelijkheid (L.7) der elementen (hier; voorwerpen), die:

a. ‘ergens’ (plaatsbepaling = zijnswijze)

b. ‘aanwezig’ (bestaan als aantrefbaar = feitelijkheid).

Tot daar het regulatieve model.

2. Als (appl.) modellen staan in *Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal*, Utr./Antw., 1982-10, 1066v, boedelbeschrijving,-- de lijst (d.i. som) van de ‘stukken’ (elementen) van een ‘dossier’ (corpus van teksten), welke aan de rechter overgelegd worden, enz.

Bibl. steekproef.

-- A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1968-10, 506/509;

-- P. Foulquié/ R. Saint - Jean, *Dictionnaire de la langue philosophique*, Paris, 1969-2, 357s.;

-- John Stuart Mill, *A System of Logic* (1843), 3: 2;

-- Pater I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden in de moderne wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 146;

-- R. Verhulst e.a., *Wiskundig leerpakket*, 1(Tekstboek), Antw./ A’ m, 1980-3, 210;

-- Ch. Lahr, *S.J Cours de philosophie*, I (Psychologie - Logique), 1933-27, 595.

L. 23.

(A). 1. Twee appl. Modellen.

(I) Nemen wij een dagdagelijks lesgeverervaring.

Als structuur ineenvoegingswijze (L.20) van onze beschrijving nemen wij de reductie (L.4 (methode)).

(A) Waarneming.

a. Het gegeven (L. 12). --

De klasseer heeft, zo-even, een stel huiswerkjes verbeterd.

b. Het gevraagde (gezochte) L.12).-- Hij wil weten of hij ze alle verbeterd heeft.

(B) Antwoord.

(B)I. Regressieve (= abductieve) reductie.

Aangezien hij zich herinnert niets te hebben overgeslagen, veronderstelt hij (= hypothese) dat hij ze, wel degelijk alle verbeterd heeft.

(B)II. Progressieve reductie (= deductieve red.).

Uitgaande van de indruk (= lemma) dat hij ze alle verbeterd heeft, deduceert hij dat, indien hij ze **(i)** alle **(ii)** een voor een naziet (proef, toetsing, peirastische waarheid (l.14) op hun verbeterdheid (feitelijke zijnswijze (L.7)), d.i. gemeenschappelijke eigenschap), hij dan geverifieerde zekerheid zal hebben.

(B)III. peirastische reductie (= volle red.).

Hij ziet, één voor één, (ii) alle kopijen na.

(B)IV. evaluatieve reductie.

Nu bezit hij absolute zekerheid ('absoluut', want geverifieerd). Zijn waarde -oordeel (L.16vv.) luidt : "Ik heb mijn verbeteringstaak goed volbracht!".

Reden: hij vat een veelheid van geverifieerde feitjes (huiswerkverbeteringen) in een eenheid (summering) samen.

Vooraf in de evaluatieve reductie verwerft hij nieuwe informatie: hij heeft ze alle verbeterd; zijn taak is volledig af; voor hem ligt daar het stel (= 'gestalt') verbeterde werkjes.

(II) Noteren wij, voordat wij de analyse van ons lemma (summatieve inductie) verder zetten, dat Ad (B) III (peirastische red.) beslissend (relevant, doorslaggevend) is als eerste stap inzake summering: men kan niet de som maken, indien men niet, eerst, één voor één, nagegaan (geverifieerd) heeft.

Let erop: die verificatie is een handeling (bewerking). Het operationele (= bewerkingssaard) zet J. St. Mill dik in de verf in zijn appl. mod..

L. 24.

Voorop, echter, twee definities.

(1). -- Wat de antieke Grieken ‘kuklos’ (cyclus, kringloop) heetten, kan omschreven als een lijn zo dat alle punten ervan, eens dat zij één voor één doorlopen zijn, het beginpunt met het eindpunt doen samenvallen. M.a.w. zo’n summering (samentelling) dat begin en einde één punt vormen.

(2).-- ‘Operationeel’ heten wij, voorlopig, een voorschrift voor een gedrag als antecedent (AnteCeDens (het Latijnse woord voor ‘voorteken’: ACD) van een eigen consequent (ConSeQuens (idem voor ‘vervolg’: CSQ)).

Kortweg: (i) ‘doe iets’ (ACD), (ii) ‘en gij zult het resultaat (CSQ) hebben!

John Stuart Mill (1806/1873), *A System of Logic* (1843), een beroemd werk van logica, geeft een operationele summering.

(A) Waarneming.

a. Gegeven: een landschap.

b. Gevraagd: lever een operationeel bewijs van het feit dat genoemd landschap een eiland is.

(B) Antwoord (L.12).

(B)I.-- Regressieve (abd.) red.

“Alle landschappen, verkenbaar, te water, in de vorm van een lusweg, zijn eilanden.-
- Indien bedoeld landschap een eiland is, dan kan iedereen eromheen, te water, in de vorm van een kringloop”. (hypothese).

(B)II.-- Progressieve (deduct.) red.

“Indien ik een bootje neem, waarmee ik een rondvaart maak zo dat ik, te water, een lusweg rond genoemd landschap uitvoer (metterdaad: operationeel) dan lever ik het bewijs metterdaad dat bedoeld landschap daadwerkelijk (feitelijke zijnswijze (L.7)) een eiland is”.

Wie zo spreekt, ontwerpt een experiment (proef-op-de-som). Zijn ontwerp is een deductie, gesteund op een algemene (universeel geldige) hypothese (‘alle landschappen...’). “Indien alle (lusvormig omvaarbare landschappen), dan dit (lusvormig omvaarbaar landschap) hier-en-nu”. (Van de universele verzameling naar het singuliere lid van deze verzameling).

(B)III.-- Peirastische (volle) red.

Ik voer, metterdaad, de rondvaart uit.-- Door die uitvoering toon ik - niet enkel door redenering (die het model ervan ontwerpt), maar door beredeneerde uitvoering van het ontworpen experiment - dat, daadwerkelijk, de redenering met de werkelijkheid (zijn(de), d.i. feitelijke zijnswijze (L.7)) ‘klopt’ (d.i. punt - voor - punt overeenstemt).

(B)IV.-- Evaluatie

(evident).

L. 25.

Opm.-- Men ziet dat, in beide appl. modellen, het ‘antwoord’ (de eigenlijke reductieve redenering) gestructureerd is:

(A) *Waarneming* (vgl. Heideggers waarheidsidee: kennismaking (ontmoeting); L.13);

(B) *Pragmatische* (beter: peirastische) *waarheid*

omtrent wat in de eerste kennismaking (ontmoeting) als lemma (d.i. eerder vaag en onprecies). M.a.w., in de korte schets van de verschillende waarheidsopvattingen, gaat een reductieve structuur (ordering) schuil.

(A).2. *Regulatief model*

Wij gaan de algemene idee ‘summatieve inductie’ op twee verschillende wijzen formuleren.

1 -- Uitgangspunt.

‘Intuïtief’ (wiskundigen en logistici zeggen graag ‘naïef’) ziet het gemene verstand vlug in wat, vooreerst, summatief induceren is en, tweedens, wat voor type van feitelijkheid (L.7) het vertegenwoordigt: indien men alle delen van een geheel (alle elementen van een verzameling) samentelt, dan heeft men dat geheel (die verzameling).
- Of nog: indien alle delen (elementen) er, afzonderlijk, zijn, dan zijn zij er, ook, gezamenlijk.

2.a. Eerste formulering.

Pater Bochenski, o.c., 146, formuleert als volgt.

(i) “Zijn g_1, g_2, \dots, g_n elementen van de klasse (*opm.--* ‘Klasse’ is een met verzameling, totaliteit, som, betekenisverwant idee) der gegeven g en zijn zij al haar elementen (d.w.z.: er komt - buiten deze elementen - geen enkel ander element (complementering; L.7) voor) en komt (na afzonderlijke verificatie) de ktrek (gemeenschappelijke eigenschap) k aan g_1, g_2, \dots, g_n toe, dan komt k aan alle (samen(gevat)) elementen van die klasse toe’.

Mathematiserend; “indien $g_1 k, g_2 k, \dots, g_n k$, dan $k(g_1, g_2, \dots, g_n)$ ”. Wat, duidelijk, voor de eerste keer vastgesteld in onze analyse, wijst op een distributieve structuur.

De indien - zin verschilt, in zekere zin, niet van de dan - zin! En toch: de ‘gestalt’ (vorm) is anders. de totaliteit als totaliteit komt beter tot haar recht (zijswijze).

Gevolg: terecht heet men de summatieve inductie ook ‘vormelijke’ (formele) inductie ‘formeel’ in de zin van ‘Gestaltscheppend’.

L. 26.

Opm.:- Over de vergelijkende aard van de summering.

Bekijken wij een toepassing van de distributieve summeringsformule (L.25);

zo b.v.: $5 \cdot 10 + 5 \cdot 3 + 5 \cdot 2 + 5 \cdot 1 = 5 (10 + 3 + 2 + 1)$;

letterrekenend: $a \cdot x + a \cdot y + a \cdot z + a \cdot r = a (x + y + z + r)$.

Pas door de eerste, een voor een vernoemde, cijfers of letters te vergelijken, d.i. op hun gelijkenissen (identiteit) en verschillen (niet-identiteit) te toetsen, neemt men de distributieve (meteen, de summatieve) structuur waar.

2.b. Tweede formulering.

Wij kunnen het regulatief - model ook in de vorm van een sluitrede (= syllogisme) formuleren.

M(aior) = voorzin 1 (regulatief model).

“indien k (kentrek, gemeenschappelijke eigenschap), voor (i) alle gegevens g (ii) afzonderlijk, geverifieerd’ is, dan is k, meteen, geverifieerd voor de som (totaliteit, verzameling, geheel) van alle g.

m(inor) = voorzin 2 (applicatief model).

Welnu, k is, voor alle gegevens g en voor elk afzonderlijk geverifieerd.

C(onclusio) = Nazin.

Dus, k is, meteen, geverifieerd voor de som der gegevens g”.

Weerom: reductief gezien (d.i. met de nadruk op de peirastische (getoetste) waarheid (L.14)), is de minor (tweede voorzin) beslissend: de hypothese met deductief experiment van de eerste voorzin (Maior) wordt op haar effectieve (geverifieerde) waarheid nagetrokken. De Conclusio is slechts de evaluatie.

Vergelijk met de reductieve structuur L.23/24.

(B). Cultuurhistorische toetsing (verificatie).

Een theorie, zelfs vertrekend van haar toepassingen (appl. mod.), opmaken kan, gebeurlijk een gemakkelijk werk zijn.-- Toch is de toetsing (steeds de peirastische waarheid (L.14)) steeds gewenst. Men vergelijkt eigen ideeën met die van vroegere geslachten.

L. 27.

1.-- Summering, primitief archaisch gezien.

Een appl. model.-- Verhulst e.a., *Wiskundig leerpakket*, haalt de vaststellingen aan van de Duitse arts en natuuronderzoeker M.H.K. Lichtenstein (1780/1857) aan.

1. Deze verbleef, geruime tijd, in Zuidelijk Afrika, o.m. bij de Xosa (Negro-Afrikaans volk aldaar (= Transvaal)).

(i) “Alhoewel zij over telwoorden beschikken, gebruiken zij ze toch zelden.

a. Weinigen, onder hen, geraken tellend verder dan tien.

b. De meesten kunnen dit getal niet eens noemen.

(ii) Vergeleken met deze Xosa, stonden bepaalde Californische stammen nog minder ver: +/- 1850 heette een aantal groter dan zes ‘heel veel’.

2. Niettegenstaande deze - voor onze Verlichte Westerse denk- en rekenmethoden - ‘achterlijke’ stand van zaken, stelt Lichtenstein volgende feiten vast.

(1) De Xosa bezitten een summeringstype van eigen aard.

Indien kudden van vier- tot vijfhonderd runderen huiswaarts gedreven worden, merkt de eigenaar, onmiddellijk,

a. of er dieren ontbreken (feitelijkheid: 1.7)

b.1. hoeveel en

b.2. welke juist ontbreken (zijnswijze (L.7)).

Wij, Westers-Verlichten, zullen dit niet zo gauw nadoen! Het gaat, hier, over ineens doorziene summeringen (= zowel één voor één als alle samen)! Dit type van summatieve inductie lijkt eerder mantisch (paranormale zienswijze).

(2). In West-Afrika, bij de Negro-Afrikanen, weerom, verloopt de summatieve inductie op volgende wijze.

Het stamhoofd bezorgt aan de dorpschoude een stel stokjes zo dat, indien, van die dag af, alle dagen afzonderlijk, juist één stokje weggenomen wordt, dan, tenslotte, de vergaderingsdag aanbreekt, wanneer alle stokjes samen weggenomen zijn.

a. Een zuiver appl. model van summering; iedere dag één, alle samen!

b. En, dan nog d.m.v. projectie : men beeldt de som af (projecteert ze) in een stel stokjes zo dat, (i) aan ieder stokje, (ii) juist één afteldag beantwoordt (wiskundigen, stijl Bourbaki, spreken van ‘bi.jectie’ (toevoeging)).

2.-- Summering, antiek, resp. ‘klassiek’ gezien.

Wat archaische mensen op hun ‘primitieve’ (paranormale of niet-paranormale) wijze deden, dat herduiden, vooral sedert de antieke Grieken, de denkers in ‘rationele’ termen).

L. 28.

2.A.-- De antieke, middeleeuwse en moderne opvattingen terzake.

Vooreerst de antieke Griekse, uitgangspunt van de rest.

a. -- Aristoteles van Stageira (-384/-322),

in zijn Eerste Analytische 2:23, behandelde de summatieve inductie.

Pater Lahr, Logique, 591, citeert:

1. De mens, het paard en het muilddier leven
2. Welnu, zij zijn het enige type van 'wezens - zonder - gal'
3. Dus, alle levende 'wezens - zonder - gal' leven lang.

Hier, in dit appl. model, steekt de summering zich weg achter 'enige' ('unieke') en 'alle', alsook, achter de opsomming (enumeratieve summering) der soorten.

b. -- De Scholastiek (800/1450),

de Kerkelijke Middeleeuwse filosofie, had het, in haar Kerklating, over 'inductio per enumerationem simplicem' (inductie of veralgemening d.m.v. eenvoudige opsomming. Vgl. L.22 (inventaris)).

c. -- Rene Descartes (Lat.: Cartesius; 1596/1650),

de stichter der moderne filosofie, neemt, in traditionele zin, aan dat inductie kan geschieden 'par dénombremens entiers' (volledige optellingen, - inventariseringen).

d. -- Antoine II Arnauld (1612/1694)/ **Pierre Nicole** (1625/1695),

Logique de Port-Royal (1662), 3: 19; 4: 6, spreken over 'induction entiere' (algehele veralgemening. Ook 'volledige' inductie wordt gebruikt).-- De logici van Port - Royal omschrijven de volledige inductie als volgt: "

(1) de informatie (inzichten, inlichtingen) verschaft door de maior en de minor samen,

(2) keert samengevat terug in de Conclusio". (Vgl. L. 26).

Anders gezegd: (1) wat de beide voorzinnen leren, (2) dat resulteert, samengevat in de nazin van het syllogisme.

2.B. De huidige opvattingen (28/30)

a. -- Pater Ch. Lahr, S.J., Logique, 595 (591), heet de summatieve inductie, gewoonweg, 'aristotelische inductie. of ook : 'formele inductie' (L.25 (onderaan)).

Zijn omschrijving:

"(1) Wat van ieder lid afzonderlijk gezegd wordt, (2) dat wordt van de verzameling (die hij, in Middeleeuwse taal, 'louter logisch geheel' heet) gezegd".

b. -- Georg Cantor (1845/1918), de stichter van de 'geformaliseerde' verzamelingenleer, die hij, van 1874 tot 1897, publiceerde.

L. 29.

De tijdgenoten waren, echter, zo gesloten voor zijn nieuwe aanpak der wiskunde dat Cantor, diep ontgoocheld, tenslotte, in een psychiatrische kliniek te Halle stierf. Wat bewijst dat wiskunde, cultuurhistorisch gezien, meer is dan rein redeneren!

1. In 1895 formuleerde *Cantor*, omschrijvend veeleer dan streng wiskundig definiërend, de idee ‘verzameling’ (ensemble, set, menge) als volgt: “Onder ‘verzameling’ verstaan wij iedere samenvatting (L.25) tot een geheel (L 22: inventaris als één type) van bepaalde, welonderscheiden objecten hetzij van onze aanschouwing hetzij van ons denken (die de ‘elementen’ der verzameling heten)”. (*Beiträge zur Begründung der transfiniten Mengenlehre*).

2. M.a.w.: de summatieve inductie (ieder gegeven op zich, indien geverifieerd onder oogpunt van kentrek k , -- alle gegevens samen vertonen k) keert hier terug:

- (i) bepaalde, welomschreven objecten, ‘elementen’ geheten;
- (ii) ‘samengevat tot een geheel’ (Jede Zusammenfassung zu einem Ganzen’).

Besluit: Er is vormgelijkheid (modelidentiteit) tussen de ‘som’ der summatieve inductie en de ‘samenvatting tot een geheel’ der (cantoriaans opgevatte) verzameling.

Opm.-- *E. Bouqué, De algebra der verzamelingen*, Gent, 1967, aan wie wij bovenstaande omschrijving van Cantor ontleen, zegt, o.c., 13, dat, op twee wijzen, van elk ‘ding’ kan uitgemaakt (geverifieerd) worden of het ja dan neen, tot de verzameling, waarover men het heeft, behoort :

- a. door opsomming van al de elementen (L.28);
- b. door het aangeven van een kenmerkende of karakteristieke eigenschap (wiskundigen heten dit ‘abstraheringsbeginsel’) (L.25:k).

Zoals men ziet, hebben wij, in de loop van de geschiedenis van de idee ‘summatieve inductie’ de twee verificatiecriteria zien toepassen.

In feite zijn er twee - drie kenmerken ‘ k ’, basis van volledige opsomming.

1. Het feit dat meer dan een gegeven g in het aandachtsveld van het bewustzijn aanwezig is;

Bouqué spreekt van “een mens, een boek en een gebouw” (o.c.,12);

L. 30.

a. Op zich vertonen zij geen enkel verband (noch het verband van gelijkenis noch het verband van samenhang) - tenzij - maar dat vermeldt steller niet - de mens, met een boek, in het gebouw is.

b. Toch zijn zij, antiek-Grieks uitgedrukt, ‘één’ (d.i. onderling verbonden (L.10vv.)), nl. als objecten van mijn aandacht, Met E. Husserl (1659/1938), de fenomenoloog, en diens leermeester Franz Brentano (1838/1917), de leider der Oostenrijkse School voor Filosofie, kunnen wij dit type van ‘eenmaking’ (verzameling, summering) ‘intentioneel’ heten: onze bewuste aandacht, immers, is ‘intentio’ (zoals de Scholastici zeiden), d.i. gerichtheid op (iets L.7; 9/10).

Ziedaar het eerste type van k, kentrek (kenmerkende eigenschap), basis van verzamelen.

2.a. *Het feit dat meer dan een gegevens onderling, op zich, verbonden zij door gelijkenis;*

zo b.v. alle mieren van een mierenkolonie.

2.b. *Het feit dat meer dan een gegevens onderling, op zich, verbonden zijn door samenhang (connexiteit);*

Zo b.v. een mens, in een gebouw, leest een boek (louter plaatselijke of lokale samenhang); zo ook een mierenest: het nest is de behuizing, gestructureerd door de mieren, die een sterk collectief leven leiden (plaatselijke én biologische samenhang). In beide gevallen - objectieve gelijkenis en objectieve samenhang (connexiteit) - is er, behalve intentioneel verband (als voorwerpen van aandacht of ‘intentio’), ook verband op zich, in de gegevens zelf.

Gevolg: de kentrek k is, behalve intentioneel, ‘objectief’.

(C). *Logische classificatie der summatieve inductie.*

Gewoonlijk spreekt men, over inductie, althans, zonder de typenaam erbij te voegen. Wij gaan dit niet doen.

G. Thinès/ A. Lempereur, Dict gén. D. sciences. hum., Paris, 1975, 495, onderscheidt, helder er duidelijk, de summatieve inductie van de amplificatieve (‘amplifiante’) inductie. Stellers zeggen dat zij ook ‘baconiaanse inductie’ heet (naar Francis Bacon (of Verulam) (1561/1626), de man van de causale inductie). Als omschrijving geven Wij aan: wetenschappelijke handelwijze, die:

(1) zich steunend op een eindige verzameling van geverifieerde feitelijke zijns-wijzen (L.7) = wat summatieve inductie is

L. 31.

(2) veralgemeent (extrapoleert) tot de erbij horende oneindige verzameling van mogelijke verifieerbare feitelijke zijnswijzen (L.7);

a. Het is die ‘extrapolatie’, die het verschil t.o.v. de summatieve inductie uitmaakt: de naam ‘extrapolerende inductie’ lijkt ons, dan ook, de meest aangewezen naam.

‘Extrapoleren’ betekent immers, de grens van het geverifieerde, om welke (geldige, ongeldige) reden dan ook, overschrijden.

“De amplificerende inductie (aldus Thinès, o.c. 495) overschrijdt het gekende het doorleefde om, meteen (bedoeld is: zonder eerst te verifiëren), een toekomstige staat van zaken te voorspellen”.

b. Dit behelst dat extrapolerende inductie, tegelijk, abducerende, hypotheseformulerende inductie is:

(i) uit de vastgestelde feitelijke zijnswijzen (summatief),

(ii) extrapoleert men, d.i. ‘besluit’ men tot, eindeloos herhaalbare, toekomstige vaststelbare feitelijke zijnswijzen van dezelfde wezensaard (of ‘feitelijke zijnswijze’).

M.a.w. de summatief vastgestelde feitelijke zijnswijze fungeert als lemma (L.6), dat, dankzij verdere ‘analyse’ (vaststelbare feitelijke zijnswijzen), duidelijker zal worden als waar.

c. Nog anders uitgedrukt: de summatieve inductie geldt als steekproef (‘sampling, jaugeage, Stichprobe) genomen in een verzameling van wezensgelijke fenomenen.

Wordt zij aldus opgevat, dan verandert zij in een zeer waarschijnlijk verifieerbare hypothese (abductie), d.i. zij wordt, letterlijk, amplificatie, extrapolerend.

Besluit.

In tegenstelling tot wat wij, hierboven, gedaan hebben, nl. de summatieve inductie zeer hoog schatten, minachte men ze, traditioneel, wel meer. Nochtans, het onmiskenbare verband met de zo hoog aangeslagen amplificatieve inductie - zij is er het geverifieerde hartstuk van - zou allang een andere evaluatie moeten oproepen hebben, - om van de idee ‘verzameling die er, overduidelijk en inductief, in vervat is, te zwijgen.

L, 32,

Schematische samenvatting.

Weerom, in reductieve redeneervorm gegoten (L.12; 26.).

(A) Waarneming.

a. Gegeven.

Enerzijds, een dosis guano (d.i. een fosfaatgetuigerest van de geraamten en de uitwerpselen én van vissen én van zeevogels, levend op klippen en liefst onbewoonde eilanden vooral in Peru; uit guano puurt men fosfor (P, een reactief element (een vast niet - metaal)) uit groep V van het periodiek systeem).

Anderzijds, de geschikte apparatuur om, uit guano, fosfor te produceren.

b. Gevraagd.

De structuur van het logisch - consistent bewijs dat alle guano P afgeeft,

(B) Antwoord = reductie.

Dit kan, met Jan Lukasiewicz (1878/1956), uit de Poolse School van Lwow (= Lemberg) - school voor denkanalyse gesticht door Twardowski (1866/...) als volgt samengevat worden:

M = VZ 1: Indien alle hoeveelheden guano P afgeven, dan ook deze hoeveelheden h_1, h_2, \dots, h_n hier en nu.

m = VZ 2: Welnu, deze hoeveelheden h_1, h_2, \dots, h_n hier en nu geven, daadwerkelijk, proefondervindelijk, geverifieerd, P af.

c = NZ: Dus, alle hoeveelheden guano geven P af.

(Cfr I.M. Bochenski, *Wijsgerige methoden*, 94v.; 126).

Opm.-- Zoals L.26, maar nu duidelijker, blijkt het denkanalytisch schema:

M=VZ 1: Indien algemene regel (universele verzameling, regulatief model, dan (alle) toepassingen (deelverzamelingen of leden, voorbeelden, applicatieve modellen).

m= VZ 2: Welnu, toepassingen (h_1, h_2, \dots, h_n).

C= NZ Dus, algemene regel.

In dit syllogisme ziet men dat:

(i) de summatieve inductie in de minor (= VZ 2) schuilgaat;

(ii) de amplificatieve (lemmatische, extrapolerende) inductie in de conclusie (NZ) schuilgaat: men doet alsof ook de niet geverifieerde hoeveelheden daadwerkelijk zullen geverifieerd worden,

M.a.w., in schooltaal: **(i)** uit de toepassingen **(ii)** besluit men tot de regel!

L. 33.

B.(I).2.-- inleiding tot het vergelijkend ordenen.

a. De summatieve inductie (L.22/32) is a.h.w. de grondslag: wie methodisch te werk gaat, inventariseert eerst en vooral. Pas daarna kan hij verder gaan.

b. Vatten wij, nog eens, samen:

(i) summatief induceren is: “indien alle afzonderlijk, dan alle gezamenlijk”;

(ii) amplificatief (lemmatisch) induceren is: “indien minstens een (sommige), dan alle”. N.a.v. de distributieve structuur, eigen aan summatief induceren, werd gewezen op de vergelijkende werkdadigheid (L.26 (bovenaan)), die eraan ten grondslag ligt. Nu analyseren wij dat vergelijken zelf.

A.-- Het lemma. (33/42)

(L.6; 32).voorop: *L. Davillé, La comparaison, XXVII (1913), 23*, zegt:

“(a) In plaats van zich met afzonderlijke gevallen (versta elementen, momenten,-- deelverzamelingen) bezig te houden, wanneer het erom gaat fenomenen of objecten te behandelen,

(b) tracht de comparatieve methode verzamelingen (‘ensembles’) in de kijker te krijgen, (i) hetzij gelijkaardige (ii) hetzij aanvullende”.

De summatieve en de amplificatieve (lemmatische) inducties hebben ons geleerd wat Davillé met ‘ensembles’ (L.29) wil zeggen: zij zijn immers, centraal inzake verzamelen;-- en wel op operationele manier (L.23).

Doch de idee ‘verzameling’ - wil zij operationeler worden, inzake vergelijken - moet, dringend, preciezer worden omschreven. Wij zullen dit tweevoudig doen: vooreerst, d.m.v. de korte analyses van de appl. modellen van vergelijken, straks; dan, d.m.v. uitdrukkelijk stilstaan bij de vergelijkingsstructuren zelf.

Het lemma.

Behalve het feit dat methodisch vergelijken verzamelingen bedoelt (de comparatieven ‘intentio’ (L.30 (aandachtsrichting))), is daar het koppel ‘in- en uitwendig vergelijken’, waarop, terloops gezegd, reeds Davillé wijst.

1. Het onderscheid ‘feitelijke zijnswijze/ zijnscomplement (l.7) is er de basis van: de inwendige vergelijking, door ontleding (analyse) in elementen (bestanddelen), blijft binnen de feitelijke zijnswijze; de uitwendige staat stil, eveneens ontledend, doch vanuit de feitelijke zijnswijze in kwestie gezien, bij het zijnscomplement (met wat, daarin, verband vertoont (of het tegengestelde) met de beschouwde zijnswijze.

L. 34.

2. Eén voorlopig niet uitgewerkte toepassing.

a. Men kent wellicht wat, in Duitsland, einde verleden eeuw, ‘Das Grossische Prinzip’ (het Grossiaanse beginsel) heette. In zijn *Die Anfänge der Kunst*, Freib.i.Br., 1894.

Meer nog, in zijn *Die Formen der Familie und die Formen der Wirt(h)schaft*, Fr.i.Br., 1896, verdedigt E. Grosse (1862/1927) - op niet-Marxistische wijze, overigens, - volgend heuristisch beginsel (*opm.*- ‘Heuristisch betekent: ‘lemmatisch’, op weg zettend bij onderzoek):

“De economische activiteit (1) is het levenscentrum van ieder cultuurgeheel; (2) is eigen antecedent (ACD L.24) (‘beïnvloedt’) -- op de meest diepgaande en onweerstaanbare wijze van de andere (complement: 1.7) cultuurfactoren”.

E. Grosse - blijkbaar door vroegere uitspraken (‘intertekstueel’ zou men kunnen zeggen, met Julia Kristeva) beïnvloed - licht zijn stelling toe met volgende, ietwat uitdagende toepassing: “Wenn man weiss was ein Volk isst, so weiss man auch was es ist” (Indien me weet wat een volk eet, weet men ook wat een volk is).

b. W. Koppers, S.V.D., *Die materiell-wirtschaftliche Seite der Kulturentwicklung*, in: *Settimana Internazionale di Etnologia Religiosa* (IVa Sessione: Milano (17/25.09.1925)), Paris, 1926, 109, geeft, in de geest, overigens van Pater W. Schmidt, S.V.D. (1868/1954), die Grosse bijviel, volgend applicatief model.

“(a) = Algemeen zien wij hoe, in het moderne Europa, de rechtspositie van de vrouw een ernstige verandering ondergaat. Zo beschikt de vrouw, heden (1925), veelal, over stemrecht, recht op universitaire studies, recht op vrije beroepskeuze (...), die, enkele tientallen jaren geleden, voor haar, onbestaande waren.

Wie zou, nu, miskennen of, zelfs, loochenen dat de moderne,-- met name: de kapitalistische-economie-ontwikkeling, op de eerste plaats, voor die toedracht verantwoordelijk te stellen is? De inwendige vergelijking: Koppers blijft binnen de huidige cultuurcontext (hoofdverzameling); daarin onderscheidt hij, minstens, twee bijverzamelingen:

L, 35.

- a. de rechtspositie van de vrouw;
- b. de economie.

M.a.w. Koppers vergelijkt, inwendig, de cultuurverzamelingen (vrouw, economie) nl. binnen de cultuur. - Men zegt, nu, ook, sedert de recentere stelsel of systeemtheorie, dat vrouw en economie twee subsystemen zijn, binnen één supersysteem.

Daarna gaat de tekst verder.

“(b) Nu, echter, wat voor de tegenwoordige tijd rechtmatig is, kan voor de archaische tijd in de mensheidsontwikkeling slechts billijk zijn. Immers, vele gegevens wijzen erop dat, ooit, op wezenlijk gelijke wijze, uit welbepaalde economische toestanden, het moederrecht ontstond”.

1. Steller heeft het, hier, over het moederrecht of matriarchaat (een rechtssysteem, waarin, in welbepaalde vroege beschavingen vooral, het gezag, in hoofdzaak, bij de vrouw berust, inzonderheid bij de moeder van het gezin en de familie).

2. Doch, let erop: steller vergelijkt, nu, uitwendig, het moderne feit met een archaische situatie; hij ziet een gelijkaardige mogelijkheid, nl. de economie, volgens Grosse's cultuurmodel, als reden (ACD (antecedent, voorteken)) van de rechtspositie van de vrouw (CSQ (consequent, vervolg)).

Doch, nu, vergelijkt hij de moderne hoofdverzameling, m.b.t. die twee bijverzamelingen, uitwendig, met de archaische hoofdverzameling, m.b.t. die twee bijverzamelingen. (L.24: ACD/CSQ).

Het lemma.

Wij moeten nu enkele structuren bloottrekken, die bovenstaand in- en uitwendig vergelijken van verzamelingen beheersen. Wij schetsen ze o.m. in differentialen.

- a. Het identitief verband.

Identiteit en niet-identiteit zijn, hier het criterium :

totaalidentisch (algeheel hetzelfde)	gedeeltelijk identisch (partieel hetzelfde) (analoog, gelijkaardig)	totaal niet-identisch (algeheel anders)
---	---	--

Zo ziet men dat, inzake de betrekking ‘vrouw/ economie’, de moderne en de archaische cultuur deelidentisch (analoog) zijn.

L. 36.

Cultuurhistorische verificatie.

(i) Oudheid:

de Paleoputhagoreeërs (-550/-300) werkten met een type van ‘sustoichia’ (systechie, tegenstellingspaar), nl. ‘tautotès’ (identitas, identiteit)/ ‘heterotès’ (alteritas ‘onderscheid’ (niet-identiteit, verschil)). (Cfr *O. Willmann, Gesch. d. Id.*, I,273).

Platon van Athene (-427/-347), de stichter van de Academische filosofie, en Aristoteles van Stageira (-384/-322), de stichter van de Peripatetische filosofie, werkten, eveneens, met hetzelfde tegenstellingspaar.

(ii) Scholastiek (800/1450),

de Kerkelijk-Middeleeuwse filosofie, sterk beïnvloed door zowel de Puthagoreïsche als de Platonisch -Academische en de Aristotelisch - Peripatetische filosofieën, dachten in dezelfde stijl voort.

(iii) Modern - Verlichte filosofie

R. Descartes (1596/1650), de stichter van het moderne denken, hield voor dat “(de meeste) kennis bereikt wordt d.m.v. de vergelijking van minstens twee ‘dingen’ (choses): (Regulae ad directionem ingenii, xiv);

Meer nog: “men moet analyseren in termen van identiteit en verschil (en termes d’identité et de différence), van meet en orde(ning)”. (Aldus *M. Foucault (1926/1984), Les mots et les choses (Une archéologie des sciences humaines)*, Paris, 1966, 66, waar deze structuralist de methode van Descartes samenvat).

Doch ook David Hume (1711/1776), de empirisch-Verlichte geest, in zijn associationistische duiding van het vergelijken, staat voor dat:

(i) gelijkenis en contiguïteit (aanpaling, belending, contact) en

(ii) oorzaak-gevolgverband het ons mogelijk maken elementen te ‘verzamelen’ (associëren).

In de lijn van Hume voortwerkend, doch typisch Frans (en du intellectueler) denkt, ook, Auguste Comte (1798/1857), de stichter van de positieve filosofie (d.i. op vakwetenschap gefundeerde wijsbegeerte), dat feiten, als elementen, geassocieerd worden volgens (i) gelijkenis en (ii) opeenvolging.

Ook Bertrand Russell (1872/1970), de voorvechter der mensenrechten, denkt in diezelfde traditie.

Besluit.

Dit ideeënhistorisch overzichtje toont dat wij, met het koppel ‘identiteit/ niet-identiteit (verschil)’, ons in een stevige traditie inschakelen.

L. 37

b. De meer dan louter identitieve verbanden.

De wezenskern van alle andere verbanden is identitief (d.i. heeft, al dan niet, identisch karakter).-- Wij leggen er enkele onder de kijker.

b.1. Zoals L. 29v, opgemerkt, zijn alle verzamelingen slechts mogelijk o.g.v. intentionele connexiteit: de mens, het boek en het gebouw van het applicatief model, aldaar, zijn identisch, nl. onder oogpunt van 'in de kijker van de aandacht zijn' (feitelijke zijnswijze), doch niet volledig. Zij zijn, onder dat oogpunt, nl. het intentionele, deelidentisch.

b.2. Evenzo de objectieve verbanden, basis van verzamelen: zo alle mieren (L.30) van de mierenhoop zijn, wel, als enkelingen (singuliere exemplaren), verschillend (niet-identisch), doch, als 'exemplaren' van éénzelfde soort (specifiek), zijn zij identisch. Zeggen wij dat zij, specifiek gezien, deelidentisch zijn. Zo, ook, (L.30) de mieren als tehuis in en rond het nest: ofschoon uiteenbestaande, als onderling onafhankelijk en vrij levend en zich bewegend, toch horen zij thuis in één en dezelfde 'kolonie'; onder oogpunt van lokale en biologische samenhang, zijn zij deelidentisch.

Zo, eveneens, (L.33vv.) het complementerende verband (in-en uitwendig): ik bezie, eerst, de (rechts)positie van de vrouw (inwendig); daarna, confronteer ik ze met de cultuurcontext (Grossiaans, o.m., d.i. met de economische context), d.i. met de 'rest' (complement) (uitwendig).

Welnu, indien er samenhang is (nl. van het type acd/csq (L.24)) tussen het (inwendig bekeken) object (de vrouwelijke positie) en het (uitwendig bekeken complement, dan zijn deze beide, onder oogpunt van connexiteit (samenhangsver-band), deelidentisch.

Men ziet dat, hier, reeds een toepassing is van het tweede type van verband, nl. het connexe.

a.- Overigens, men herkent, in het complementaire verband, het eeuwenoude koppel 'deel/ geheel', echter zo dat het geheel, te beginnen van een deel, in tweeën gedeeld wordt (tweedeling).

L. 38.

b. Men herkent, in iedere samenhang (connexiteit) hetzelfde eeuwenoude model ‘deel/geheel’, zo zijn de mieren de ‘delen’ (momenten, want levend-beweeglijke elementen) van het geheel, de kolonie.

c. Men herkent, eveneens, in de intentionele samenhang, hetzelfde koppel ‘deel/geheel’: het geheel is de kijk zelf, - waarbinnen de ‘delen’ (neem de mens, het boek, het gebouw) zich ‘situeren’, net zoals men kan zeggen dat de mieren zich situeren binnen het geheel der kolonie en dat het beschouwde deel (b.v. de positie van de vrouw), in de complementering (tweedeling), zich, met het complement, overigens, ‘situeert’ binnen het geheel.

c. *Distributieve en collectieve structuur.*

a. L.26 (distributieve summeringsformule, gesteund op ‘identitieve’ vergelijking, overigens) leerde ons reeds dat identitieve gegevens a.h.w. een en dezelfde kentrek (k: L.2 gespreid over een veelheid van gegevens (L.10v.; vrl. L.10: onderaan) te zien geven. Alle identitieve structurering (vergelijking) geeft, als resultaat, zo’n spreiding van éénzelfde feitelijke zijnswijze (L.7).

b. Wat opvalt, binnen de systechie (L.36) ‘deel/ geheel: is dat:

(i) de identitieve structuur er, in ieder geval, aanwezig is (alle momenten, elementen, ‘delen’, vertonen, immers, éénzelfde kentrek k, nl. behoren tot (voor het deel) (of omvatten (voor het geheel)) eenzelfde totaliteit (geheel).

(ii) De collectieve structuur, echter toont zich in het feit dat zij, pas, gezamenlijk, het geheel (totaliteit) uitmaken,-- of zij nu, onderling, identisch of verschillend (niet-identisch) zijn.

Dat type van summering (L.22vv.), nl. dat alle gegevens éénzelfde kentrek k (distributief) vertonen, echter zo dat zij die k enkel gezamenlijk (collectief) (kunnen) vertonen, willen zij een totaliteit samenstellen, is ‘collectieve structuur’ te heten.

Besluit:

in alle geval distributief, in sommige gevallen collectief,-- de structuur, inzake vergelijken, is er steeds.

L. 39.

Cultuurhistorische verificatie.

a. Dat zowel de distributieve als de collectieve structuren - binnen de antiek-Griekse (en, dus, binnen de Westerse) denkwereld, wel degelijk, een rol gespeeld hebben, zal, verder, gaandeweg meer en meer blijken; inzonderheid, wanneer de systeemtheorie ter sprake komt.

b. Ondertussen, enkel de semasiologische (betekenisleerstellige) schets van het Griekse woord 'su.stêma' (letterlijk: samenstel; stelsel, systeem). Merkwaardigerwijze maakten de antieke Grieken, wellicht, niet zo'n scherp onderscheid tussen 'verzameling' (d.i. louter distributieve structuur) en 'stelsel' (systeem: én distributieve én collectieve structuur). Kijken wij maar.

1.-- Fysicaal.

Zoiets als een zakje edelstenen - het bijeenzijn (d.i. én verzameld-zijn én omslo-ten-zijn) van meer dan één gegeven binnen de ruimte (maar, dan, aaneenhangende ruimte) van iets - heet de antieke Helleen 'sustêma'.

2. -- Biologisch.

Het lichaam van plant, dier, mens - als totaal, als massa, ook, van de delen ervan - heette 'sustêma'.

Zo spreekt Aristoteles van Stageira (-384/-322) van 'to holon sustêma tou somatos' (het hele samenstel van het lichaam).

3.-- Culturologisch.

3a. Sociologisch: iedere groep of groepering van mensen (menigte;-- vereniging, gilde, college, liga) heette 'sustêma'. -

3b. Juridisch: een grondwet - de samenvatting en ordening van instellingen - heette 'sustêma';

3c. Leerstellig: een wijsgerig of ander denksysteem - de onderlinge verbinding van leerstellingen - heette 'sustêma';

3d. Dichterlijk, resp. muzikaal

(denk aan de 'choreia', d.i. de eenheid van dans, muziek en lied (tekst), bij de oude Grieken): een rijmstrofe, een muzikaal akkoord - als geordend geheel - heette men 'sustêma'!

c. Vergelijk, hiermee, wat *D. Nauta, Logica en model*, Bussum, 1570, 173v., zegt van 'systeem', in het huidige systeemleerstellige denken. Men onderscheidt, nu, eveneens, drie peilen van 'systeem':

L. 40.

1.-- ‘Concrete’ (versta: fysicale, resp. biologische of culturologische) systemen:

Zo een (fysicaal) kristal; een (biologisch) organisme, een (culturologische) usine;-- bij ‘concrete’ systemen gaat het om ‘concrete’ betrekkingen, als b.v. de bindingsenergie van een atoom (o.c.,175).

2.-- ‘Conceptuele’ stelsels:

zo een puntenverzameling, een getallenstelsel, een schema, een atoommodel;-- ‘begrijpelijke’ stelsels doen zich voor - aldus steller - “in een theorie, op papier, als abstracties, constructies van de menselijke geest”; bij deze systemen zijn de betrekkingen ‘begripsmatig’ (o.c.,175);-- vergelijk - antiek-Grieks - met ‘leerstellige’ systemen.

3.-- ‘Formele’ of ‘taalsystemen’:

Zo de logistiek (calculus) der oordelen (proposities), een programmeertaal voor computers;-- iedere taal, waarin:

(i) van de fysische (versta : ‘concrete’ in de taal van D. Nauta) werkelijkheden

(ii) een **a.** begripsmatige (conceptuele) reconstructie **b.** symbolisch (d.i. in een coherent tekenstelsel) beschreven wordt, is een ‘formeel’ of ‘talig’ systeem; bij zo’n systemen zijn de betrekkingen ‘formele’ of zoals steller omschrijft, ‘syntactische’ betrekkingen (‘syntaxis’ is de beschrijving van de onderlinge betrekkingen van tekens binnen een tekentaal,-- daarin verschillend van ‘semantiek’ (betekenisleer) en ‘pragmatiek’ (gebruikswaardeleer)).

Opm.:-- Hoewel de antieke Grieken geen uitdrukkelijke ‘formalisering’ kenden, zoals wij nu, toch liep hun logica en b.v. axiomatisch-deductieve meetkunde (Eukleides van Alexandria (-323/-383)), enigszins, vooruit op de huidige ‘formaliseringen’.

In alle geval: zij kenden zeer goed de twee eerste lagen van de huidige systeemleer, de ‘concrete’ fysicale, biologische, culturologische) en de ‘conceptuele’ (begrijpelijke). Zij blijven - ook weer, hier - het voetstuk.

Tot daar de tweede schetsmatige, doch toch voldoende relevante historiek (zie L.35v.), die ons inschakelt in een stevige en nog steeds ‘levende’ denktraditie.

L. 41.

Opm.: -- Men heeft, wellicht, opgemerkt dat D. Nauta systemen omschrijft aan de hand van 'betrekkingen'.

Inderdaad, o.c.,175, zegt hij dat "hij de term 'relatie' (betrekking) niet nader definieert, maar uitgaat van het 'intuïtieve' begrip ervan (*opm.*-- 'intuïtief' in de zin van 'lemmatisch'). Deze - 'primitief' geheten (want niet gedefinieerde) - term 'betrekking' gebruikt steller om 'structuur' te omschrijven: "de structuur (van een systeem) - aldus Nauta - is het totaal (L.22vv.: summatieve ind.), het gehele netwerk, van betrekkingen tussen de elementen (van dat systeem)". (*ibidem*). Men ziet de volgorde in het taalgebruik: **(i)** betrekking, **(ii)** structuur.

En nu: 'systeem'. "Een systeem is een verzameling met een structuur". (*ibid.*).

Besluit: (1) betrekking; (2) structuur; (3) systeem.

-- Men kan het ook ontologisch (L.7) doen:

(i) feitelijke zijnswijze;

(ii) meer dan een feitelijke zijnswijze, die -- als feitelijke zijnswijze - een deelidentiteit vertonen, zijn op elkander 'betrokken' (betrekking);

(iii) vormt die betrekking (deelidentiteit) een netwerk, dan gewaagt men van structuur.

Algemeen besluit.-

Vanaf L. 33vv., hebben wij het over vergelijkend ordenen.

a. En wel als lemma, d.i. als werkhypothese, die, gaandeweg, verduidelijkt wordt, dankzij analyse (L.6). Of, als men wil: als regressieve (abductieve) reductie (= lemma), die, d.m.v. progressieve (deductieve) en peirastische (toetsende) reductie (= analyse) verduidelijkt wordt. (L.12, 23vv.).

b. Samengevat:

1. Vergelijken is verzamelen (L.33).

2. Vergelijken is in- en uitwendig ontleden (L.33/35).

3. Vergelijken is verzamelend, in- en uitwendig ontleden, o.g.v. (vergelijkingsstructuren (vooral de identitieve structuur) (L.35/41).

Het lemma.

Nu wij het basislemma bezitten, kunnen wij de analyse, eveneens, ontwerpen (lemmatisch bepalen).

Met Pater Pinard de la Boullaye, S.J., L'étude comparée des religions (Essai critique), II (Ses méthodes), Paris, 1929-3, 48, kunnen wij, al, zeggen:

(1).-- Diachronisch.

De vergelijking der volgorde der toestanden (van iets, nl. het leven b.v.) leidt tot de idee 'organische evolutie'.

L. 42

2.a. Synchronisch

Experimenteel-wetenschappelijk. De vergelijking der ondergane invloeden (ACD = invloed (L. 24; 34v.)) en wijzigingen (CSQ = wijziging (L. 24 ; 34v.)) bewijst haar nuttigheidswaarde, indien het gaat om experiment (L.32; appl. mod.: 11/13).

Dit is het geval voor fenomenen, die door de onderzoeker willekeurig kunnen herhaald worden”

(2).b. Synchronisch.

niet-experimenteel-wetenschappelijk. “De vergelijking der verschillende cultuurvormen, in de loop der geschiedenis ontstaan, vervangt het experiment, wanneer het fenomenen geldt, die niet willekeurig kunnen overgedaan worden. Zo b.v. verdwenen instellingen”.

Hiermee wordt, lemmatisch, het verstrekkende domein van toepassing van de comparatieve methode geschetst: het is, inderdaad, zoals zal blijken verstrekkend.

Bibliogr. steekproef.

-- Behalve vernoemde werken of artikels, zij verwezen naar:

-- L. Davillé, *La comparaison et la méthode comparative (en particulier, dans les études historiques)*, in: *Revue de synthèse historique*, XXVII (1913): 4/33: 217/257; XXVIII (1914): 201/229;

-- H. Pinard de la Boullay, *L' étude comparée des religions (Essai critique)*, II (*Ses méthodes*), Paris, 1929-3, 40/87 (*Méthode comparative*),-- wat één der grondigste studies terzake blijft;

-- M. Foucault, *Les mots et les choses (Une archéologie des sciences humaines)*, Paris, 1966, 66ss, (*Descartes' ordeningsleer*),

B.-- De analyse (appl. Mod).

Wij staan, nu, stil bij een beperkt aantal toepassingen van de: comparatieve methode.

1.-- De metende vergelijking.

L. Davillé, a.c. XXVII (1913), 20, zegt: “De vergelijking kan hetzij rechtstreeks hetzij onrechtstreeks zijn.

a. - Men kan, nl., minstens twee gegevens direct met elkander confronteren, zonder derde gegeven.

b. - Moet men, echter, om ze te vergelijken, minstens een derde gegeven in te voeren, dan heeft men met indirecte vergelijking te doen. Dat uitgerekend, valt voor, telkens wanneer een gemeenschappelijke maat gebruikt”.

L. 43.

H. van Praag, *Metten en vergelijken*, Hilversum, 1968, schrijft terzake: “Zoals de Franse mathematicus Henri Poincaré (1854/1912) heeft aangetoond, is:

- (a) de keuze van de maat een subjectief gegeven,
- (b) het gebruik van de eenmaal gekozen maat een objectief (L.29v.) gegeven”.

Appl. mod.

(a) Het hangt van mijn vrije keuze af of ik de afgelegde weg meet in meters, yards (drie voet = 0,9144 m., sedert 01.07.1959) of toises (une toise, vadem (zes voet = 1,95 m.)).

(b) Doch wat ons ‘ik’ beslist, heeft te doen met de objectieve lengte (afgelegde weg): de uitslag zal, in andere termen (meters, yards, vaders), juist dezelfde feitelijke zijnswijze (L.7) weergeven. Of nog: ieder andere mens zal mijn uitslag kunnen verifiëren (l.23v.). Het meetresultaat zal, op zich, identisch zijn.

Reeds *Eukleides van Alexandria* (-323/ -283), in zijn *Stoicheia* (Elementen), haalt een eerste axioma aan: “De gegevens, die met eenzelfde derde identisch zijn, zijn onderling identisch”.

Met letters uitgedrukt: Indien A gelijk is aan B en B gelijk aan C, dan is A gelijk aan C. (*L. Brunschvicg, Les étapes de la philosophie mathématique*, Paris, 1912-1; 1947-3, 88, waar over de juiste duiding (ruimtelijk of louter logisch) gediscussieerd wordt). - In ieder geval hier worden indirecte vergelijkingen uitgevoerd.

R. Descartes (43/47) (1596/1650) in zijn *Regulae*, XIV, zegt het comparatief karakter van Eukleides' axioma uit: “D.m.v. de vergelijking vinden wij “de figuur (uitwendige vorm van een lichaam; Gestalt), de uitgestrektheid, de beweging en dergelijke meer”, m.a.w. de enkelvoudige naturen (feitelijke zijnswijzen) - in al de gegevens, waarin zij aanwezig kunnen zijn.

Aan de andere kant: gegeven een afleiding van het type “Iedere A is B; iedere B is C; dus iedere A is C”; het is duidelijk dat onze geest “de gezochte term en de gegeven term (L.12), nl. A en C, onderling vergelijkt, doch onder het gezichtspunt dat beiden B zijn”.

L. 44.

Bijgevolg,

(i) indien men de aanschouwing (intuition) van een afzonderlijke werkelijkheid buiten beschouwing laat,

(ii) dan - zo kan men zeggen - “bekomt men, door de vergelijking van minstens twee werkelijkheden, onderling, alle kennis” (Regulae, XIV). (*M. Foucault, Les mots et les choses*, 66).

Dit laatste legt Descartes nader uit door twee types vergelijking te onderscheiden (hij beweert, zelfs, dat er slechts twee bestaan), nl. de vergelijking d.m.v. maat en die d.m.v. ‘orde’.

Toelichting.-- De metende vergelijking vlg. R. Descartes.

a. Descartes - aldus Foucault, o.c., 67ss. - beweert dat men zowel continue als discontinue gegevens kan meten. In beide gevallen:

(1) beschouwt men, eerst, de totaliteit (L.22vv.: summatieve bewerking);

(2) deelt men die totaliteit op (verdeling) in delen, ‘eenheden’ geheten.

a. Indien het over continue gegevens gaat, dan zijn die ‘eenheden’ afgesproken (conventioneel: denk aan de meter, de yard of de vadem om een lijn te meten). De eenheid, hier, kan men ‘meetmodel’ heten.

b. Indien het over discontinue gegevens gaat (denk aan een reeks blokken, die men wil meten), dan zijn die eenheden (meetmodellen) de eenheden van de rekenkunde.

b. - Descartes besluit, dan, tweevoudig.

a. “Twee kwantiteiten (continue gegevens) of twee discontinue gegevens vergelijken vereist, in ieder geval, dat men, bij de analyse zowel van het eerste soort als van het tweede soort, een gemeenschappelijke eenheid (meetmodel) toepast”. (o.c., 67).

b. “Zodoende komt de metende vergelijking, in ieder geval, neer op de rekenkundige betrekkingen van gelijkheid en ongelijkheid. De maat (meetmodel, eenheid) laat ons toe het gelijkaardige (le semblable, het analoge (L.35)) te analyseren volgens de berekenbare vorm van de identiteit en van het verschil (L.35vv.)”. (ibid.).

Anders gezegd: de metende vergelijking deelt, eerst, op (verdeling) en past, dan, een gemeenschappelijke eenheid (maat, meetmodel) toe (ibid.). Zij is een analyse d.m.v. eenheden, om gelijkheid en ongelijkheid uit te maken (ibid.).

L. 45.

Besluit.

Men hoort het: Descartes is en blijft traditioneel. Maar hij vernieuwt: niet identiteit -en-verschil (niet-identiteit), maar de berekenbare vorm ervan. Dat is, voor hem, analyse (vergelijkend ordenen). De wiskundige (rekenkundige) vorm van analyse komt naar voren.

Toelichting.

1. De 'mathesis universalis' (algemene 'wiskunde') vlg. Descartes.

a. M. Foucault, o.c., 70ss., legt er de nadruk op:

(1) niet het mechani(c)stisch denkmodel (d.i. het duiden van werkelijkheid als 'machine', zoals b.v. in de XVII- de eeuw, in de geneeskunde, resp. fysiologie);

(2) ook niet het mathematiseringsmodel (d.i. het duiden van werkelijkheid als belichaamde wiskundige formule, zoals in de sterrenkunde (astronomie) en in een deel van de natuurkunde) maken de totale bedoeling van Descartes uit

b. De fundamentele (totale) bedoeling van Descartes heet 'mathesis universalis' (letterlijk: alomvattende, rekenend te werk gaande ordetheorie). Niet het als machine duiden; - ook niet het wiskundig duiden,-- maar het ordenen d.m.v. een eigen ordeningsmiddel,-- dat maakt het volle ontwerp van Descartes uit.

'Analyse' betekent, zowel machinedenken en wiskunde als algemene ordetheorie, maar, dan, vooral deze laatste.

c. Hierin - in een mathematiserende ordetheorie, die de ganse werkelijkheid omspant, - is Descartes niet nieuw: de Paleoputhagoreeërs - (-550/-300), met hun arithmologie (theorie, die werkt met getal, meetkundige vorm en 'harmonie' (inenevoeging)), huldigden een analoge (L.35) leer.

En ieder Platonisme (Platon v.. Ath.: -427/-347; de oudere Platon werd meer en meer Puthagoreïserend) zet die traditie, minstens gedeeltelijk, voort.

2. Wij leggen dit nader uit. (45/46)

a. Het ordenen, volgens Descartes, verschilt van het metend vergelijken. "Ik doorzie de orde die bestaat tussen b.v. A en B, zonder iets anders te beschouwen dan deze twee termen". Bij het meten kwam een derde iets tussen.

b. De orde der dingen kent men niet door ze op zich, afzonderlijk, te bekijken; doch:

(i) men onderkent eerst, het enkelvoudigste gegeven,

(ii) waarna men de dichtstbijgelegene werkelijkheid (gegeven) onderkent.

Zo ontstaat een reeks (seriële zijde).

L. 46.

c. De orde der dingen onderkent men, ten tweedes door, in bovenstaande reeks, te beginnen met het enkelvoudigste gegeven en, zo lange die reeks door, te eindigen bij het ingewikkeldste gegeven (complexificerende zijde).

Samengevat :

(i) Reeksvorming - waarvan de reeks der, in de hierboven centraal gestelde rekenkunde, een hoofdrol spelende getallen slechts één type is -;

(ii) Complexificatie (de gang der analyse van het enkelvoudigste naar het samengesteldste gegeven).

Een appl. model.

Gesteld - in hedendaagse algebraïsche termen - volgen de stekkundige formule:

$$a/b + c = d.$$

Cartesiaans 'ordenen' zou hierop neerkomen:

(i) eerst, de enkelvoudigste gegevens: a, b, c, d;-- - (deelteken), + (samentellings-teken), = (gelijkheidsteken).

(ii) dan, het minder enkelvoudige : a/b.

(iii) tenslotte, het meest samengestelde: $a/b + c = d$.

Een appl. model.

Gesteld (L.37) de mierenkolonie.

Cartesiaans ordenen (als reeksvorming en complexificering ineen) zou hierop neerkomen :

a.1. Ik neem, op mijn vingertop, juist een miertje (enkelvoudigste gegeven).

a.2. Ik zie het miertje (analyse) op zich: inwendige vgl.

b. Ik kijk, nu, naar al de andere miertjes (tweedeling = complementering).

b.1. Ik zie dat de andere vormgelijk (modelidentisch) zijn, d.i. ik verzamel (L.22vv. (summering); 35vv. (identitief aspect)) de hele reeks miertjes tot één biologisch type.

b.2. Ik zie het miertje, op mijn vinger, spartelen,

om (i) bij de andere te zijn (plaatselijk (L.37))

en (ii) met de andere mee te leven (L.37 (biologische connexiteit)).

c. Ik bekijk nu het nest en het omgevende bos :

c.1 Het nest situeert de 'samenleving' (systeem; L.35).

c.2. Het nest zelf situeert zich in het bosgeheel (supersysteem; L.35).

Resultaat:

(1) De reeks (a tot c.2.);

(2) Complexificatie.

L. 47.

3. De verhouding tussen metende en gewoon ordenende vergelijking.

a. Deze wordt, door Descartes zelf, als volgt verwoord. “Men kan het meten van continue en discontinue gegevens herleiden tot de stichting van een orde: de getalwaarden van de rekenkunde zijn steeds vatbaar voor reeksvormige ordening. (...).

Hierin juist bestaan én de (Cartesiaanse) methode én haar ‘vooruitgang’: iedere meting (...) herleiden tot een reeksvorming, die,

(i) vertrekkend van het enkelvoudige,
(ii) de verschillen (niet-identiteiten) blootlegt als evenzovele graden van complexiteit”. (M. Foucault, o.c., 68).

b. M.a.w. de ‘universele ordeleer’ (mathesis universalis) onderwerpt iedere analogie (‘resemblance’ (L.35 (onderaan)), het hartstuk van de antiek-Griekse en Scholastische filosofie, aan de toetsing d.m.v. de vergelijking - dus: vergelijkende methode, in ieder geval, waarbij deze toetsing (verificatie/ falsificatie) tweevoudig verloopt:

1.-- vergelijking d.m.v. het meetmodel (de gemeenschappelijke eenheid).

2.-- vergelijking d.m.v. ‘ordering’ (d.i. identiteit en reeks van verschillen (niet-identiteiten)) (M. Foucault, o.c., 69).

Opm.:-- Onnodig te zeggen dat Descartes, in zijn kritiek op de vaagheden (niet op het beginsel zelf) van het antiek - Griekse en Scholastische comparatisme (= vergelijkingsmethode), benevens op het complexificerende ordenen, zeer sterk de nadruk legt op volledige opsomming (L.28) of summering. Deze kan drie vormen aannemen :

a. -- de exhaustieve telling (inventarisering (L.22));

b. -- de indeling in ‘categorieën’ (types)

c. -- de analyse van een noodzakelijke en, enigszins, voldoende steekproef (uit de reeks). Waar het, in elk van de drie types van summatieve inductie, op aankomt, is dat men de totaliteit, zo exhaustief (volledig) mogelijk, toetst.

Reden: pas dan - aldus Descartes - is er absolute zekerheid inzake identiteit en; (de reeks der) niet-identiteiten (verschillen) (L.35). Cfr. steeds Foucault, o.c., 69).

L. 48.

Opm.:-- Cultuurhistorische vergelijking.

Zoals, reeds, gezegd (L.45), knoopt Descartes, bewust of onbewust (er is, immers, een duidelijk Renaissance-Pythagoreïsme en -Platonisme) (cfr *O. Willmann, Gesch. d. Id., III (Der Idealismus der Neuzeit)*, Braunschweig, 1907-2, 24/69 (*Der Pythagoreïsme d. Ren.; Einfl.d.Pyth. auf Mathematik u. Astronomie*); 70/101 (*Der Platonismus d. Ren.*), aan een traditie aan.

1. Pythagoreïsche reeksvorming en of complexificering.

a. Eukleides, Elementen, 7/9 (Arithmetiek), begint o.m. met twee definities:

(i) “Monas (= monade, eenheid verstaan als element (micro-eenheid)) is zij, waarnaar ieder der zijnden (‘onten’) één geheten wordt”;

(ii) Arithmos (= ineenvoeging, ‘getal(vorm)’) is de verzameling (‘plèthos’), voor zover uit micro-eenheden (‘monaden’) samengesteld”. (*Fr. Krafft, Geschichte der Naturwissenschaft, I (Die Begründung einer Wissenschaft von der Natur durch die Griechen)*, Freiburg, 1971, 319).

Met deze beide omschrijvingen schakelde Eukleides zich, in zijn tijd, in in een oude, Paleopythagoreïsche traditie inzake getalopvatting: “De een(heid), (verstaan als element, stoicheion), is er voor alle getallen (‘arithmoi’); zelf is zij geen getal (‘arithmos’, eenhedenverzameling). Wel is zij in alle ‘getallen’ (‘arithmoi’, eenhedenverzamelingen), als de noodzakelijke voorwaarde ervan”. (*O. Willmann, Gesch. d. id., I, 2721* waar steller het heeft over de Paleo-pythagoreïsche getalidee (d.i. vanaf -/--550).

Toen, rond -300, Eukleides zijn Stoicheia (Elementen) schreef, leefde hij nog van die oudere traditie. M.a.w. pas vanaf de twee (de kleinst mogelijke verzameling van eenheden) is er bij de oudere Grieken van ‘getal’ (versta: eenhedenverzameling) sprake). Getallenleer is verzamelingenleer! (L.28v.)

Oudgriekse verzamelingenleer is eenheidsleer (L.10/13).

“Daarbij (nl. bij dat type van verzamelen) kwam de dubbele betekenis van ‘hen’, ‘één’, die ook in ons woord ‘eenheid’ ligt, het denken tegemoet.

1. Nu eens, is ‘hen’(€V) de ‘een’ als element, bestanddeel van alle eenhedenverzamelingen (‘getallen’).

2. Dan weer, is diezelfde ‘een’, verstaan als verband (L.30; 37v.) ‘henosis’, datgene, dat ieder ‘getal (eenhedenverzameling) tot ‘getal’ (eenhedenverzameling) maakt, - ‘getal’ (eenhedenverzameling), dat, zelf, iets eens, d.i. een eenheid (= verband) van een veelheid, is”. (*O. Willmann, o.c., 272*).

L. 49.

Willmann, de grote opvoedingsfilosoof, kon het niet duidelijker weergeven: de antiek-Griekse eenheidsleer (micro-monadisch en macro-monadisch begrepen) is verzamelingenleer avant la lettre en dit op het terrein van de specifiek antiek-Griekse ineenvoegings- of harmonieleer (waarover wij verder zullen uitweiden).

2. Platonische 'stoicheiosis' (reeksvorming en / of complexificering).

Wij halen de vertaling aan van een passus uit *Platon, Theaitètos* (Theaetetus) en id., *Filèbos* (Philebus) - deze laatste in gunstige zin, genomen uit *E. W. Beth, De wijsbegeerte der wiskunde (Van Parmenides tot Bolzano)*, Antw./Nijm., 1944, 36v.. Doch, voorop, twee woordbetekenisleerstellige opmerkingen.

1. Thot (= Thoth, Theuth) is de antiek - Egyptische zowel macht (levenskracht - persoonlijke godheid, die de intellectuele verrichtingen, het schrijven, de taal e.d.m. beheerst' (d.i. de nodige 'fluïdieke'(fijn- of ijlstoffelijke) onderbouw verschaft)

2. 'Stoicheion' (mv.: 'stoicheia') is, in het antieke Grieks, "dat wat zich, als lid ervan, in een reeks voegt, -- vooral wanneer die reeks hetzij b.v. een rang of b.v. nog een lijn uitmaakt (*A. Bailly,-- E. Egger, Dict. Grec/Français*, Paris, 1903-4, 1795).

a. Vooral, betekent 'stoicheion' ieder onderdeel van een op één lijn geschreven tekst, nl. letterteken.

b. In één der vele overdrachtelijke betekenissen, betekent 'stoicheion' 'element' (micro-eenheid). Daarop, op die twee betekenissen, gaat Platon in.

Luister.

"Toen iemand - hetzij een god hetzij een goddelijk mens (*opm.*- 'goddelijk' betekent, hier, 'paranormaal' begaafd) - (volgens een Egyptische mythe ('verhaal') was zijn naam Theuth) opmerkte dat klank oneindig verscheiden (= veelheid) was, was hij de eerste (= prototype), die inzag:

(1) dat, in die oneindigheid (veelheid), de klinkers niet 'een', maar 'veel' waren en

(2) weerom, dat er nog andere klanken (compl., L.7) waren, die - hoewel geen klinkers, toch - een zekere klankwaarde bezaten, en dat er ook van deze een zeker aantal (veelheid) was en

(3) hij onderscheidde een derde soort van letters, die wij, thans, medeklinkers heten.

L. 50.

Toen verdeelde (L.47 (bijna onderaan: indeling in ‘categorieën’)) hij

1. de medeklinkers, tot hij elk afzonderlijk (L.46 (bovenaan: enkelvoudigste gegeven)) onderscheidde (L.47: verschillen);
2. op dezelfde wijze, de klinkers en
3. de halfklinkers,-- tot, ook daarvan, hij het aantal kende.

En hij heette (elk daarvan en allen samen (L.25 (elementen / Gestalt(vorm); 29 (Cantor’s verzamelingsbegrip); 33 (summatief)) ‘stoicheia’, letters.

Maar Theuth zag in dat niemand onder ons

(a) een ervan afzonderlijk

(b) zonder al de andere (L.7 (compl.) zou kunnen leren.

Theuth overwoog dat dit (niet één afzonderlijk zonder alle andere) een verband was dat ze alle tot een maakte (L.10vv.).

Gevolg;

Theuth wees hun een enkele wetenschap toe, die hij ‘spraakleer’ (grammatica) heette”.

Besluit.

a. Niet de minste twijfel - bij nauwkeurige tekstlezing, althans - dat ook Platon, overigens in zuiver puthagoreïsche traditie, enigszins de cartesiaanse precieze vergelijkingsmethode voorbereidt.

b. Doch er is meer. E.W. Beth, o.c., 103, zegt letterlijk het volgende.

“In dit verband verdient nadere bespreking de Brief van 30.11.1629 aan le P. Mersenne (le Père Marin (1688/1648), wiskundige en denker, bevriend met Descartes).

Naar aanleiding van een soort esperanto (een rond 1887 door de Pool Dr. Lejzer Ludwik Zamenhof ontworpen internationale taal), zet Descartes uiteen hoe, volgens hem, de woordstammen van zulk een taal en de daarbij horende letters (karakters) zouden moeten worden samengesteld (L.46 (complexificatie)).

De telwoorden en de cijfers dienen hem daarbij, tot voorbeeld.

Men zou, onder de menselijke gedachten, een rangorde (L.46: reeks en complexif.) moeten vaststellen, zoals die, van nature, onder de getallen bestaat. Dan uitgerekend zou men een taal kunnen construeren (...). Alleen de ‘ware’ (in Cartesiaanse zin, welteverstaan) wijsbegeerte zou, echter, de uitvoering van dit plan mogelijk maken.

L. 51.

Reden: enkel en alleen zij stelt ons ertoe in staat de menselijke gedachten:

- (1) te onderscheiden (L.47: verschillen)
- (2) op te sommen (L.28; 47 (exh. tell.)) en
- (3) te rangschikken (L.47).

Zou men, eenmaal, beschikken over een inventarium (L. 22) van de enkelvoudige voorstellingen (*opm.--* Zoals Beth, o.c., 116, zegt: G.W. Leibniz (1646/1716) vatte, later, zo'n 'inventarium' op als 'alphabetum cogitationum humanarum' (alfabet der menselijke gedachten)), waaruit alle gedachten zijn samengesteld, dan zou een universele taal mogelijk zijn, die het oordeel dermate zou ondersteunen dat vergissing bijna uitgesloten zou zijn.

Beth vat, terecht, samen (ibid.): "de mathesis universalis (...) veralgemening van 'analyse' en algebra (...)"

Algemeen besluit.

1. M. Foucault trachtte waar te maken dat Descartes (en, met hem, de Cartesiaanse tijd) meer en anders wou dan mechanisme (L. 45) en mathematisering van de ganse werkelijkheid (L.45).

2. E.W. Beth, echter, zich steunend, evenzeer, op Descartes' teksten, nuanceert Foucault's oordeel zeer gevoelig: is en blijft toonbeeld (hoofdmodel) van Descartes' opzet de wiskunde. zij, en zij allen, is toonaangevend.

J.-P. Sartre (1905/1980) de grote Franse existentialist, in zijn *Situations* (1947/1976), I (*La liberté cartésienne*), beweert dat Descartes, in zijn jeugd, de ervaring doormaakte van de rationele dwang, die de wiskundige waarheden aan de denkende geest opdringen, dermate dat deze 'existentiële' (versta: persoonlijk doorleefde) ervaring zijn hele denken, wijsbegeerte inbegrepen, een nieuwe rationalistische trant opdrong.

Dit belet, echter, niet dat Descartes, inzake comparatieve methode, een voorname stap voorwaarts heeft gezet, die wij, op onze beurt, mee voltrekken,-- ook al geven wij niet toe aan de 'rationele' dwang der wiskunde, zoals Sartre hem beweert te ontdekken in al wat Cartesiaans is.

De mathesis universalis, niet rationalistisch (modern), doch antiek-Pythagoreïsch, d.i. agogisch (op zelfstandig denken en heilstichting gericht), is en blijft een grote verworvenheid inzake exactheid.

L. 62.

2.-- De differentiële vergelijking.

(1) ‘Differentieel’ (cfr. het Latijnse ‘differentia’ (Gr.: ‘diaforma’), verschil, onderscheid) betekent ‘wat met verschil(len) overeenstemt, resp. verschillen aangaat!

Zo houdt de ‘differentiële’ psychologie zich bezig met de verschillen (onderscheiden, ja, tegenstellingen), inzake gedrag, resp. innerlijk leven, van de types van mensen (dieren, indien dierpsychologie).

Het is duidelijk dat wij hier binnen de kijk van de identitieve mentaliteit blijven (L.35vv.).

(2) Met *H.J. Hampel, Variabilität and Disziplinierung des Denkens*, München/Basel, 1967, 82/104 (Variologische Denksysteme), zouden wij kunnen spreken over ‘variologische’ vergelijking, d.i. op variatie (varianten) gerichte vergelijking, -- was het niet dat deze denker, in die term ‘variologisch’ zijn eigen ideologie legt (waarop wij later nog terugkomen).

Inleiding.

a. Op blz. 35, hierboven, zagen wij het lijstje ‘identisch/ deelidentisch (= analoog) / totaal niet-identisch (anders, verschillend): De nadruk lag, toen, op de identiteit.

1. Doch vergelijken is steeds én identiteit én niet-identiteit (leren) zien. Daarom, nu, een woordje over de typologie der niet-identiteit.

2. Descartes (L.47) leerde ons welbepaalde vage vergelijkingstypes te mijden. Daarom legde hij, als geen voor hem, de nadruk op de verschillen (L.47), ofschoon met behoud van de identitieve denktrant. Deze Cartesiaanse zin voor (rag)fijne differentiëring (het uiteenrafelen (L.6: analyse)) krijgt, hier, zijn toepassing.

b. *Kard. D. Mercier* (1851/1926), de voorman van de huidige neo-scholastiek (L.28), in zijn *Logique*, Louvain/ Paris, 1922-7, 107/109, legt er de nadruk op dat niet-identiteit (‘opposition’), o.m., in vier verschillende betekenissen kan verstaan worden.

a.-- De contradictorische (ongerijmdheids) tegenstelling (verschil).

Zo de ideeën ‘wit’ of ‘niet-wit; ‘rechtvaardig’ of ‘niet-rechtvaardig’: het is één van de twee (dilemma). In het Latijn wordt de ‘of’ tussen twee onrijmbare ideeën door ‘aut’ weergegeven (niet door ‘vel’). Cfr L.15).

Opmerking. - Mercier had er moeten bijvoegen ‘wit zijn of niet-wit zijn’, immers, gesteld een muur:

L. 53,

a. indien hij wit (gekalkt) is (de nadruk ligt op feitelijke zijnswijze (L.7v.) en niet op ‘wit’ als niet-rood of zo), dan IS die muur wit;

b. Met Herakleitos van Efesos (-535/-465), reeds in de antiek-Griekse oudheid als ‘de duistere’ bestempeld, om reden van zijn het gemene verstand uitdagende uitspraken, kunnen wij wel zeggen: “Die muur is wit én niet-wit”; maar, dan, bedoelen wij niet de feitelijke zijnswijze als feitelijke zijnswijze (zoals hierboven), doch wel zoiets als “Die muur is wel wit (op eerste gezicht), maar (in feite) is hij niet zo zuiver wit”; of nog: “(Nu) is die muur wel wit, maar (reeds verkleurt hij, door verwerking e.d.m. en, dus, is hij) ook niet-wit:’

b -- de *privatieve tegenstelling (verschil).*

In dat geval drukt het ‘negaat’ (de ontkennende zinsvorm) de leemte uit of de beroofdheid van iets dat er behoort te zijn.

Zo: “Die dame ziet niet” (is van de uitoefening van de gezichtszin, die zij had moeten hebben), -- beroofd, door b.v. (aangeboren of verworven) blindheid).

Mercier drukt het humorvol uit: “de steen, b.v., ziet niet. doch hij is er niet van beroofd; (het is, m.a.w. voor hem, geen leemte).

c.-- De *contraire tegenstelling (gewone tegenstelling).*

Hier vindt de Cartesiaanse reeksvorming (1.45/47) een toepassing. gegeven: een of andere soort (type), b.v. een kleur, gewetenskwaliteit, gezondheidstoestand, enz..

‘Wit’ en ‘niet-wit’ (wat rood, zwart, enz. omvat) zijn beide kleuren, doch elkanders negaat; ‘gewetensvol’ en ‘gewetenloos’ zijn beide gewetenskwaliteiten, doch elkanders negaat: ‘gezond’ en ‘niet-gezond’ zijn beide gezondheidstypes, doch elkanders negaat.

Opm.-- Systechnie, tegenstellingspaar, (Cfr L.36)

O. Willmann, Gesch.d. Id., I, 273, heeft het over een belangrijk leergoed der paleoputhagoreeërs (-550/-300), nl. een lijst van systechnieën (tegenstellingsparen);

(1) vorm/ vormloosheid; vastheid/ onvastheid; geordendheid/ ongeordendheid; recht/ krom; rechts/ links;

(2) mannelijk/ vrouwelijk (niet-mannelijk);

(3) licht/ duisternis (lichtafwezigheid);

(4) goed/ kwaad (niet-goed).-- met ‘identiteit/ niet-identiteit (verschil)’ vormen zij een merkwaardig stuk differentiële vergelijkingen.

Weliswaar zijn zij, gezien vanuit onze indeling (typologie), waarmee wij, nu, bezig zijn, dispaaraat;-- zo b.v. is ‘niet-goed’, eigenlijk, privaatief; reden: normatief gezien, is ‘goed’ handelen b.v. een eis,-- is ‘kwaad doen’ een gemis, leemte, ja, zondige leemte.

L. 54.

Opm.-- Waarom gewaagden wij, hierboven (L.53,--Ad c), van ‘reeksvorming’?

Kard. Mercier zegt, immers: “De gewoon tegengestelden (*les ‘contraires’*) maken de twee uitersten uit van een reeks elementen, samengebracht onder eenzelfde soort (type;-- versta: verzameling (L.29).

Gesteld b.v., dat de schakeringen van het licht - mentaal - op een rijtje geplaatst worden (‘disposés en série’) (L.46), -- dan zijn de twee uiterste termen ‘elementen’ van dat rijtje (serie’) twee tegengestelden.

Er is (gewone, contraire) tegenstelling daar waar gegevens,

(i) ofschoon tot eenzelfde ‘klasse’ (‘classe’) herleidbaar (L.26),

(ii) toch niet kunnen tegelijkertijd bestaan (L.7: feitelijke zijnswijze; 15; 52v.) in eenzelfde wezen”. (o.c.,108).

Meteen zien wij dat Kard. Mercier, o.g.v. louter scholastisch ordenen, toch in een gelijkaardige richting denkt als Descartes (L.47 (indeling in types)).

d.-- De louter relatieve tegenstelling.

Deze - aldus Mercier, o.c., 108 - is veeleer een symmetrie (d.i. wederzijdse betrekking) dan een volstrekte uitsluiting: zij bestaat daar waar twee termen (elementen),

(1) ofschoon onderscheiden (verschillend),

(2) toch slechts o.g.v. elkander zinnig zijn.

Zo b.v. de idee ‘vader’ en ‘zoon’: zonder zoon geen vader en omgekeerd (= symmetrisch). Zo ook - aldus Mercier - de ideeën ‘dubbel’ en ‘helft’ of ‘kennis’ en ‘gekend object’.

Men zou, misschien, beter van ‘correlatieve’ tegenstelling gewagen (wederzijdse betrekking).

Besluit.

Deze inleiding tot het differentiële vergelijken bewijst hoe veelduidig (één woord voor meer dan één betekenissen) de ontkenning (‘niet’, ‘on-; -loos, enz.) kan zijn. Wij hebben Cartesiaans ragfijn geanalyseerd! Keren wij, nu, terug naar Herakleitos van Efesos (L.53) : het woordenspel met tegengestelden zonder zo’n analyse à la Descartes betekent niet veel

L. 55.

Deeltje 1.-- De idee 'logische differentiaal'. (55/60)

(1) Vertrekpunt.- Nemen wij, als basis, het plaatsen van elementen in 'vakjes' (plaatsjes),-- en wel: vakjes op één horizontale lijn. Zoiets is een type van 'combinatoriek' (d.i. constructie, analyse, enz. van 'configuraties' (een stel plaatsen, voorzien van een zekere orde)).

(2) Tweede vertrekpunt is de Paleoputhagoreïsche systeche (tegenstellingspaar; L.53v.) wij plaatsen ('combineren') zo'n systeche in minstens twee vakjes; zo:

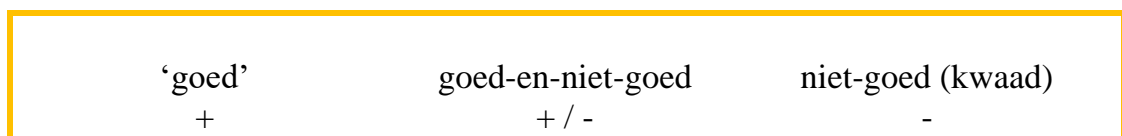
Zo'n 'bi.nomium' (algebraïsche term) of - op zijn Grieks - duas, dyade (= tweeledigheid, binaire zijnswijze) dekt één van de hierboven even geanalyseerde tegengestelden, doch eengemaakt ('harmonie' der tegengestelden) in het kader van een configuratie.

(3) De differentiaal.

O.g.v. de twee voorgaande basissen, kunnen wij, nu, de differentiaal, zoals zij, in een ordeleer (niet zoals in de wiskunde), thuishoort, omschrijven.

(a) Eénzelfde term (element) - b.v. 'goed' - wordt, links geplaatst bevestigd (+) en, rechts geplaatst, ontkend (negaat (L.52/54)) (-). Zodoende wordt polarisering (bi.polaire tegenstelling) combinatorisch (d.i. door plaatsing) letterlijk 'geanalyseerd' (verduidelijkt door ontleding)..

(b) Combinatorisch voeren wij, nu, een derde, nl. middenplaats, in (scheppen, dus, een interval tussen de twee uitersten):

Ao hebben wij nu een 'trias' (antiek-Grieks voor triade, drieledigheid, een type van trinaire zijnswijze). Ziedaar wat de elementairste (enkelvoudigste) differentiaal is (L.45v.).

Appl. modellen' van de idee 'differentiaal'.

Wij nemen voorbeelden, waarin de idee 'schaligheid' (klein-, grootschaligheid (L.42/44: metende vergelijking)) naar voren komt.

Economisch model.

Men onderscheidt (onder éénzelfde idee) kleine (kleinschalige) ondernemingen van middelgrote en grote of zelfs reusachtige ondernemingen.

L. 56.

Sedert Lord J.M. Keynes (1883/1946) spreekt men, behalve van micro-economie (volkshuishouding op kleine of middelgrote school), ook van macro-economie (volkshuishouding op b.v. nationaal of, zelfs, internationaal vlak (schaal)).

Est(h)etisch model

a. C. Lefèvre, S.J., *La composition littéraire*, Bruxelles, 1936-3, 13s., schrijft: “De termen (ideeën) ‘aangenaam’ (i) bevallig (gracieux), (ii) schoon (beau), (iii) verheven (sublime) -: deze ideeën drukken uit wat men kan heten ‘een vooruitschrijdende reeks’ (une progression) (*Ricardou, De l’idéal*, 112s.)”

De vraag rijst: wat is het onderscheid tussen deze drie esthetische categorieën (L.47 (types))?

b. - *Appl. model* van het bevallige (het gracieuze).-- Ieder kunstenaar, doch zeer zeker Guido Gezelle (1930/1899), in b.v. z’n gedicht ‘Voetjes’ suggereert het kleinschalig-schone (= bevallige). Luister.

“Dit voetjen -- en dat voetje -- gingen, te gare (samen), de kalvekes wachten (hoeden).-- De kalvekes liepen in ‘t kooren.-- Dit voetjen -- en dat voetje, ze liepen al zere (snel) vooren (voorop).-- Dit voetjen -- en dat voetje zal ik, te gare, in het waterke wasschen.-- Het waterke zal ze spoelen.-- Dit voetjen -- en dat voetje zullen in ‘t water koelen.-- Ze zullen zoo rood, als de roozeke, blinken.-- Ze zullen zoo wit, als de melk, zijn.-- Lijk bezekes (besjes) onder de blaren. (1858(?))”. (*Fr. Baur-, inl., Guido Gezelle’s dichtwerken (Tijdkrans, Rijmsnoer, Laatste Verzen)*, Amsterdam, 1943-1, 722).

c. *Appl. model* van het verhevene (grootschalig-schone). Gezelle ziet een oude boom- een eik, geveld liggen. Luister:

“De reuze.

Uitgekleed, in ‘t zonnebranden,-- al uw leden, naakt en bloot,- heerscher in de nederlanden,-- koning van de bosschen groot,-- eekenboom, zoo sterk voorheden,-- wie dan heeft u neêgestreden? -- Winden vielen, vast en vele,-- stormend’ u en stootend’ aan;- grepen u, bij hals en kele,-- wilden u in ‘t zand gedaan:-- staan, zoo liet het al te booze -- windgevaart’ u, schrikkelooze!

Donderende drakentoten (drakenmuilen) hemelmachten, onbekend,-- vonken viers (van vuur) en vorken schoten, -- dapper, u den top omtrent:-- niets en heeft ontroerd of onder ‘t bliksemvier (bliksemvuur) u neêgedonderd.-- wie, dan, heeft u omgestreden, - - groene reus, met al uw macht?-- Naakt en bloot uw’ schoone leden,-- effenvloers, in ‘t zand gebracht?-- Wie kon al uw krachten dwingen, haarlooz en in schand’ u brengen? - - Staen en blijft, voor menschenhanden,-- niets, ‘t en zij dat eeuwig leeft.-- Koning van de nederlanden,-- sterk is hij (= God), die nooit en beeft:-- ‘t menschdom heeft u, baas bedegen (bedijgen = (sterk) worden),-- groenen. reuz, omneêrgekregen. - (01.10.1896)”. (ibid 391).

L. 57.

Wat verder vermeldt Baur een analoog (L.35 (onderaan)) gedicht, waarvan, hier nu, titel (*Van den ouden boom*) en aanhef:

‘Met uitgestroopten arm,-- ten halven afgeknuist (afgeknot tot er een knuist van rest),-- wie staat er daar, en steekt een onbestaande vuist -- ten hemel? is ‘t een reus -- in beelde? Neen’t, ‘t en is -- geen menschenbouw.’t Is eer een wangedaantenis, - een steenen berggedrocht (bergmassa),-- dat, staande fel en fier,- - de scherpe houwen torst -- van ‘t vonkend hemelvier (bliksem). (...)’.

Opm.-- Zoals ieder met kunst en esthetiek bekende weet,

(i) ziet Gezelle wel degelijk, de naakte werkelijkheid;

(ii) doch, ineen bestaande met die naakte werkelijkheid, een idee (zo kleinschalige bevalligheid, zoals in *Voetjes*; of grootschalige verhevenheid, zoals in de twee vorige gedichten). De woordkeuze, de zinsbouw, heel de sfeer is niet zozeer door de naakte werkelijkheid, doch wel door de idee bepaald. Wie, dan ook, die esthetische idee niet vat (schouwt, waarneemt), vat, meteen ook niet wat de dichter wil zeggen..

d. Ook humor

(kleinschalige lachwekkendheid) en ironie, resp. sarcasme (grootschalige lachwekkendheid) bedienen zich van bovenstaande esthetische categorieën (basisideeën).

Luister.

J. Racine. (1639/1699), de Franse klassieke tragicus, schreef ook een blijspel (comédie), *Les Plaideurs* (1688), waarin. de antithese (tegenstelling; L.52vv.) o.m. in volgend zinnetje speelt: (De gedagvaarde zegt, humorvol, tot de commissaris: ‘Monsieur, ici present, - M’a, d’ un fort grand soufflet (kaakslag), fait un petit présent (‘geschenk’):

Onheil (ongeluk) kan, eveneens , kleinschalig of, integendeel, grootschalig zijn. Dit laatste type van onheil heet men, vaak, tragiek.

L. 58.

1. Iets daarvan schemert door in Gezelle's gedicht 'Van den ouden boom', waar hij spreekt over "een wangedaantenis,-- een steenen berggedrocht (gedrocht is massa, doch, net zoals wangedaante(nis), onheilspellend van formaat, onguur).

2. Iets in dezelfde zin klinkt door in *Gezelle's Avondrood* (vierde strofe): "In 't heerlijk zonnenveld,-- dat donker wordt omhoog,-- en, langzaam, donkerder -- en dieper, staan ten tooge (d.i. als een schouwspel),-- geschreven, zwart op goud,-- een bende reuzen groot : -- het eindloos boomenvolk,-- in 't eindloos avondrood".

Weerom: de woordkeuze (grootschalig zowel 'eindloos' (tweemaal) als 'bende reuzen' of '(boomen)volk' (waarbij de onoverzichtelijke veelheid, uitgedrukt in 'bende' en 'volk', onheilspellender overkomt dan b.v. slechts één boom)), de sfeer (in 'avondrood' b.v.) wordt bepaald - niet door de naakte werkelijkheid, doch, - door de idee (grootschaligheid ineen bestaande met onheilspellende sfeer).

3. Eveneens binnen dezelfde esthetische categorie (basisidee), klinkt van dezelfde *Gezelle*, b.v. *De Gypten* (Baur, I, 614).

De Gypten, terloops, zijn Zigeuners.

" 't Is donker in 't houtgroen en 't beukloof is dicht.-- (...). -- Zij zijn daar, de gypten een dolende schaar. -- met vonkeiend' oogen en golvend van haar.-- (...).

Bij 't helblakend kampvier (kampvuur), in 't dagdoovend groen,-- daar leegren de mannen, verwilderd en koen.

Daar zitten de vrouwen: zij braden het maal -- en schenken vol wijndrank den ouden bocal.

Gezangen en sagen herklinken rondom -- met klankvolle toonen, als klokkengebrom.

En toovrende spreuken, voor nood en gevaar,-- leert grootheer (= grootvader, voorvader) zijn kindren herhalen, te gaar.

Zwart kijkende meiden ontginnen den dans -en flikkren, verwandlend van schaduw en glans.

Daar ruischt de kithara, de muizelzak tiert,-- wijl, wilder en wilder, de dansronde zwiert.

Nu staken zij, moede van 't avondverkeer.

De beukeboomen zuchten; de slaaplust valt neer.-- En zij, zoo ver verwijderd van huis en van land,- Z 'aanschouwen, al droomen, hun zaligend strand.(...).

(November 1877)?

L. 59.

Gezelle, zo heet het, heeft dit gedicht gemaakt naar Emmanuel Geibel' (1815/1864), die, ooit, twee jaar in Athene woonde als opvoeder in het huis van de Russische gezant, en, later zich veel met zuidse literatuur bezighield.

Waarin bestaat, nu, het eigene (binnen het onheimelijke als categorie)? Daarin dat, in de Gypten, het ongere zich - niet in de natuur (de bomen b.v.) - situeert, doch in de mensen. Meer nog (en dat is iets, waarop wij, later, hopen terug te komen): de Gypten vertegenwoordigen, in ons Verlicht midden (de Verlichting situeert zich vanaf +/- einde XVII- de e.), een overblijfsel (superstitio) van een oeroude nachtelijk gevierde religie, dicht bij de aarde (als Aardmoeder).

Welnu, deze religie komt, althans bij Verlichte geesten, als 'onguur', 'onheimelijk dreigend' en 'onheilspellend' over. - Gezelle heeft ons iets van die sfeer (idee) in zijn gedicht laten doorschemeren.

Sociologisch model.

1. D. Szanton, *Cultural Confrontation in the Philippines*, in: *Cultural Frontiers of the Peace Corps*, Cambridge (Mass.) / London, 1966, 35/61(vrl. 53), geeft weer hoe de aanpassing van de lui van het USA-Vredeskorps, op de Filippijnen een hele gamma of spectrum (d.i. een verrijkte differentiaal) vertoonde, met als 'categorieën' (L.47):

(i) afwijzing, afkeer, (ii) afzijdigheid, (iii) aanvaarding, voorliefde.-- Dit m.b.t. de inlandse bevolking en haar cultuurtype. Men zou bovenstaande drieledigheid kunnen als volgt typeren :

(i) aanvaarding/ voorliefde	(ii) afzijdigheid	(iii) afwijzing/ afkeer
+	+/-	-

Men ziet hoe, in menselijke verhoudingen (houdingen), de drieledigheid, die de minimale differentiaal (L.55) kenmerkt, weerom, aanwezig is.

2. Analoog daaraan is het polariteitsprofiel (cfr *Ch. E. Osgood, The Measurement of Meaning*, 1957).

Bij een opiniepeiling, b.v. omtrent wat 'de mensen' denken over iemand (neem een leerkracht) -- imago- of beeldindrukonderzoek kan men b.v. de differentiaaltriade 'bekwaam' / 'onbeslist' / 'niet-bekwaam' laten fungeren als vraagmethode.

L. 60.

Er is meer: indien men, per vakje, het aantal personen noteert dat oordeel velt, dan heeft men, zelfs, een wiskundige methode (L.45: mathematseringsmodel). Men kan, dan, immers, de aantallen vergelijken.

Deeltje 2. -- De weerslag van (geleidelijke) kwantitatieve verandering op de kwaliteit.

Vooreerst dit: er zijn nog steeds mensen die ‘kwantiteit’ (gebeurlijk wiskundig uitgedrukt) als strijdig zien met zin voor het kwalitatieve in de werkelijkheid. En dan maar kritiek uitoefenen op wiskunde en kwantificering! Wij menen, integendeel, dat kwantiteit en kwaliteit ineen bestaan, tot op zekere hoogte.

a.-- Ainesidemos van Knossos (+/- -50) is een sceptieker (filosoof, die het onderzoek, voorzover het op onzekerheid en twijfel uitloopt, centraal stelt). Meteen is hij aanhanger van Herakleitos van Efesos (L.53), wat behelst dat hij zin heeft voor paradoxale uitspraken, waarin werkelijke of schijnbare contradictie geformuleerd wordt.

Bibl. steekpr.-- V. Brochard, *Les sceptiques grecs*, Paris, 1887-1; 1969, 253/298; R.G. Bury, *Sextus Empiricus*, 4 vol., Cambridge (Mass.), 1961, I (*Outlines of Pyrrhonism*), xxxvii/xl.

a.1. Centraal staan, bij deze Kretenzer, de zgn. tropen (tropoi, wijzen van meningsvorming), die ertoe dienen te bewijzen dat zowel onze zintuiglijke ervaring als ons denken, in de grond, betrekkelijk (relativisme : niets is ‘absoluut (zeker)’) zijn.

a.2. Welnu, onder deze tropen zijn er die op het object zelf van onze zintuiglijke of verstandelijke kennis gesteund zijn (objectieve tropen). Hier, nu, situeren zich de verhoudingen tussen kwantiteit en kwaliteit. Er is verband (L. 35; 37) - blijkbaar, meermaals, een verband ACD (oorzaak)/CSQ (gevolg) (L.24) - tussen kwantitatieve wijzigingen in het object en kwalitatieve waarneming (sprongsgewijze).

Als bewijs haalt Ainesidemos aan.

A.-- *Distributieve wijzigingen* (L.26; 38).

Indien een gegeven het zij frequenter hetzij zeldzamer wordt, binnen dezelfde tijdsspanne of ruimte, dan komt het kwalitatief anders over.

Zo wekt een komeet (staartster), om reden van haar zeldzaamheid, sensatie; de zon, om reden van haar dagelijks voorkomen, is niet sensationeel.

L. 61,

Wat een Romeinse spreuk in herinnering roept: ‘Assueta vilescunt’ (Dingen, waaraan men gewend is, komen ‘doodgewoon’ over). Men herinnert zich een aanverwante vaststelling: “Men leert ermee leven”. -- Zo b.v. is een aardbeving, in steden waar zij frequent is, minder of niet sensationeel. – Differentiaal:

frequent +	frequent / niet-frequent +/-	zeldzaam (enig) -
---------------	---------------------------------	----------------------

B.-- collectieve wijzigingen (L. 38).

Indien de massa van een gegeven gewijzigd wordt, dan verandert, kwalitatief, diezelfde massa.

Zo b.v. - aldus Ainèsidèmos - is één afzonderlijke zandkorrel stekelig en zijn zandkorrels, in een hoop bijeen, zacht om aan te voelen. Zo is een kleine dosis (posologische kwantiteit) wijn ‘de ziel versterkend’, terwijl zij, indien geleidelijk vergroot, op zeker ogenblik, omslaat in het tegendeel: te veel wijn werkt schadelijk!

Zo zal - om aan een experiment van Anaxagoras van Klazomenai (-499/-428), de stichter van de experimentele (proefondervindelijke) natuurwetenschap, in de Griekse oudheid, aan te knopen - een zak, gevuld met lucht, waaraan men de nek steeds harder omdraait, plots barsten.

Wijndoseringsdifferentiaal

weinig Weldadig +	meer omslag +/-	te veel schadelijk -
-------------------------	-----------------------	----------------------------

b. Francis Bacon of Verulam (1561/1626), de programmator van de experimentele, op oorzakelijkheidsonderzoek afgestemde natuurwetenschap (*Novum organum scientiarum* (1520)), heeft hetzelfde verband tussen kwantiteit(swijzigingen) en kwaliteit(swijzigingen) gezien. Zijn beroemde ‘tafels’ bewijzen het.

Zo waar hij het heeft over de regel inzake experimenteren, geheten ‘productio experimenti’:

(i) indien men, geleidelijk, de oorzaak (ACD; L.24), onder oogpunt van intensiteit b.v., wijzigt,

(ii) dan zal, indien er werkelijk oorzakelijkheid is, ook het gevolg (CSQ: L. 24) zich wijzigen, in een evenredige graad.

Zo de wet dat het volume van een gas omgekeerd evenredig is met de erop uitgeoefende druk.

L 62

Zo, in de medische wetenschap, blijkt dat een stof (een gif), indien geleidelijk gewijzigd, een gewijzigd medisch effect verwekt, zo zelfs dat, op een gegeven ogenblik, “het effect niet evenredig zich wijzigt, doch, soms, bruusk van natuur verandert” (Ch. Lahr, *S.J., Logique*, Paris, 1933-27, 585).

Lahr verwoordt, hier, de band ‘geleidelijke wijziging (kwantitatief)/ plotse omslag’. Lahr besluit: “Er zijn, dus, gevallen waar de kwantiteit een wezenlijk bestanddeel uitmaakt van de oorzaak”.

c.-- John Stuart Mill (1806/1873)

de empirist en methodoloog (L.24), heeft de ‘tafel der graden’ (*productio experimenti*) van Bacon, in zijn beroemde ‘methoden’ hersticht.

Zo heet Mill ‘methode der begeleidende wijzigingen’ wat Bacon *productio experimenti* heet: “Indien een fenomeen gewijzigd wordt, terwijl alle antecedenten (ACD; L.24), behalve één, ongewijzigd blijven, dart is dit éne antecedent de gezochte oorzaak”. Zo:

(i) wijzig het aantal of de amplitudo van de trillingen van een geluidgevend lichaam,
(ii) en gij zult de afbeelding dier wijzigingen vaststellen in het geluid (kwalitatief fenomeen, voor zover waargenomen) (o.c. 589).

d.-- Iossif Vissarionovitsj Ojougatsjvili, bijgenaamd Stalin (1879/1953). Dialectisch materialisme en historisch materialisme (1937), zet de vier grote kentrekken van de moderne dialectiek uiteen, zoals zij sedert G.F.W. Hegel (1770/1831) - in de idealistische variëteit - en Karl Marx (1817/1883) en Friedrich Engels (1820/1895), - in de materialistische duiding -, bestaat.

Het derde grote kenmerk luidt als volgt: “De beweging (= verandering) en de wording (van de materie) stichten iets nieuws”.

Deze beweging (verandering) en wording stichten nieuws op twee wijzen:

(i) op kringlopige- (circulaire) wijze : zo b.v. kan men, met warmte - energie) beweging (in de mechanische zin) verwekken waarbij die bewegingsenergie, weerom, vergaat in warmte-energie;

(ii) op spronggewijze (revolutionaire) wijze, waarbij een onbenullige kwantitatieve wijziging een kwalitatieve sprong verwekt: zo b.v. fysicaal, het water, dat, eens de honderd graden bereikt, plots begint te koken (kwalitatieve wijziging); zo het chemisch product ‘rattenkruid’ (arsenicumtrioxide), een zwaar vergif, dat, in kleine dosissen, genezend is, terwijl het, in grote dosissen, dodelijk werkt.

Zo ook, op psychologisch terrein, wanneer ‘één druppel water’ doet ‘overlopen’: denk aan een pesterij, indien ‘te veel’ herhaald, die hatelijk wordt, waar zij, één keer bedreven, nog, duldbaar is; denk aan een vertoning, een muziekstuk, dat, aanvankelijk, genietbaar is, waar het, te veel herhaald, ongenietbaar wordt (*P. Foulquié, La dialectique*, Paris, 1949, 64s.).

L. 63.

Men zou de appl. modellen kunnen aanvullen. - Denk aan het sociologisch fenomeen, waarbij een arbeidende massa, indien niet te veel uitgebuit, dit verdraaglijk vindt, doch die, op de grens van de uitbuiting, de grensoverschrijding - wat de antieke Grieken 'hubris' heetten - onverdraaglijk vindt en revolutionair wordt i.p.v. vreedzaam.

Algemeen besluit

1.- De feiten ('feitelijke zijnswijzen' (L.7)) zijn daar: kwantiteit(swijziging) behelst kwaliteit(swijziging), desnoods sprongsgewijze en in de vorm van omslag-in-het-tegendeel:

2-De vraag rijst: "waar juist bevindt zich de grens van de sprong?"

(i) Euboulides van Miletos (-380/ -320), behorend tot de school van Megara (een der Kleinsocratische strekkingen), was een beoefenaar van eristiek, d.i. een methode, die de stellingen van wijsgeren, retoren en vakwetenschappers weerlegt d.m.v. de methode van het tegenmodel (tegenvoorbeeld).

Op zijn naam zijn ons twee modellen van eristiek nagelaten, die het probleem van de kwalitatieve sprong (bij geleidelijke kwantitatieve wijziging) scherp stellen.

Model 1. De kale: Iemand juist één haar ontnemen betekent niet dat hij, daardoor, kaal wordt; er hem twee, drie, enz. ontnemen, ook niet; dus, men ken hem alle haren ontnemen zonder dat hij kaal wordt.

Model 2.-- De hoop graan: Juist één graantje maakt nog geen graanhoop; twee, drie, enz., ook niet; dus, honderdduizend graantjes maken nog geen graanhoop.

Men herleze, nu, L. 25v. (summatieve inductie).

Pater Lahr, Logique, 701, zegt dat Euboulides

(i) wat door ieder lid van een verzameling afzonderlijk (in zijn afgezonderdheid) geldt,

(ii) toekent aan de hele verzameling (als geheel).

L. 64.

-- Wij zien, nu, welk enorm belang de summatieve inductie heeft! Indien, tenminste, juist begrepen! Immers, hier wordt hetzij 'alle' (eindige verzameling) hetzij 'alle mogelijke' (oneindige verzameling) toegeschreven, wat men, terecht, aan juist één element (moment; L.7) toekent: dat het nl. niet-beslissend is inzake kwalitatieve sprong. wij staan; hier, voor een valse summatieve inductie.

Het is, nu, duidelijk, waarom wij (L.23 (gestalt); 25 (vorm; vormelijke inductie) zulke zorg besteedden aan de juiste structuur van de summatieve inductie (en niet enkel van de doorsnee-summering).

Met *E.W. Beth, De wijsb. D. wisk.*, 85, kunnen wij, wel, toegeven dat de eristiek (in de vorm van hierboven), ofschoon 'kleinzielig' of het 'triviale' (platvloers) nabij, toch
(1) de inleiding tot een diepgaander onderzoek is en
(2) op volledige bewijskracht aanspraak kan maken

Toch is het onmiddellijk evident dat de kaalkop (de kale) of de graanhoop een - wat de antieke Grieken 'sofisma' (sofisme, drogreden(ering)) heetten, dekken. Het gemene verstand, zelfs, ziet dit in (wellicht zonder de formele denkfout te kunnen noemen) (L.6).

(ii) Zowel de Gestaltpsychologen als de dialectiekers zijn totaliteitsdenkers.

Ook hebben zij oog voor het kwalitatieve. Die twee samen maken dat zij, instinctief ('naïef', in de taal der logistici en wiskundigen), de wetmatigheid der menselijke waardering (L.16/19: het transcendenteele 'waardevolle') aanvoelen.

O.i. is de sprong (grensoverschrijding) een kwestie van
(1) aanvoeling,
(2) drempelgevoel (zowel drempelwaarneming als drempelschatting) en
(3) misschien vooral, van afspraak (resp. gewoonte). daartoe behoort men ieder geval afzonderlijk na te gaan.

Men ga volgende differentiaal na.

Alle (mogelijke), zeer veel, veel, tamelijk veel (nogal), weinig, nogal (tamelijk) weinig, zeer weinig, uiterst weinig, bijna geen, een, geen.

Wij geloven dat de drie factoren in die indeling (L.47) een rol spelen. Natuurlijk, van geval tot geval, een wisselende rol! Misschien is het tevens, zoals bij de primitieven (L. 27).

L. 65

Rekening houdend met wat wij hoger (L.55) zagen, is EEN differentiaal (althans in de ordeleerstellig - comparatieve zin)

(i) een systechie,

(ii) a.h.w. opengetrokken, in haar midden, d.m.v. een interval (wat de antieke Grieken ‘dia.stèma’ (Lat.: intervallum) heetten).

Tallose malen hebben wij - hoe afwisselend ook - die ene, tegengestelden eenmakende grondgestalt (= grondvorm) ‘+ / ± / - ‘ zien voor onze ogen schuiven. En kijk: hier verschijnt zij weer.

alle (wel)	niet - alle (wel)	alle (niet)
+	+/-	-

In de drie gevallen (plaatsjes (L.55: configuratief) speelt ‘alle’ (de som of totaliteit (L.7: onderaan: L.33 (bovenaan); 45: alomvattende ‘mathesis’)) de rol van uitgangspunt of - kantiaans (I. Kant (1724/1804) - de rol van ‘a-priori’.

Met dat a-priorisch uitgangspunt combineren wij nl. De tegenstelling (L.52/54) ‘wel (+) / niet (-) als differentiëringmiddel.

Indien wij, nu, de summatieve inductie herdenken, dan kunnen wij de volgende uitbreiding van de summatieve-inductie-idee als volslagen verantwoord achten.

Er is (1) de totale summatieve inductie (L.22/32).

Er is (2) de differentiële summatieve inductie (L.52vv.).

Immers - i.p.v. totale gehelen (universele verzamelingen), zoals in de gewone inductie - werkt de differentiële summatieve inductie ook met gehelen (en vanuit het geheel (alle (wel)/ niet-alle (wel)/alle (niet)), doch met deelgehelen, partiële gehelen (deelverzamelingen)

a. Indien de differentieel-summatieve inductie met gehelen (de som) werkt, is zij inductie (d.i. op het geheel (verzameling, totaliteit) afgestemde redenering) en, dus, echt summatief.

b. indien zij, echter, op delen (partiële gehelen, deelsom) uitloopt, dan is zij differentieel.

c. Indien zij eerder kwalitatief - wij zeggen wel ‘eerder’ (d.i. niet uitsluitend) afgestemd is, dan kunnen wij, gerust, van kwalitatieve summatieve inductie gewagen wij hebben, immers, bij herhaling, vastgesteld (verificatie) dat even veelheid (elementen, momenten) ook (niet enkel) kwaliteit kan betekenen.

L. 66.

d. Indien zij tweedeling bedoelt, dan heet zij complementerende summatieve inductie.-- Iets, waarvan wij, tot nog toe, (vanaf L.7) meer dan één appl. model hebben ontmoet.

De uitdrukking ‘de som en de rest’ is maar één enkele toepassing van deze zeer algemene denkregel. Al wat wij ‘bekijken’ (L.29v.; 37), bekijken wij **(i)** Op zich, **(ii)** doch **a.** als onderscheiden van en **b.** toch hoe dan ook verbonden met ‘de rest’ (complement).

In die zin ‘denken’ wij - al waarnemend of wat ook doend - vanuit het zijn (de totaliteit der feitelijke zijnswijzen (L.7)), doch gesplitst in ‘dit-zijnde-hier-en-nu’ en ‘de rest’.

1. Dit type van differentiëel-summatieve inductie is, in de grond, altijd aanwezig. Zoniet, vervallen wij tot bezwijming. alle bewustzijn (= besef) van iets (feitelijke zijnswijze) heeft de volgende complementerende summatieve inductie tot structuur :

‘Dit-hier-en-nu’ (= zijnde) + (beschouwd)	--- ‘de rest’ (= zijnscomplement) - (buiten beschouwing)
---	--

2. Er is één uitzondering: wanneer wij ‘het zijn’ als dusdanig (= als totaliteit van alle mogelijke feitelijke zijnswijzen’ denken (L.8: transcendenteeel).

Natuurlijk, het ‘zijn’ als summatieve inductie van ieder zijnde (L.7: feit en zijnswijze) afzonderlijk: indien alle zijnden afzonderlijk en feitelijke en zijnswijze vertegenwoordigen, dan alle zijnden samen ook!

Besluit.

De inductie - maar dan in een reductief schema beoefend - is, zonder twijfel, een redeneringsvorm, die een enorme draagwijdte heeft. - Wij denken dit bewezen te hebben:

- 1.** in de ontologische inleiding (L.5/19 (vooral L.10/13 (het transcendenteele ene)));
- 2.** in de uiteenzetting over de algemeenste vorm van de summatieve inductie (L.22/32);
- 3.** in de inleiding tot het vergelijkend ordenen (L.33/66),-- heel bijzonder in het deeltje over de differentiële vergelijking (52/66).-- Achter de inductief-reductieve methode, echter, staat de comparatieve methode (L. 33/42).

L. 67.

B.(ii).-- De 'nieuwe' en de 'wetenschappelijke' dialectiek als harmologie.

Vergelijkend ordenen hebben wij, nu,

(1) op basis van (summatieve en / of amplificatieve) inductie,

(2) leren kennen als het zien van verbanden (= deelidentiteiten, betrekkingen).--

Metende en differentiële vergelijking zijn twee basistypes.

Descartes mathesis universalis lijkt een solide, want nauwkeurige vorm van vergelijkend ordenen. Toch lijkt zij te moeten aangevuld worden door de dialectiek, als versoepelde mathesis universalis

1.-- De 'nieuwe' (moderne) dialectiek.

A. verband met het voorgaande (vooral met de mathesis universalis).

De gedachte van een mathesis universalis, een 'scientia generalis' (Lat.: algemene wetenschap), is:

(a) door Imm. Kant (1724/1804), de topfiguur van de (Duitse) Verlichting (L.36), fel bestreden;

(b) door J.G. Fichte (1762/1814), Fr.W. Schelling (1775/1854) en vooral G.F.W. Hegel (1770/1831), de drie topfiguren van het Duitse romantisch beïnvloede idealisme, weer opgenomen (*R. Scholz, Die Wissenschaftslehre Bolzanos*, SB 9, 1937, 407) (L. 62v.);

(c) door K. Marx (1818/1883) en Fr. Engels (1820/1895), de stichters van het marxisme, in de zin van de dialectiek der Idealisten overgenomen, doch materialistisch herdacht (L. 62v.).

B. Kritiek op de dialectiek

(a) Het verwerpen van de wiskunde als paradigma (L.45; 50v.) heeft de dialectiekers, hierboven vernoemd, ertoe gebracht een betoogtrant toe te passen, die, voor met exacte methoden begane mensen, nooit kan bevredigend zijn.

(b) Toch zegt *Pater I.M. Bochenski, The Logic of Religion*, New York, 1965 48/51, die zich smalend (geringschattend) uit over bovengenoemde dialectiek, dat als 'a set of suggestions' (een stel suggesties) vruchtbaar is de dialectiek, voor zover zij zich aan logisch strenge controle onderwerpt.

WIJ vertalen: de dialectiek is een vruchtbaar stel lemmata (L.6; 12; 23; 41) of controleerbare (werk)hypothesen, met behoud van de cartesiaanse nauwkeurigheid (L.47).

Wij overlopen dan ook de hoofdtrekken (lemmata), zoals I. Stalin (1937) ze geformuleerd heeft (en wereldverspreid heeft gemaakt).

L. 68.

De vier hoofdstellingen (lemmata) der dialectiek.

P. Foulquié, *La dialectique*, 62ss., houdt zich aan de vereenvoudigde, doch, daarom, niet zo ongeldige weergave van I. Stalin, *Dialectisch materialisme en historisch materialisme* (1937,-- juist driehonderd jaar na R. Descartes' *Discours de la methode* (1637), in het Frans (Paris, Ed. sociales).

Dit werkje van Stalin is

(i) slechts een weergalm van de leer van Marx en Engels (hoewel in Leniniaanse duiding),

(ii) die, zelf, de materialistische omduiding bedoelden van het Duitse idealisme (vooral dat van Hegel); zodat *én Descartes' Discours de la methode* (1637) *én* zijn idee 'Mathesis universalis' (L.50v.) - hoewel in romantisch-idealistische versie - in Stalin's werkje naklinken.

A.-- Eerste lemma. - 'het marxisme - net als het hegelianisme - is een type van organicisme.

Gevolg: "Tussen de verschillende delen van de werkelijkheid bestaat er een actieve onderlinge afhankelijkheid".

Stalinistisch omgeduid: "De enkeling (de menselijke persoon, afzonderlijk gedacht) is slechts een abstractie (versta: een uit zijn werkelijk verband (L.35; 37) losgemaakt iets).

Reden: de enkeling

(i) hangt af van de werking, die de hem omringende wezens (L.37vv.) op hem uitoefenen; de enkeling

(ii) hangt of van geheel zijn verleden (d.i. hij situeert zich in een diachronisch geheel (L.41: onderaan)).

Gevolg: men kan de enkeling enkel begrijpen, indien men hem situeert (L.38) in het snijpunt van alle inwerkende invloeden op hem en van zijn reacties op zijn leefmidden". (o.c., 62).

Foulquié o.c., 63, merkt op dat de Hongaarse Marxist Georg Lukacs (1885/1971), bekend o.m. om zijn *Geschichte und Klassenbewusstsein*, Berlin, 1923, het bovenstaande leerstuk van de afhankelijkheid van de delen van het geheel als het leerstuk van het Marxisme bij uitstek beschouwt. "Het is niet de voorrang, gegeven aan de economische beweegredenen (L.34), zake geschiedenisverklaring, die, op beslissende wijze, het marxisme differentieert (L.52/54) van de 'bourgeoiswetenschap' (de anti-marxistische geschiedenisverklaring). Neen: het is het gezichtspunt der totaliteit".

L. 69.

Kritische aanmerking.

Een denker als Bertrand Russell (1872/1970), de voorvechter van de ‘mensenrechten’ (versta: de rechten van de mens als enkeling verstaan), die, zelf, atomistisch denkt (d.i. de nadruk op het ‘aatom’ (versta: afzonderlijk zijnde) legt), zal op Hegel’s en Marx’ (en, meteen, Stalin’s) denkwijze aanmerken dat zij, zonder noodzakelijke en, vooral, voldoende reden, ervan uitgaat dat het geheel voorrang heeft op de delen (‘atomen’, elementen).

Dit, terwijl het niet zo zeker is of de voorrang van het geheel (‘de totaliteit’ zeggen de dialectiekers graag,) een bewijsbare zaak is. Collectivisme, autoritarisme zijn o.m. de gevolgtrekkingen uit zo’n duiding van de verhouding tussen ‘aatom’ en ‘geheel’.

Welnu, - aldus Russell en zijn denkgeloten - collectivisme en, vooral, autoritaire gezagsstructuren zijn niet zo weldadig, in de praxis.

B.-- Tweede lemma.-- het marxisme - zoals b.v. Reeds het herakliteïsme (L.53.60), in de Griekse oudheid - is een mobilisme.

‘Mobilis’ (Lat.) betekent ‘beweeglijk; ‘veranderlijk’, ‘onvast’, ‘Mobilistisch’ is een filosofie, indien zij, zoals Stalin o.m., met Hegel en Marx en Engels, beweert dat “alles - de totaliteit en. de momenten (d.i. mobiele elementen) - voortdurend in beweging is”.

Zoals Foulquié, o.c., 64, zegt: “alles vormt zichzelf voortdurend om : zowel de wereld van de levenloze materie als die van het leven en van het denken. Voor het denken zou ‘rusttoestand’ gelijkwaardig zijn met ‘dood’. Dit is zo voor de Marxisten als voor Hegel”.

Foulquié, o.c., 64, haalt *Friedrich Engels* (1820/1895), *Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Deutschen Philosophie*, 1886-1, aan.

“(…) De revolutionaire zijde van de Hegeliaanse filosofie (...). De grote basisidee, dat de wereld niet als een complex van dingen, die af zijn, te vatten is, doch als een complex van processen.

1. Daarin maken zowel de schijnbaar stabiele dingen als de ideële afbeeldingen ervan in onze kop (vgl. L.14: logische waarheid), die wij ‘begrippen’ heten, een ononderbroken verandering, eigen aan het worden en het vergaan, door.

L. 70.

2. Daarin zet zich niettegenstaande alle schijnbare toevallen, en alle momentane tijdelijke) achteruitgangen ten spijt, een vooruitschrijdende ontwikkeling door.

Deze grote basisidee is, met name sedert Hegel dermate in het dagdagelijkse bewustzijn ingezijpeld, dat zij, in die algemeenheid, wel ternauwernood nog tegenspraak ontmoet". (*Institut fur Marxismus - Leninismus*, Hrsg., Karl Marx/ Friedrich Engels, *Ueber Religion*, Berlin, 1958, 201).

Meteen ziet men dat Engels;

a. bij de thesis van de eerste dialectiekers en in onze Westerse geestes- en ideëngeschiedenis, Herakleitos van Efesos, nl. dat alles zowel verandert als - op tijd - in zijn tegendeel omslaat,

b. de vooruitgangsidee, zoals zij, vooral sedert de XVIII-d' eeuwse verlichting (L.36), gangbaar werd, voegt.

Kritische aanmerking

Diametraal tegenover deze veranderings-, omslag- en vooruitgangsfilosofie, eigen aan het Duitse Idealisme en aan het Marxisme-Leninisme, staat b.v. *Agostino Steuco* (Augustinus Steuchus; (.../1550), *De perenni philosophia*, Lyon, 1540-1 (Over de ononderbroken filosofie), waarin deze bisschop en bibliothecaris van de Vaticaanse Bibliotheek de door de Kerkvaders (Patristiek: + 33/800) verdedigde thesis bijwerkt, op de eigentijdse wijze der Renaissance:

(i) De heidense filosofie (zowel de 'hiëratische' (= sacrale) van het Nabije en Verre Oosten als de 'klassieke' van Hellas en Rome)

(ii) is de voorloopster van zowel de oudtestamentische als van de nieuwtestamentische denkwijze en van de filosofische verwerking ervan.

Bijgevolg: sinds de archaische tijden heerst, over heel de mensheid, een en dezelfde basisfilosofie, en dit met een onveranderlijke 'eeuwige' (perenniteitsfilosofie) wezenskern.

1. Met deze stellingname verwierp Steuco zowel het star gesloten traditionalisme als het revolutionair verlichte duiden van de traditie en de andersdenkende mensheid.

2. Niemand minder dan G.W. Leibniz (1646/1716; L.51) kwam voor Steuco' stelling, zelfs voor de naam 'perennis philosophia' op en vond dat zij aan een nood beantwoordde. (*O. Willmann, Gesch. d. Id.*, III, 172/ 179).

L. 71.

Opmerkelijk is het feit dat zowel het Hegelianisme als het marxisme, in hun verdere ‘ontwikkeling’, inderdaad, behalve ‘vooruitschrijdende ontwikkeling’, ook ‘worden en vergaan’ en, zelfs, omslag in hun tegendeel kennen.

a. Getuigen: onder Hegel’s leerlingen waren er, minstens, drie tinten te onderscheiden, nl. conservatief-Protestantse theïsten (Godgelovigen), pantheïstisch-Verlichte idealisten (pantheïsme is de overtuiging dat God niet een persoonlijk en verheven wezen is, doch een soort heelalgrond) en Linkse Jong-Hegelianen. Dit is in iedere geschiedenis van het Hegelianisme te vinden.

b. Getuigen: *Esprit* (Paris), XVI (1948), 5/6 (mai-juin 1948), het bekende Franse tijdschrift, droeg als titel “*Marxisme ouvert contra Marxisme scolastique*” (Open Marxisme tegen ‘Scholastisch’ (versta: gesloten) Marxisme).

Deze titel bevat, in zich, de omslag in het tegendeel!-- Iedere geschiedenis van het Marxisme bevat een kapittel daarover.

C.-- Derde lemma.-- De beweging (wording/ vergaan) scheidt iets nieuws.

Wij verwijzen naar L.60/63 (vr1.62, Ad d).

D.-- Vierde lemma.-- de werkelijkheid - zowel totaliteit als momenten - behelst ‘contradicties’, versta: innerlijke spanningen.

Dit is de Stalinistische weergave van de antieke spreuk ‘harmonie der tegengestelden’ (L.55): “De dingen en de fenomenen van de natuur behelzen ‘inwendige tegenspraken (contradicties)’.

1. Reden: zij hebben, alle, een negatieve en een positieve kant (vgl. L.55/66: differentiaal). Zo hebben zij zowel een verleden als een toekomst. Zo hebben zij, alle, zowel elementen, die verdwijnen als die zich ontwikkelen.

2. De strijd van deze tegengestelden - zo b.v. de strijd tussen oud en nieuw, tussen dat wat vergaat en dat wat zich ontwikkelt, tussen dat wat sterft en dat wat geboren wordt,-- die strijd is de innerlijke zin (inhoud) van het proces (gebeuren) van die ontwikkeling, van de omslag van kwantitatieve veranderingen in kwalitatieve veranderingen(...). De dialectiek, in de eigenlijke betekenis van dat woord, - aldus Vladimir Ilitsj Oulianof, bijgenaamd Lenin (187/1924), de leider der Bolsjewiki (de meerderheid der aanvalsdrijftige Russische communisten - is de studie van de ‘contradicties’ in het wezen zelf der dingen. (I. Stalin, o.c.).

L 72

Opm. --

1. Weerom: Stalin geeft, hier de leer van Marx en Engels en, langs hen om, van Hegel, weer.-- Hegel zelf had een gedeeltelijk andere vakterminologie. Hij sprak van bevestiging (= thesis, stelling), van ontkenning (=antithesis, verkering (omslag)) en van ontkenning der ontkenning (= synthesis, samenvatting (verzoening)).-- Deze triade (drieledigheid) komt talloze malen voor bij Hegel.

2. Wij geven, van die Hegeliaanse drieledigheid “stelling/ verkering/ samenvatting” (dit is de terminologie van Nederlandse Hegelianen), nu, een Marxistische duiding (= appl. mod.).

a. Stelling.-- In de eerste fase van de arbeidsverdeling (een hoofdbegrip of categorie (L.47), in de archaische tijden,

(i) kan iedereen, nog steeds, zelf, alle nodige of nuttige arbeidsvormen (plukken, vissen, jagen, b.v.) verrichten;

(ii) de enige arbeidsverdeling is die van man en vrouw, die, elk, hun eigen arbeidstype kennen;

(iii) gevolg: tot nog toe, is ieder mens onafhankelijk van de medemens en, daardoor, ‘gelijk’;

(iv) maar de natuur beheerst een ‘goddelijke’ macht gelijk, de mensheid (wat Marxisten ‘natuurreligie’ heten).

b. Verkering.

In de tweede fase treedt, behalve de geslachtelijke, nu, ook andere arbeidssplitsing (specialisering) op (er zijn b.v. priesters, boeren, slaven, enz.)

(i) niet iedereen kan, nu, alle arbeidsvormen aan (klassen);

(ii) gevolg: toenemende afhankelijkheid onderling en, daardoor, ongelijkheid.

(iii) doch de natuur, dankzij vooral die specialisatie, wordt niet meer als een ‘goddelijk - vreemde’ macht ervaren, doch wel de maatschappij met haar klassengelijkheid. In dit kader ontstaat, mettertijd, de antagonistische structuur ‘kapitaal/ arbeid’ (plutocraat/ proletariër).

c. Samenvatting.

In een toekomstige fase, zal collectivisering (vergemeenschappelijking) van productiemiddelen (gronden, usines b.v.)

L. 73.

- (i) de arbeidssplitsing (specialisering met haar klassenvorming) neutraliseren;
- (ii) gevolg : de onderlinge afhankelijkheid zal weggewerkt worden en gelijkheid (doch nu niet meer archaisch, maar modern) gesticht worden;
- (iii) zodoende zal zowel de natuur is de maatschappij (de medemens) als ‘goddelijk - vreemde’ macht nu vervangen worden door een totaal verlichte mensheid (L.36), die leven zal zonder natuurreligie of haar resten. Hetgeen, nu, sedert kort, meer met de term ‘secularisering’ (verwereldlijking) aangeduid wordt.

Kritische aanmerking.

1. De dialectiek is een variologisch denksysteem: zoals *H.J. Hempel, Variabilität, 97*, zegt, dateert deze nieuwe mathesis universalis (L.67) van de dagen der Duitse romantiek.

Hij geeft zelfs één bewijstekst daarvan. Fr. W. Schelling (1775/1854), onmiskenbaar een duidelijk romantisch denker, schrijft o.m. het volgende:

“(…) De beweging (L.69/73: mobilisme) is het wezenlijke der wetenschap (*opm.--* Vergelijk met Lenin’s uitspraak over het wezen der dialectiek (L.71v.)). Indien stellingen (oordelen, zinnen) uit dit levenselement (het leven als totaliteit) gelicht worden, sterven zij af, net vruchten van de levende boom losgetrokken.

Onvoorwaardelijke (L.8: absoluut); 15v.: denkzwetten), d.i. eens en voorgoed geldige zinnen (vgl. L.70: perenniteit) zijn strijdig met het wezen van de ‘ware’ (versta: dialectische of, althans, mobilistische) wetenschap, die in het voortschrijden bestaat (...). Slechts een rusteloos rad, een nooit stilstaande draaibeweging (...).” (Hampel o.c., 97f.).

2. P. Foulquié, o.c.,67, merkt aan dat zowel Hegel als de Marxisten het woord ‘contradictie’ (tegenspraak, ongerijmdheid, L.8 (bewijs uit het ongerijmde); 15 (denkzwetten); 53 (appl. mod.); 60 (Ainèsid.)) niet in de logisch-streng zinn gebruiken, doch in de ‘variologisch - lossere’ zin van hetzij ‘tegengesteld’ (L.54v.) hetzij gewoon ‘verschillend’.

O. i., zou men beter van spanning (conflictologische spanning) (taseologisch (‘tasis’ (Gr.) = spanning)) spreken.

3. P. Foulquié, o.c., 68, zegt dat Engels zelf toegeeft dat er definitieve, onherroepelijke waarheden bestaan.

L. 74.

Zo b.v. bestaan er wiskundige resultaten in die zin, ofschoon ook de wiskundige wetenschap aan historische ontwikkeling onderhevig is (aldus Engels; wat o.m., m.b.t. het ontstaan en de revolutionerende rol van de Cantoriaanse veramelingentheorie, juist blijkt te zijn; L.28v.) (Cfr. ook *P. Foulquié*, o.c., 91/94 (*La relativité en mathématiques*)).

Wat o.m., in zuiver wetenschappelijk dialectische zin, zonder Romantische of welke ook ideologie, bevestigd wordt door *F. Gonseth*, *Fondements des mathématiques*, Paris, 1926.

Godsdiensthistorisch moment.

Men heeft opgemerkt dat de Marxisten o.m. godsdiensthistorische (hiërologische) basisideeën verwerken. Zo de idee ‘goddelijk-vreemd’.

a. Natuurlijk, wordt dit idee in de verlichte (L. 36) betekenis gebruikt, d.i. met de soevereine minachting voor al wat religie, zeker voor al wat archaische religie is.

b. Toch is die idee juist dan die Verlichte betekenis zelf dekt.

W.B. Kristensen, *Verzamelde bijdragen tot kennis der antieke godsdiensten*, A'm, 1947, 273, zegt het volgende. Hij heeft het over ‘de demonische goden der ‘totaliteit’ (o.c.,272), d.i., in de grond, heel het veelgodendom (polytheïsme) der archaisch-antieke mensheid (het antieke Oosten, Hellas, Rome). Luister.,

“Heil en onheil (L.56v. (de Gypten)) waren van de (hoogste) goden afkomstig: ondergang en opgang (L.69; 71), de tegenstellingen (L.52vv.), die het blijvend leven der wereld uitmaken en waarin (de Babyloniërs) de goddelijke totaliteit (L. 55: harmonie der tegengestelden) gezien hebben. De wil dezer goden was het noodlot, de ‘Moirā’ (antiek Grieks voor aandeel in goed en kwaad), ‘goddelijk’ maar onmenselijk.

‘Rechtvaardig’, in de gewone (versta: onze Bijbels beïnvloede) zin van het woord, waren zij niet: door hun handelwijze verloochenden (de goden) de wetten, die zij, toch, voor de mensen hadden vastgesteld. En de ouden waren zich van deze ‘tegenstrijdigheid’ (opm.-- ‘contradictie’) in het ‘goddelijk’ wezen volkomen bewust. Daarvan getuigen enkele van de meest indrukwekkende stukken godsdienstige literatuur, die wij bezitten: (1) het boek job; (2)**a.** de Babylonische klaagliederen; (2)**b.** de gebonden Prometheus”.

Men kan het niet duidelijker, godsdiensthistorisch, uitdrukken!

L. 75.

W.B. Kristensen, o.c., 289, zegt, m.b.t. Herakliteïsch denken: “De ouden noemen Herakleitos ‘de duistere’, en niet zonder reden. Want, in echt ‘antieke’ (versta: archaisch-antieke) geest, vond hij het mysterie der totaliteit belangrijker dan de ‘rationele’ (versta: seculaire, tot het gewone leven behorende) verhoudingen van het bestaan.

Zegt Herakleitos (Fr. 54) “De verborgen harmonie (harmonie afanès) is sterker dan de waarneembare”. Herakleitos bedoelt het volgende: de ineenvoeging (L.55) (= orde) der dingen en processen kan

(i) louter gesteund zijn op wat wij allen, zonder onderscheid, zien, tasten, voelen en, meteen, beredeneren (waarneembare harmonie);

(ii) daarenboven, gesteund zijn op.. onzichtbare, ontastbare, onvoelbare en, zonder bijzonder inzicht, onberedeneerbare gegevens (verborgen harmonie).

W.B. Kristensen, o.c., 289, voegt daaraan toe:

“Hoe belangrijk de idee der totaliteit, ook in latere tijden, gevonden werd, blijkt uit het feit dat zij, uit het godsdienstig en wijsgerig denken, tot onze dagen toe, nooit geheel verdwenen is.

Zo: (i) wijsgerig geformuleerd, (ii) maar godsdienstig aanschouwd, keert deze idee in de dialectiek van Hegel terug, waar these, antithese en synthese (L.72) de trits (= drieledigheid) van de zelfontwikkeling der ‘rede’ (vernunft) vormt”.

Inderdaad, noch de dialectiek van de Duitse Idealisten (vooral die van Hegel) noch de dialectiek van Marx tot Stalin en diens opvolgers zijn volkomen - d.w.z. ook in haar achtergronden - begrijpelijk, indien men geen rekening houdt met wat Kristensen zegt.

Ook, men heeft, regelmatig vastgesteld dat - vooral in de Marxistisch-Communistische duiding - dialectiek ‘iets’ heeft van een religie, hoe profaan en atheïstisch ook. Maar dan niet van de religie van het reine, heilige Opperwezen (high god, Hochgott doch van de demonistische oerreligies, waarvan wij, in Gezelle’s *De Gypten* (L.58v.), nog een glimp opvangen.

Terecht zegt *C.J. Bleeker, De Moedergodin in de Oudheid*, Den Haag, 1960: “(In drie mythen van Hellas) legt Gaia (= aardmoeder) een dubbelhartigheid aan de dag, die een demonische trek in haar karakter openbaart.”

L. 76.

2. -- De hedendaagse dialectiek.

(1) Vatten wij nog eens samen wat (moderne of nieuwe) dialectiek, geduid als mathesis universalis (L.67), d.i. als basismethode inzake analyse van feitelijke zijnswijzen (L.7), behelst.

Met *H. Arvon, Le marxisme*, Paris, 1960-2, 33ss., kunnen wij zeggen: “*Engels*, in zijn *Herrn Eugen Dühring’s Umwälzung der Wissenschaft*, Leipzig, 1878 (‘Anti-Dühring’) en in zijn *Ludwig Feuerbach (...)* (L.69),-- *Lenin*, in zijn filosofisch hoofdwerk, *Materialisme en Empiriocriticisme* (1908) en *Stalin*, in zijn hierboven meermaals aangehaald *Dialectisch materialisme en historisch materialisme*, zij allen hebben - in die volgorde - de vooropstellingen (lemmata; L.6; 67) van de marxistische methode verhelderd (...).

Het kwam erop uit dat men vier beginselen naar voren bracht, waarop de dialectiek steunt:

1. De totaliteit (L.68v : organicisme)
2. beweging (L 69/71. mobilisme).
3. kwalitatieve verandering (L.71 (62));
4. ‘contradictie’ (L.71/75)”.

Deze vier hoofdingen worden, overigens, in Arvon’s werkje, uitgelegd, o.c., 34/40 (analoog aan Foulquié). –

(2) Foulquié, o.c., 76/122, blijft uitvoerig stilstaan bij wat hij heet ‘de wetenschappelijke dialectiek’

Gezien het actuele belang ervan, vatten wij er de hoofdstellingen van samen.

A. 1. De Hegeliaanse dialectiek en de Marxistische of Marxiserende hadden, o.m., als nadelen dat zij louter speculatief ontstaan is, d.i. buiten de resultaten van stellige of positieve wetenschappen om; ook: zij is ‘een simplistisch schematisme’ (o.c.177). Meer niet.

2. De hedendaagse dialectiek, echter, ofschoon geïnspireerd door de louter speculatieve, is gesteund op de resultaten van vakwetenschappen (L.1) en minder retorisch (L.1).

Zij herinnert aan de lijfspreuk van J. Fr. Herbart (1776/1841): “iedereen behoort alle vakwetenschappen te achten. Iedereen behoort, echter, in juist een vakwetenschap een ‘virtuoso’, (specialist; L.1/2) te zijn”.

Foulquié, o.c.,78/97, toont dit aan voor:

1. de menswetenschappen, **2.** de natuurwetenschappen, **3.** de wiskunde (l.73v.), **4.** de logica (logistiek).

L. 77.

B.-- Ziehier de lemmata (L.6; 41) van de huidige dialectiek.

Zij kunnen onder twee hoofdgezichtspunten gerangschikt worden (L.42 (synchronisch); L.41 (diachronisch)).

Dit beantwoordt, grosso modo, aan **1.** totaliteit (synchronisch) en **2.** tot **4.** beweging; kwalitatieve verandering; contradictie (diachronisch). Men ziet: de grondlijnen leven door.

A.1.-- Intentioneel. (77/78)

Zie L.7;9/10;30,-- De huidige dialectiekers-vakwetenschappers wijzen erop dat alle wetenschapsarbeid (niet zozeer de resultaten) een wisselwerking is tussen onderzoekend subject (= noëtische zijde) en onderzocht object (noëmatische zijde).

a. Opm.:--

De termen ‘noëtisch’ (subject) en ‘noëmatisch’ (object) komen niet van de dialectiekers, doch van Edmund Husserl (1859/1938), de grote stichter der intentionele of subject en object gezamenlijk behandelende fenomenologie (L.13) Indien wij ze, hier, tussen haakjes, gebruiken, dan is dit doordat zij uitstekend weergeven wat de huidige dialectiekers (en, overigens, ook Hegel, die de wisselwerking ‘subject/ object’ zeer goed zag) willen zeggen.

b. Opm.:--

Anders gezegd : wetenschapsarbeid is ‘ontmoeting’ (L. 13). Dit behelst dat

(i) de ontmoete stof (object) waarmee de vakwetenschapper te doen heeft, eerst, a.h.w. vitaal verwerkt moet worden, voordat zij rationeel-intellectueel kan geformuleerd worden (iets, dat, ook, Hegel zeer goed zag, als door de Duitse romantiek (L.67; 73) beïnvloed denker);

(ii) de ontmoetende onderzoeker zich, eerst, a.h.w. ‘met zijn hele existentie’ (d.i., met heel zijn persoonlijke inzet; L.51: Descartes als appl. mod.) moet inzetten (‘engagement’), voordat hij, intellectueel-rationeel, de gegevens (het object) kan formuleren (wat Hegel, weerom, heel goed zag, om reden van zijn romantische achtergrond: voor de Duitse romantiek - o.m. voor Schelling (L.73) en Hegel, alsook voor de Marxisten, die, op romantische basis, doordachten - is filosofie, resp. vakwetenschap en retoriek “het tot volle bewustzijn komend leven” (A. de Waelhens, *Existence et signification*, Louvain/ Paris, 1958,75ss.)).

Meteen verwijderden de dialectiekers zich van het levensvreemd-afstandige verlichte ‘rationalisme’.

L. 78.

Een bewijstekst.

A. Lautmann, *Essai sur les notions de structure et de existence en Mathematiques*, II (*Les schémas de genèse*), Paris, 1938, 147 (aangehaald door Foulquié, o.c., 101): met Leon Brunschvicg (1869/1944) - die o. m. *Les étapes de la philosophie mathématique*, Paris, 1912-1, schreef - erkent A. Lautmann “de noodzaak twee dingen te koppelen op onlosmakelijke wijze:

a. Het uitwerken (ontwerpen) - of, gewoonweg, het verstaan van de wiskundige theorieën, enerzijds, en

b. De ervaring, die het verstand, in dat uitwerken en/of verstaan, opdoet inzake eigen vermogen”.

A. Lautmann drukt dit nog anders uit: “Iedere poging, op logisch terrein, die a-priori (versta: d.m.v. louter van vooropstellingen uit te gaan) de ontwikkelingsgang van de wiskunde zou willen sturen, miskent m.a.w. de echte natuur van de wiskundige waarheid. Deze is, immers, gebonden aan de ontwerpende (versta: lemmatische) arbeid van ons verstand”. (o.c.,101).

A.2.(i).-- Lemmatisch-analytisch (1.6: 41).

De huidige, met de sciëntistiek (wetenschapsleer) verbonden dialectiek wijst erop dat alle wetenschapsarbeid of wetenschapspraxis voortdurend, een wisselwerking aanvaardt tussen, enerzijds, het lemma, door hen ‘a-priori’ geheten, en, anderzijds, de analyse, door hen ‘a-posteriori’, geheten.

Opm.:-- A-priori’ betekent, in het Latijn, ‘van te voren’, ‘vooraf’, voorop; en ‘a-posteriori’ betekent, eveneens in het Latijn, ‘achteraf’.

Opm.:-- Wij kunnen het woord ‘wisselwerking’ - nu wij beginnen te begrijpen wat de huidige vakwetenschappelijke dialectiekers daaronder verstaan - ook anders uitdrukken: I.p.v. ‘ofwel (subject, lemma) ofwel (object, analyse)’ stelt de dialecticus “en (subject, lemma) en (object, analyse).

Eén bewijstekst.

“Geen Categorieën (= grondbegrippen), ontsprongen aan ons verstand (‘catégories mentales’), die het zonder enige ervaring zouden kunnen stellen. Doch ook geen ervaringsinzicht (‘intuition empirique’) zonder gegevens, verschaft door het verstand”. (Aldus Foulquié, o.c.,98).

Zo in de huidige theorievorming: “De afstand, die men, vroeger, veronderstelde tussen het axioma (theoretische vooropstelling, a-priori) en het proefondervindelijk vastgesteld feit, bestaat gewoonweg niet”.

L. 79.

Foulquié, o.c., *ibid.*, legt nader uit: “Het axioma duikt op uit de feiten en het feit geraakt pas gekend dankzij categorieën (= basisideeën), die de ervaring overschrijden:

“De zo nauwkeurig mogelijk doorgevoerde analyse van de middelen en de methoden, de methoden, die onze waarneming ten dienste staan, dwingt tot het koppelen (‘rapproche’) van het zgn. feit op zich (‘le fait brut’) en de theorievorming (‘spéculation’). (Deze laatste zin ontleent Foulquié aan *F. Gonseth* (1890/1975), *Préface in Georges LeMaître* (1894/1966; de wereldberoemde steller van de theorie van het oeratom), *L’hypothese de l’atome primitif*, Paris, 1946).

Wij nemen aan dat het feit dat iemand als Georges Lemaître aan Gonseth toestaat de voorrede te schrijven voor zijn werk, voldoen kan als gezagsargument. Lemaître, immers, stond volop in de wetenschapspraxis : hij kon dan ook over de theorie omtrent die arbeid oordelen met verstand van zaken. --

A.2. (ii).-- Abstractief.

1. ‘Abstractief’ betekent dat, hier intake sciëntistiek (wetenschapsleer), de vakwetenschapper, gewoonlijk, doch niet steeds (men denke aan het wetenschappelijk vaststellen van singuliere (= unieke, eenmalige) en concrete (met andere singuliere gegevens vergroeide) feitelijke zijnswijzen (L.7)),

(a) aanvangt bij het singulier concrete,

(b) om bij het algemene (universele) en, daardoor, levensvreemde (‘abstracte’) te eindigen. (L. 64v.).

Welnu, wat zich ofwel voegt naar dat ‘abstracte’ ofwel zich ertegen afzet heten wij ‘abstractief’ (op het abstracte betrokken).

2. M.a.w., dialectisch. gezien, er is wisselwerking (en...en...(L. 78) tussen, enerzijds, het eenmalig-met-de-omgeving-vergroeide gegevene en, anderzijds, de abstractieve houding, die de vakwetenschapper, tegenover dat singulier-concrete (‘dit hier en nu’) aanneemt,

Bewijstekst.

“Een totaal abstracte term (idee, begrip), zonder ook maar enige verwijzing naar de concrete werkelijkheid, zou zinledig zijn”. (Foulquié, o.c., 99).

Anders gezegd een regulatief (= abstract model zonder applicatieve (= toepasselijkheid bewijzende) modellen is leeg. - Omgekeerd: applicatieve modellen zonder regulatief model zijn blind.

Daarbij betekent ‘leeg’ zoveel als ‘niet geduid d.m.v. voorbeelden (toepassingen), en ‘blind’ zoveel als ‘niet geduid d.m.v. denkbelden’ (ideeën, categorieën).

L. 80.

Zoals men weet, dateert deze koppeling ‘blind/ leeg’ (L.55) van I. Kant (1724-1804), topfiguur van de Duitse Aufklärung (L.36: Verlicht denken), toen hij, in zijn kritiek op John Locke (1632/1704), de stichter van het Engelse Enlightenment (= Verlichting), die beweerde dat alle kennis uit de zintuigen voortkwam (‘sensu’ (Lat.) = zintuig), en in zijn kritiek op Gottfried Wilhelm Leibniz (L.51;70), de stichter van de Duitse Aufklärung, die beweerde dat de kennis uit het intellect (=verstand) voortkwam, schreef:

“Leibniz intellectueerde de fenomenen (d.i. de gegevens voor zover deze zich tonen (L.13: ‘waarheid’ als onverborgenheid), net zoals Locke de verstandsbegrippen (...) gesensificeerd had”

Om deze dubbele eenzijdigheid recht te zetten, sprak hij, lapidair, uit: “Gedanken ohne Inhalt (versta: voorbeelden, toepassingen) sind leer; Anschauungen (versta: zintuiglijke aanschouwingen, fenomenen) ohne Begriffe sind blind”.

Daarmee overwon - zie hoger L.71/73: stelling (Locke’s eenzijdige zintuigenkennis); verkering (Leibniz’s eenzijdige intellectkennis); samenvatting (Kant’s ‘dialectische’ kennisopvatting) - Kant twee zeer eenzijdige Verlichte epistemologieën (kennistheorieën).

Meteen, gaf hij een applicatief model van dialectiek inzake abstractieve kennis. (*O. Willmann, Die wichtigsten philosophischen Fachausdrücke, in historischer Anordnung*), Kempten/ München, 1909, 94).

In de grond raakte Kant, hiermee, aan de wortel van de twee hoofdtypes van Verlichting, nl. het intellectualisme (Descartes, Leibniz b.v.) en het empirisme (Locke, Hume b.v.).

Ook spreekt men van twee hoofdtypes van ‘rationalisme’, maar dan verstaat men, onder ‘rationalisme’, niet ‘rationeel - intellectueel gedrag’, doch ‘Verlicht’ (seculair; L.74) gedrag’, waarin, weliswaar, de ‘rede’ - verstaan als kritische rede - een hoofdrol speelt, maar, dan, in twee vormen, een intellectualistische en een empiristische.

Met die tegengestelden (L.65: harmonie) rekent de dialectiek af .

L. 81 .

Opm.:-- a. -- in de opvoedkundige methodeleer spreekt men van ‘inductieve methode’ (vgl. L. 30v.) en van ‘deductieve methode’ (L. 26; vrl. 32 (M = VZ1)), in het ‘geprogrammeerd’ onderwijs.

Om de eigenaardige termen te begrijpen, moet eerst gezegd dat, in de Latijns - Scholastische handboeken, een appl. model ingeleid werd met ‘*exempli gratia*’ (letterlijk: ten titel van voorbeeld, toepassing), verkort: ‘e.g.’. Verder: in het Engels, voertaal der spijttechnologieën, heet men ‘regel’ ‘rule’. Welnu,

(A) de inductieve methode inzake de te leren gegevens, biedt, eerst, één of meer applicatieve modellen, om, daarvandaan, tot het losweken van het regulatieve model (‘rule’) te komen. Zij heet ‘Egrule’ (verkort: Egrule).

(B) De deductieve methode, terzake, biedt, eerst, het regulatieve model (‘de regel’), om, deze, daarna, te illustreren met appl. modellen. Zij heet ‘Rul.e.g.’: (verkort: Ruleg).

b. - Dialectisch gezien, luidt het, weerom: niet ‘of (inductief) of (deductief)’, doch ‘en (inductief) en (deductief)’. (L.32, waar beide methoden, in een reductief kader gezet, eigenlijk, ‘dialectisch’ bijeen, i.p.v. uiteen gedacht en beoefend worden):

Dat is, dan ook, de ware reden, waarom wij, zelfs in deductieve zaken, toch steeds reductief te werk gaan. Reden: dialectisch gezien, horen de twee bijeen!

B.1.(i).-- *Complementair (aanvullend).*

Zie nu eerst L. 33 (aanvullend); 37v. (collectieve str.).

Historische uitleg.

Foulquié o.c., 101, zegt dat de idee ‘aanvulling’ (complement; L.7 (ontologisch); 33 (methodologisch); 66 (methodol.)), in de epistemologie (wetenschapsleer) is ingevoerd door de Deense fysiker Niels Bohr (1885/1962) Nobelprijswinnaar voor Fysica (1922).

Dit, om de strijd (L.71 (I. Stalin, terzake)) tussen de (aanhangers van de) corpusculaire theorie inzake de ‘atoomstructuur’ (het atoom als verzameling, resp. systeem (L.38) van (het Latijnse) ‘*corpuscula*’ (‘deeltjes’)) en de (aanhangers van de) golftheorie (het atoom als verzameling, resp. stelsel van ‘golfbewegingen’), - strijd, die, sedert twee eeuwen, (in de optica) woedde, te beslechten.

L. 82.

Bewijstekst.

1. *J.-L. Destouches, Principes fondamentaux de la physique theorique*, Paris, 1942, 158 (Foulquié, o.c.,162), zegt: “De idee ‘complementariteit’ (aanvullingskarakter), door Niels Bohr ingevoerd, bestaat erin een gelijke deelwerkelijkheid toe te kennen en aan het deeltjesaspect (corpusculair) en aan het golfaspect van de fenomenen.

Daarenboven, in dit specifieke geval, betekent ‘complementariteit’ dat, bij het nemen van proeven (experimenteel; l.42), steeds ofwel het ene ofwel het andere aspect te voorschijn treedt; m.a.w., dat de beide momenten zich nooit samen vertonen”.

Men lette er, dus, goed op: het tweede, door Destouches vernoemde aspect, is louter toevallig m.b.t. de idee ‘complementariteit’.

Opm.:-- Terecht merken wij, hierbij, klaar op dat ‘complementariteit’ wel contraire (L.53v.), privatieve (L.53), correlatieve (L.54), doch niet contradictorische (L.52v.) tegengestelden verdraagt. Tenzij b.v. in bovengenoemd geval.

2. Foulquié, o.c., 105ss., voegt hieraan verder toe: “De idee ‘complementariteit’, het eerst in de microfysica uitgewerkt, later in andere vakwetenschappen werd ingevoerd.

a. Bohr zelf, b.v., heeft ze toegepast inzake de vraag naar (het wezen van) het leven (biologisch). Wat levend heet, toont zich, aan ons, onder twee gedaanten:

(i) een fysicaal scheikundig aspect en (ii) een ‘dynamisch’ (versta : meer dan louter fysicaal - chemisch) aspect, dat zowel de fysica als de chemie te boven gaat”.

b. *Gonseth, Déterminisme et libre arbitre (Entretiens présidés par F. Gonseth)*, Paris, 1944, 181ss., stelde voor de idee ‘complementariteit’ in te voeren inzake het vraagstuk van (de verhouding tussen de vrijheid (‘libre arbitre’) en het determinisme (waarbij alles ‘gedetermineerd’, d.i. voorafbepaald en, meteen, onvrij is)”. (o.c.,105).

Tot daar de schets van een psychologische toepassing.

B.1. (ii) -- Eenheidswetenschappelijk.

Men herneme even, L. 33 (in- en uitwendige vergel.).

Foulquié, o.c., 106, heet dit ‘caractère organique du savoir’ (organische wezensaard van het weten).

De term ‘eenheidswetenschap’ strikt genomen, komt uit de ‘wiener kreis’, een groep denkers (R. Carnap (1891/1971) op de eerste plaats), te Wenen tussen +/- 1920 en 1938. Deze groep wordt, gewoonlijk, aangeduid met de naam ‘Neo - positivisme’ (L. 36: A.Comte sticht het Positivisme) of ‘Logisch positivisme’ (‘logisch’, omdat er aan taalonderzoek, op logi(sti)sche basis, werd gedaan) of, ook, ‘Logisch Empirisme’ (80: Locke, Hume e.a., waren wegbereiders voor het Franse Positivisme).

L. 83.

a. Welnu, eens in de USA, stichtten verscheidene leden en aanhangers The unity of science Movement (De Beweging voor de eenheidswetenschap).

b. Ofschoon de Neo-Positivisten, allesbehalve, ‘dialectiekers’ waren, hebben zij, toch, een beweging op gang gebracht, die, slechts, de ‘scientistische’ (louter vakwetenschappelijke) herstelling was, van wat de dialectiekers, sedert het Duitse Idealisme (L. 67) eigenlijk zochten: de organi(cisti)sche uitwerking van alle kennis

Bewijstekst.

“In feite, zijn (niet enkel de gegevens van de wetenschappen onderling complementair, maar) alle takken van het menselijke weten. Het denken, immers, is niet gemaakt uit stukken en brokken die op zich staan: net als in een (levend) organisme (L.68), heerst, ook hier, een aaneengesloten verband.

a. Zo kan men de rol (le jeu) van één enkel orgaan niet begrijpen, zonder de kennis van (alle andere; L.7; 66, 81 (complement)) organen, waarmee het in verband staat (synchronisch; L.41v.; 77).

b. Zoals Georges Cuvier (1769/1832), stichter der paleontologie en hersteller van de vergelijkende anatomie, het, indertijd, aantoonde, behelst de wijziging van een enkel orgaan anatomische wijzigingen in alle andere (L. 60/63) organen (diachronisch). (...).

c. (...) De taal (...). de betekenis der woorden al hangt of van de context (L.7; 66: complementering).

1- Het volstaat een enkel woord te wijzigen ((L. 60/63) om aan alle andere (L.66) termen van de zin (= uitspraak) een gewijzigde schakering te geven.

2. Overigens, deze schakering (nuance) (...) ziet men maar, eens dat de zin opgebouwd is, net alsof de synthese (L. 38: coll. Str.) betrekkelijk onafhankelijk was van de elementen (momenten), die zij bijeenbrengt. (Foulquié, o.c., 107).

Dit inzicht in de samenhang (L.39v.) hebben de huidige structuralisten bevestigd, intake taal, ofschoon ook zij geen pure dialectiekers zijn.

L. 84

Bewijstekst.

F. Gonseth (L.79), *Les mathématiques et la réalité*, Paris, 1936, 43 (Foulquié, o.c.,107), zegt: “de woorden, met hun betekenis voor zover het woordenboek ze hun toekent, zijn slechts de materialen, waarvan de woordbouwkunst (l’ architecture verbale) zich bedient. De betekenis (sens) van de gebouwen (der taal) is allesbehalve een loutere neveneen plaatsing of, zelfs, een aaneenflansing van de afzonderlijke betekenissen van alle gebruik.

Zo is ook de schoonheid (L.56) van b.v. een tempel niet slechts de afzonderlijke schoonheden van de marmerstukken, de porfierbrokken, de gouddeeltjes, enz”.

Met deze twee bewijsteksten is gegeven de eerste term der analogie (vergelijking), nl. het model (toonbeeld).

Nu de tweede term, nl. dat waarin het model afgebeeld wordt, nl. het denken (het weten). Bewijstekst.

1. Een theoloog (godgeleerde), *H. Bouillard*, *Conversion et grâce chez saint Thomas d’Aquin* (L.20), Paris, 1943, 219 (Foulquié, o.c., 108), schrijft:

“Telkens wanneer de mens evolueert, houdt een onveranderlijke waarheid (L.70) slechts stand, dankzij een gelijktijdige evolutie van alle begrippen, die, onder die begrippen, een en hetzelfde verband in stand houdt”.

2. Een opvoedkundige-psycholoog, *P. Guillouaer*, *Journal de Psychologie*, 15.11. 1925 (aangehaald door *G. Bachelard* (1884/1962), *Essai sur sa connaissance approchée*, 250), schrijft: “In alle opvoeding bestaat de vooruitgang er minder in een antwoord (reactie) te verbinden met een waarneming (prikkel) dan, veeleer, in het wijzigen (L.60vv.) van de waarneming (prikkel) zelf”.

3. *F. Gonseth*, *Conférence à l’Institut Henri-Poincaré*, zei: “Iedere vooruitgang inzake kennis heeft zijn weerslag op (alle andere) delen van die kennis”. Foulquié, o.c.,107s., die voorgaande teksten aanhaalt, zegt daarbij: “De nieuwe verworvenheden (van de wetenschap) worden niet zomaar bij de andere gevoegd: zij worden er een integrerend (L.38: coll. str.) bestanddeel van, zodat zij er een enkel geheel mee vormen”.

Men ziet het: er is analogie tussen een organisme en het weten.

L. 85.

Opm.: -- Wat betreft de taal als ‘organisme’ kan, hieraan, toegevoegd worden dat de Duitse romantiek (L.67; 73; 77) de taal het eerst, in haar hele ingewikkeldheid, heeft onder ogen genomen.

Twee Duitstalige producten vertonen, daarvan, nog de duidelijke sporen:

(i) Karl Ferd. Becker, *organismus der Sprache* (1827; 1841: op comparatieve basis en van de logica en de syntaxis (grammatiek) uitgaande, tracht Becker de ideële structuur der taal bloot te leggen);

(ii) vooral, echter, *Wilhelm von Humboldt* (1767/1835), de klassiek-humanist, stichter, in 1811, van de Humboldt-Universität van Berlijn - die, van taalkundig standpunt uit, de ganse cultuur zowel van één enkel volk (en diens ‘volksgeest’) als van alle volkeren (en hun in alle veelheid, toch éne talige verbondenheid) bestudeerde (zo in zijn hoofdwerk: *Ueber die Kawi-Sprache auf der Insel Java*, 3 Bde., 1836).

1. “Men zal het einde van de XIX-de eeuw moeten afwachten, om te zien hoe het ‘linguïstisch structuralisme’ van von Humboldt én hernomen én verantwoord wordt door het vorsingswerk van Ferdinand de Saussure (1857/1913). Deze, immers, toont aan dat de woorden integrerende bestanddelen (L.83v.) vormen binnen een systeem (L.39/41)”. (*H. Arvon, La philosophie allemande*, Paris, 1970, 109; 112/115).

2. Nochtans, in tegenstelling tot de huidige structuralisten, houdt von Humboldt vast aan de enkeling (L.69) als echt bestaand persoon: “Binnen de overeenstemming (zowel nationaal als internationaal), bestaat, desalniettemin, een zo wonderlijke individualisering (Willmann citeert nu v.Humboldt zelf:) dat men, met evenveel recht, kan beweren dat het ganse mensengeslacht slechts een taal bezit dat ieder mens afzonderlijk een eigen taal bezit”. (*O. Willmann, Gesch. d. Id.*, III, 774; voor Becker, hierboven: id., 784).-- Vgl. ‘en ... en...’ L.78: 82.

Opm.: -- Ook Theodor W. Adorno (1903/1969), van het, in 1924, te Frankfurt, gestichte *Institut für Sozialforschung*, in zijn *Die negative Dialektik* (1966), verzet zich tegen de idee ‘totaliteit’ (‘ganzheit’) van Hegel (en van Marx) (L.68). Net als vele anderen, die de getuigen waren van het Russische Leninistische Communisme, ziet hij er totalitarisme in.

L. 86.

B.2.-- historisch (evolutief).

Eindelijk, nog een woordje over het diachronisch (L.41) moment.

“Op straffe van alle denken te laten,

(i) zijn wij ertoe genoopt de begrippen te gebruiken, die onze generatie aanvaardt en

(ii) die wij, door onze bijdrage, geleidelijk (L.60/63), omvormen, doordat wij ze, tot op zekere hoogte, anders (nieuw) gebruiken: (Foulquié, p.c., 108, haalt *F. Gonseth*, (*Mathématiques et réalité*, 236, aan:)

“Een levend begrip (i) wordt niet uit het niets geschapen (...); (ii) het komt uit zijn ‘verleden’ te voorschijn en wijzigt (L. 60vv.; 71) zich, doordat het gebruikt wordt”. (Daarop gaat Foulquié verder): Gevolg: de inhoud van onze begrippen is niet zonder meerduideligheid (‘ambiguité’).”

In existentiële taal: ons denken is:

(i) ‘geworpen’ in een bestaande situatie, die wij niet kiezen;

(ii) ‘ontwerpen’ van nieuwe denkinhouden. Anders gezegd: ons denken (i) heeft geschiedenis en (ii) maakt zelf geschiedenis.

Bewijstekst.

Foulquié, o.c., 109, verwijst naar de revolutie (ondertussen verduidelijkt door *Thomas Kuhn. De structuur van wetenschappelijke revoluties*, (Meppel, 1972-1, 1976-2), die de, toen althans, recente theorieën inzake de microstructuur van de materie (microfysiek; L.81) betekenden voor het aloude idee ‘materie’ (‘stof’).

Niettegenstaande die revolutionaire herstelling van de idee ‘Materie’ “blijft het woord ‘materie’, waarmee wij, nu, die werkelijkheid aanduiden, die zo verschilt van wat onze voorouders ervan dachten, beladen met de betekenis, die zij eraan hechtten”. (o.c.,109).

S. Gagnebin, in: *Dialectica (Revue trimestrielle*, Paris/ Neuchâtel, depuis février 1947), No. 6 (juin 1948), 272, schrijft, daaromtrent:

“Zodoende, terwijl de wetenschapper van een vroegere gezichtseinder naar een nieuwe overstapt, gaat hij, toch, door met zich op een grondslag te steunen, waarvan de degelijkheid niet heel en al meer erkend wordt”.

En Foulquié, *ibid.*, voegt daaraan toe: “De begrippen moeten herzien worden of - zoals G. Bachelard en F. Gonseth het uitdrukken - zij moeten gedialectiseerd worden”.

Algemeen besluit.

Open denken. “Onze geest behoort ‘open’ te blijven.

L. 87,

Deze ‘openheid’ - aldus Foulquié, o.c.,114 - behelst

(i) zich voorbereiden op iedere idee en ieder feit, die in tegenspraak komen met de gevestigde gedachten;

(ii) meer nog, nog voorbij wat de gevestigde gedachten tegenspreekt, gaan.

1. Immers, wij leven met het feit van onze natuurlijke neiging, die er ons toe aanzet, op luie wijze (paresseusement), vast te kleven aan verworven stellingen”.

“Wij - aldus *G. Bachelard, La formation de l'esprit scientifique*, Paris, 1938,7 - herkauwen, ononderbroken, dezelfde verworvenheid en worden allen - daarin aan alle vrekken gelijk - slachtoffers van het goud, dat wij liefkozen”.

2. “Men behoort ‘neen’ te zeggen

(i) zowel aan de wetenschap van vroeger

(ii) als aan de nieuwe hypothese (lemma), die opdaagt.

Reden: “Iedere kennis, indien men ze neemt op het ogenblik van haar tot stand komen, is een polemische (omstreden) kennis” en “Er is een hele eristiek (L.63) aan de wortel van de heuristiek (vindingsmethode, -kunst)” (beide zinnnetjes zijn ontnomen aan *G. Bachelard, la dialectique de la durée*, Paris, 1936, 24; 68).

Besluit: een open filosofie is allereerst een filosofie die ‘neen’ zegt (ibid.)

3. “Toch behoort de wetenschapper zich niet in zijn ontkenning (L.72) te verharderen: de ‘filosofie van het ‘neen’ is slechts ontkennend om des te opener te zijn.

a. Zo is b.v. een ‘niet-kantisme’

(i) absoluut niet het pure verwerpen van wat I. Kant (L.80) dacht;

(ii) wel een Kantiaans geïnspireerde filosofie, die de gevestigde (‘classique’) Kantiaanse leer overschrijdt, d.i. voor andere gezichtspunten openstelt”. (ibid.).

b. Zo, ook, inzake logica (logistiek), het feit dat “sommige moderne denkers, die het beginsel van het uitgesloten derde (L.15) ‘dialectiseren’ (L.86: onderaan),

(i) nevens de tweewaardige (d.i. of met ‘waar’ of met ‘onwaar’ (L.15) werkende) logica van Aristoteles (L.4; 5),

(ii) een driewaardige (met ‘waar’ ‘onwaar’ en noch waar noch onwaar’ werkende) of, zelfs, een meerwaardige logica (= logistiek) ontwierpen (Foulquié, o.c.,118),- Dit is, blijkbaar, een openheid, die ontologisch (transcendenteel: L9) is en, tenslotte, op de zijnsidee steunt.

L. 88

II. Denkleerstellende modellen.

1.-- Een leerstellend model van vergelijkende ordening.

A.-- *G.G. Granger, Pensée formelle et sciences de l'homme*, Paris, 1967,1/6, zet uiteen het structuralisme, zijns inziens, o.m. teruggaat op volgende drie denktypes.

(a) De taalwetenschap

De taalwetenschap van B. de Courthenay en, vooral, Ferdinand de Saussure (1857/1913), die ervan uitging dat de taal (als 'code' of beschikbaar tekensysteem) een samenhangend geheel, vooral van tegenstellingsparen, was (L.85; 53).

(b) De wiskunde

De wiskunde van Bourbaki;-- een groep jonge wiskundigen, wier collectieve pseudoniem 'Bourbaki' is, herdachten, sinds 1939, uitgaande van herstichters als G. Cantor (L.28v.), de gehele traditionele wiskunde en centreerden ze rond de idee 'structuur' (van een 'systeem') van wiskundige 'objecten' (denk aan de orde-, de algebraïsche en de topologische structuren). Cfr L.41.

(c) De 'systeem technologie'

De 'systeem technologie' van *Martial Gueroult* (1891/1976), die een analyse van b.v. de werken van R. Descartes (L. 36; 50v.; vgl. met Sartre's duiding van Descartes) opvatte als het ineensteken, op grond van teksten en getuigenissen, van de Cartesiaanse filosofie als systeem met een welbepaalde structuur; zo in zijn *Descartes selon l'ordre des raisons*, Paris, 1953. Granger zegt dat Gueroult de logische consistentie (samenhang) van Desartes' beweringen inpaste in de idee '(betrekkelijk) gesloten stelsel'.

Opm.-- De uitdrukking 'systeemtechnologie' is misleidend, beter ware 'systeemanalyse' Cfr L.38/41.

B. -- Op die achtergrond vatten wij het belang van het ontstaan van *Ch. Bally/ A. Sèchehaye/ A. Riedlinger*, publ., *Ferdinand Saussure, Cours de linguistique générale*, Paris, 1916-1 (1931), 7/11 (*Préface de la première édition*). Hierin schetsen de leerlingen van de Saussure de methode, volgens dewelke zij, uit de getuigeresten van het onderwijs van hun leraar, - hierin aan M. Gueroult gelijk - het samenhangend systeem van de semiologische linguïstiek samenstelden door stelselmatige vergelijking.

L. 89,

C.-- Wij herstructureren, echter, de voorrede volgens het reductieve schema (L.6; 12 (= lemmat. analyt. vorm); 23; 26 (syllog. vorm); 24 (operat. vorm); 41). Cfr L.78!

a. Waarneming.

a.1. -- gegeven (situatie):

(i) De uitgevers hadden het onderwijs van de Saussure gevolgd (hadden dus een idee);

(ii) Het corpus (d.i. de totale verzameling teksten; L.22 (inventaris)) bestond, na de dood van de denker, in 1913, uit zeer schaarse nota's: "Men was ertoe genoopt zijn toevlucht te nemen tot de door de studenten - gedurende drie reeksen, conferenties, aan de Universiteit van Genève (1906-7; 1908-9; 1910-11) - opgetekende nota's". (O.c.,6).

M.a.w. de summatieve inductie of inventaris (L.11; 30v.), die de volledigheid der waarneming waarborgt, was de eerste taak.

a.2. Een getrouwe reconstructie

(i) o.g.v. de beschikbare gegevens (a.1.)

(ii) een getrouwe reconstructie maken van de leer van de saussure zowel in haar elementen als in haar totaliteit (L.38; 63v.: coll. structuur; organisme).

b. Reductie

Het corpus of begrensde verzameling teksten wordt nu bewerkt, - en wel tweeledig: inhoudelijk en tekstueel.

b.1. - Abductieve reductie (= lemma).

De vraag gaat ervan uit (= hypothese (L.6, enz.)) dat, in het corpus, zoiets als een samenhangende leer te vinden is.-- Dit is de regressieve reductie.

b.2 -- Progressieve reductie = analyse

1.-- Indien er een consistente leer insteekt, dan moet deze door methodische vergelijking der teksten vindbaar zijn. Men ontwerpt, m.a.w., het onderzoek.

b.3. -- Peirastische reductie (= analyse 2).

Wij vatten het onderzoek in twee aspecten samen.

(1) Inhoudelijke reductie.

"Wat gingen wij met deze materialen aanvangen?"

a. Een eerste kritische arbeid (L.77 / 79: praxis) drong zich op

1/ voor iedere cursus en 2/ voor iedere kleinigheid (L.46: enkelvoudigste gegeven).

b. Men behoorde alle (L.22: summatief) versies te vergelijken (en comparant toutes les versions),-- om tot een gedachte door te dringen. B.1. waarvan wij slechts echo's en dan nog soms tegenstrijdige (L.15; 52; 37) echo's bezaten". (ibid.).

L. 90

b.2. “F. de Saussure behoorde tot het type van mensen, die zich voortdurend vernieuwen (L. 69. 86: dialectiek)”, -- hetgeen de vergelijkende ordening (L.33/87), basis van de reconstructie, nog moeilijker maakte, natuurlijk. Het (dialectisch) ‘levende’ laat zich moeilijk ‘vast’ leggen!

(2) Retorische (tekstkundige) reductie.

Opn.-- Vooruitlopend op de cursus ‘retoriek’ (L.1) (Tweede Jaar), zeggen wij daarover het volgende:

A. “Alle geestesproducten (‘oeuvres de l’esprit’) - aldus Geruzez (een retoriekspecialist, aangehaald in de tekst) - komen tot stand o.g.v. de volgorde van drie bewerkingen:

a. de vinding der ideeën (heuristiek. L.34; 87 (dialectiek));

b. de ordening dezer ideeën (harmologie; L. 20vv.; ook ‘taxeologie’ geheten,-- van het antieke Grieks ‘taxis’, orde(ning), schikking van een veelheid (elementen) volgens een eenheid (structuur));

c. de tekstvorming (= vormgeving of, Angelsaksisch, ‘design’), die men traditioneel met ‘stilering’ (daarvandaan: stilistiek) aanduidt”. Deze drieledigheid dateert, minstens, van Aristoteles.

B. “Deze drie bewerkingen zijn **(i)** onderscheiden en **(ii)** toch; zij zijn sterk onderling afhankelijk (l. 81vv.: complementair)”.

(A. Langlois, *Le style (La Chose et la Manière. Du XVIIe au XXe siècle)*, Bruxelles, 1925, 56 (*Rhétorique*)). Daarover uitvoerig toekomend jaar!

A. -- “En daarna? De tekstuele vorm, eigen aan het mondelinge onderwijs, vaak in strijd met de vorm, eigen aan het (te maken) boek, stelde ons voor de grootste problemen”. (ibid.).

Hieruit blijkt - uit de tekst van de Franse voorrede - dat retorische of tekstkundige problemen, wel degelijk, **(i)** bestaan (l.7: feitelijkheid) **(ii)** als eigen zijnswijze (L.7).

B -- Vooreerst gingen de tekstopstellers summatief te werk (L. 22/32) doch, nu, m.b.t. de mogelijke tekstvormingen. dit, om een rationeel-verantwoorde keuze uit die ‘som’ van mogelijke teksten te verrichten. Alle rationeel gedrag gaat, voorop, uit van de som (verzameling) der mogelijke gedragstypes.

Hier had men vier mogelijkheden;

(1)a. bijzonder oorspronkelijke tekstgedeelten publiceren;

(1)b. één enkels cursus volledig publiceren;

(2)a. alles publiceren in de oorspronkelijke tekstvorm;

(2)b. uit de totaliteit van het corpus (de persoonlijke nota’s van de Saussure inbegrepen) cfr L. 89 (summatieve ind.) - een eigen tekst opstellen.

L. 91.

Opm.-- Deze werkwijze is typisch voor het structuralisme, dat, zoals (L.88) gezien, zich aan de Saussure's taalwetenschappelijke methode voedt.

Zo b.v., om de verschillende vormen (types) van 'totemisme' (een archaïsche religie) ordentelijk te bestuderen, gaat *Cl. Lévi-Strauss* (1908/2009.), de cultureel-antropoloog, eerst summatief te werk. In zijn werkje *Le totemisme aujourd'hui*, Paris, 1962, zet hij dit, kort, uiteen.

1. Eens het studieobject gegeven, hier: het totemisme;
2. kan de analyse beginnen, maar dan als analyse van minstens twee termen (L.7: feitelijke zienswijzen), hoe dan ook op elkander betrokken (L.41; betrekkingen, structuur, systeem).
3. Deze analyse, echter, gaat eerst summatief (verzamelend) te werk.

In dit geval, maakt Claude Lévi-Strauss, eerst, louter speculatief (L. 79), -- wat hier schematisch, weergeven een verzameling ('som'):

natuur --	'categorie'	'categorie'	'enkeling'	'enkeling'
cultuur --	'groep'	'persoon'	'persoon'	'groep'

Cl. Lévi-Strauss, o.c., 22s. voegt daaraan toe: "Al deze termen worden willekeurig gekozen,-- uitgerekend, om in iedere (vierledige) reeks (L.46; Cartesiaanse ordeningswijze), twee bestaanswijzen, de ene collectief (= b.v. 'groep'), de andere singulier (= b.v. enkeling, persoon), te onderscheiden".

Cl. Lévi-Strauss voegt er, paradoxalerwijze, aan toe: "In deze voorafgaandelijke fase (van de analyse), zou men om het even welke termen (in de plaats van 'natuur' b.v. 'x' en in de plaats van 'cultuur' b.v. 'y'; enz.:) kunnen kiezen, indien zit maar onderscheiden (L.51: exact.) zijn".

Men ziet: Lévi-Strauss, in Frankrijk, het Cartesiaanse land, zet de nauwkeurigheidsstraditie verder.

4. Pas daarna wordt het 'empirisch' (L.23v. (St. Mill); 36 (D. Hume)) gegeven. (het studie- object) - in dat licht - doorgenomen empirische analyse).

L. 92

Zo b.v.

(a) Het Australisch totemisme, met zijn ‘maatschappelijke’ en ‘geslachtelijke’ inhouden, vooronderstelt (L.78v. (dialectiek)), als lemma, een betrekking (L.41) tussen een ‘natuurlijke categorie’(empirisch: b.v. een planten- of diersoort, een verzameling fenomenen of objecten) en een ‘cultuurgroep’ (empirisch: een religieus genootschap, de totaliteit van hetzij de mannen hetzij de vrouwen).

Existentieel (L.13; 18; 30 ;77v..: de ontmoeting der fenomenologen) is het zo dat een sociale groep een typisch religieuze verbintenis aangaat met b.v. donder (fenomeen), een gelukssteen (object), de kangoeroe (diersoort), enz.

(b) Het Noord-Amerikaans-Indiaans totemisme, waarbinnen een ‘enkeling’, d.m.v. soms zeer rauwe en zware ‘beproevingen’, ‘verbintenis’ verwekt tussen hem (haar) persoonlijk (singulier) en een ‘natuurlijke categorie’ (zoals onder (a) hierboven).

(c) Het type Mota (Bankseilanden), waarbinnen een pasgeborene beschouwd wordt als een of andere belichaming (verbintenisstype) van een plant, resp.. dier, hetzij aangetroffen hetzij verorberd door de moeder, op het ogenblik waarop zij zich van haar zwangerschap bewust wordt; -- wat neerkomt op de verbintenis ‘natuurlijke enkeling’/ ‘cultuurpersoon’,

(d) Het Negro-Afrikaanse type, waarbinnen de cultuurgroep (b.v. een of andere plaatselijke bevolking) gezamenlijk (L.38) b.v. een enkele ‘gewijde (sacrale)’ enkeling (een krokodil b.v.), ter plaatse, ‘vereren’ en ‘beschermen’, dit, als vorm (type) van religieuze verbintenis.

Cl. Levi-Strauss, o.b., 24, zegt: “Louter ‘logisch’ (denkleerstellig zijn de vier verbindingen (L.35vv.: verbanden) gelijkwaardig (‘equivalente’). Reden: zij zijn verwekt door een en dezelfde (denkleerstellige) bewerking (*opm.*-- De lijst, midden L.91) maar, in feite, werden slechts de twee eerste (categorie/ groep; categorie/ persoon) gerangschikt onder de feitelijke gebruikte naam ‘totemisme’”

M.a.w. het empirisch taalgebruik is niet logisch verantwoord.

Tot daar deze methodologische toelichting. zij geeft een eerste inzage in de structurele methode. Zij is heel en al ‘vergelijkend ordenen’ (L.33/66). Harmologie is het steunvlak van logisch te werk gaan.

L. 93.

C -- *De empirische keuze (uit de 'som' der mogelijkheden).*

Wij halen, gewoon, de Préface aan.

a.-- “Alles publiceren in de oorspronkelijke tekstvorm (L.91, ad (2)a) was ondoenlijk. De herhalingen, onvermijdelijk in een losse uiteenzetting, -- de overlappingsen (waardoor tekstgedeelten, voor een deel, identisch zijn), -- de wisselende verwoordingen,-- dit alles zou, aan zo'n publicatiewijze, een ongelijksoortig uitzicht gegeven hebben”. (O.c.,9).

b.-- “Zich tot een enkele cursus beperken (L.90,, ad (1) b) - en, dan nog: welke van de drie door de Saussure gegeven cursussen? -, kwam erop neer het boek te ontdoen van al de rijkdommen, die overvloedig over de twee andere gespreid waren.

Zelfs de derde, de meest definitieve, zou, op zich genomen, geen volledig beeld (L.89: ad a.2. (taak)) hebben kunnen ophangen van **(i)** de theorieën en **(ii)** de methoden van F. de Saussure”. (ibid.).

c.-- “Men stelde ons voor welbepaalde bijzonder oorspronkelijke tekstgedeelten (L.90, ad (1)a) te boek te stellen, zoals zij beschikbaar waren.

Hoewel dit ons, aanvankelijk, toelachte, bleek het dra dat deze werkwijze de gedachte van onze meester zou verminken. Immers, men kwam enkel met brokstukken over de brug,-- en dit, van een constructie, waarvan de waarde pas blijkt, indien zij er in haar geheel (L.89,ad a.2.(taak)) is “. (ibid).

d.-- “Wij hebben ons, uiteindelijk, gehouden aan een stoutmoediger uitweg, die - naar wij geloven - ook rationeler (L.90, onderaan) is:

(i) op basis van de derde cursus (L 90, ad (1) b),

(ii) een reconstructie (een overzicht), weergave van de samenhang ('synthèse'), doch zo dat wij gebruik maakten van de totaliteit van alle beschikbare tekstmaterialen ('corpus'; L.91, ad (2) b), de erg schaarse nota's van de Saussure inbegrepen”. (ibid.).

B.4. - *Evaluatieve reductie.*

De 'evaluatie' of samenvattend waardeoordeel luidt als volgt: “M.a.w. wij waagden ons aan een herschepping, die des te hachelijker was, naarmate zij een volslagen juiste weergave van de gedachte van de Saussure behoorde te zijn. (L.86 (historisch/ evolutief)).

Uit dergelijk vergelijkings- en reconstructiewerk ontstond het boek (ibid.).

L. 94.

2.-- Fenomenologie als vergelijkend ordenen.

1.a. -- *M. Heidegger, Sein und Zeit, I, Tübingen, 1949-6, 27/39*, schetst, kort, het wezen der Husserliaanse fenomenologie (L.13 (ontmoetingsidee); 18 (doorleefde methode); 30 (intentio, d.i. bewustzijnsgerichtheid); 77 (intentio als wisselwerking (arbeid) tussen subject en object)).

b. Heidegger typeert fenomenologie, in de lijn van zijn leermeester Edmund Husserl (1869/1938), tweevoudig :

(i) de juiste informatie omtrent het woord ‘fenomeen’ (verschijnsel, gegeven) en
(ii) het uitzeggen van wat het fenomeen is (d.i. fenomenologie). “De uitdrukking ‘fenomenologie’ bevat twee bestanddelen : ‘fenomeen’ en ‘logos’. Beide stammen af van antiek - Griekse termini ‘fainomenon’ (dat wat zich toont) en ‘logos’ (uitzeggend tonen wat iets, nl. het fenomeen) is”. (o.c., 28)

c. Fenomeen

Niemand minder dan *G. van der Leeuw, Phänomenologie der Religion, Tübingen, 1956-2, 768*, geeft Heidegger’s idee met uiterste nauwkeurigheid weer. Zie hier wat fenomenologen onder (de term) ‘fenomeen’ verstaan: “het fenomeen (...) is datgene dat zich toont.

Dit behelst drie dingen:

(a) Het fenomeen is ‘iets’ (vgl. L. 7);
(b) dat ‘iets’ toont zich (vgl. L.13: waarheid, fenomenologisch verstaan als ‘onverborgenschap’);
(c) ditzelfde ‘iets’ heet men ‘fenomeen’ uitgerekend daarom dat het zich toont.

Waarbij - aldus van der Leeuw, *ibid.*, - het ‘zich tonen’ een betrekking (L.41) is tussen:

a/ dat wat zich toont (het zgn. ‘noëma’ (Husserl’s term voor ‘object’)) en
b/ degene, aan wie het zich toont (het zgn. ‘noëtisch’ moment, het subject’).
Tot daar van der Leeuw.

Toelichting.

Alle fenomenologen zullen u zeggen dat, door die definitie, Husserl een ‘reductie’ (hier in de zin van ‘uitschakeling’ (herleiding tot het pure (= reine) fenomeen; uitzuivering) oplegt (de fenomenologische reductie of uitzuivering geheten).

Vergelijking.

In de termen van C.S. Peirce (1839/1914), die, op zijn pragmaticistische wijze, een scherp besef had van het fenomenologisch verstande ‘fenomeen’, uitgedrukt, kan men zeggen dat volgend ‘onzuiverheden’ uit de aandacht voor zover zij gericht is op het zuivere fenomeen, moeten gebannen worden.

L. 95.

IA. Behoort niet tot het fenomenologisch reine fenomeen al wat de ‘traditie’ erover zegt .

1. Peirce heet dit de ‘method of authority’ (= ‘gezagsmethode’). Zij bestaat erin over het reine fenomeen te denken en te zeggen wat de anderen erover denken.-- Strikt genomen gaat het hier over autoritair denken.

2. Men kan deze houding ook ‘rechtzinnigheidsmethode’ heten. Reden: ‘rechtzinnigheid (niet te verwarren met oprecht) betekent, in het Nederlands, ‘wat zich aan de denkwijze van anderen houdt.- Wat de traditie zegt, is wat anderen zeggen. M.a.w. de traditie is één type van rechtzinnigheidsbasis.

‘Rechtgelovigheid’ (zich houden aan wat anderen, die u een ‘geloof’ voorhouden-, zeggen) is een tweede type.

IB. Behoort niet tot het fenomeen, in de reine zin, al wat als ‘louter subjectief oordeel’ over dat fenomeen kan bestempeld worden.

1. Peirce heet dit ‘method of tenacity. Wat kan vertaald door ‘eigenzinnigheidsmethode’. Peirce zelf spreekt van iemand die, inzake die, inzake vrijhandel, enkel vrijhandelsgezinde dagbladen wou lezen,-- dit, om zijn ‘eigen’ oordeel niet in het gedrang te laten brengen: voor die man ging het - Husserliaans uitgedrukt - niet over het ‘reine’ fenomeen ‘vrijhandel’, doch over wat hij - eigenzinnig (= niet-open: L.86v.) over dat fenomeen dacht!

M.a.w. wat wij, allen, afzonderlijk (singulier, individueel) genomen, denken over het fenomeen, behoort uitgezuiverd te worden.

2. Peirce heet dit nog, op een tweede wijze, a-priori method’ (L.78). Peirce bedoelt, daarmee, een reactie zowel tegen de eigenzinnigheidsmethode als tegen de rechtzinnigheidsmethode. Degene, die, ofschoon zich houdend hetzij aan eigen hetzij aan groepsoordeel, dit doorbreekt door vrije discussie in te voeren. Als men wil: de vrijdiscussiërende vorm van de twee voorgaande.

Hun gebrek is: zij gaan niet uit van het fenomeen op zich, doch van hun eigen (individuele of groepsmatige) oordelen (vooroordelen), door Peirce a-priori’ geheten, omtrent het fenomeen.

L. 96,

3. De verlichters die zichzelf ‘vrijdenkers’ heten doch in vooropgezette meningen vervallen, zijn een type van ‘aprioritair’ - of, zoals men ook zegt, ‘fundationeel’ - denken. De Westeuropese Verlichters (L. 36; 67; 70; 80 (twee types van ‘gefundeerd’ (versta: aprioritair) denken, het intellectualistische en het empiristische)) gingen er, “autoritair” (zoals Karl Popper en zijn leerling W. Bartley zeggen), vanuit dat ‘ware’ kennis

1/ hetzij, als de axiomatisch-deductieve meetkunde, verstandelijk ‘gegrondvest’ moest zijn,

2/ hetzij, als de experimenterende natuurwetenschap, of zintuiglijk waarneembare wijze ‘gegrondvest’ moest zijn.

a. Mensen als *G.E. Moore* (1873/1958), de commonsensedenker - in zijn *A Defence of Common Sense* (1925) - en, vanaf 1934, Karl Popper (1902/...), alsook b.v. *W. Bartley, Flucht ins Engagement (Versuch einer Theorie des offenen Geistes)*, München (Szczytny Verlag), 1962, hebben op het fundationalisme der Verlichters gewezen.

Gevolg: het reine fenomeen is, ook voor dat vrijdenkende-type, ontoegankelijk. Reden: als het fenomeen niet in hun denkkader past ‘toont’ het zich ‘niet’.

b. Zegt Peirce, *The Fixation of Belief*, in: *Pop. Sc. Monthly*, xii (1877), 1/15: “De invloed van natuurlijke voorliefden toegelaten achten,-- echter zo, dat, onder de invloed van die voorkeuren, de mensen;

1. met mekaar spreken en

2. de dingen (versta: fenomenen), onder verschillende belichtingen, bekijken, om, zo, geleidelijk, met natuurlijke oorzaken overeenstemmende meningen te ontwikkelen”.

Ziedaar het type van de aprioritaire denken.

Peirce ziet, daarvan, hoofdzakelijk, twee types: 1. kunstproducten; 2. een aantal ‘metafysiekers’ (filosofen), Zegt Peirce: “Systemen van dat type gaan, gewoonlijk, uit niet van waarnemingsfeiten,-- althans niet in grote mate.

Zij werden, vooral, bevoorkeurd omdat hun axiomata (vooropstellingen, a-priori’s) er de schijn van hadden met de ‘rede’ (versta: rationalistisch geduide ‘rede’) overeen te stemmen.”

Deze uitdrukking ‘met de rede overeenstemmen’ is een technische term: zij bedoelt niet wat met de waarneming overeenstemt, maar dat waaraan te geloven wij geneigd zijn”. (ibid.).

Peirce licht dit toe met een applicatief model.

Platon vindt het b.v. “met de rede overeebstemmend” dat de afstanden der banen der hemellichamen, onderling, evenredig zijn met de verscheidene snaarlengten, die, bij een muziekinstrument, harmonische klanken verwekken.

L. 97.

Vele filosofen zijn - wat hun belangrijkste conclusies betreft - door beschouwingen van dat type - geleid geworden. (*opm.*-- Platon, inderdaad, vooral naar het einde van zijn leven toe, dacht Paleoputhagoreïsch (L.2; 48 ; 94); over de musische (beter: 'choreia' - gebonden) duiding van planetaire en stellaire verhoudingen zullen wij het later nog hebben.

Peirce spreekt, hier, louter modern-fysicaal).- Peirce vervolgt: "Het is duidelijk dat een ander mens (dan b.v. Kepler zelf) Kepler's theorie (*opm.*-- J. Kepler (1571/1630) staat bekend om zijn wetten inzake het zonnesysteem), die beweert dat de banen der hemellichamen evenredig zijn met de (...) banen der verscheidene regelmatige lichamen, "met zijn 'rede' overeenstemmender" vindt". (*ibid.*,).

IC. Behoort niet tot het fenomeen, in de fenomenologische zin, al wat theoretisch kan geheten worden, zoals b.v. hypothesen (=abductieve of regressieve reducties), bewijsvoeringen(zo de ideologische redeneringen (L.1)).

Husserl zelf heeft dit in een lapidaire uitdrukking vastgelegd: "zu den sachen selbst" (Terug naar de gegevens zelf).

1. Peirce drukt dit uit op zijn manier: 'external permanency'(uitwendige duurzaamheid); of ook: 'the scientific method' (de wetenschappelijke methode).

Met de term 'uitwendige duurzaamheid' bedoelt hij dat het fenomeen

1. onafhankelijk is van onze 'inwendige' bewerkingen (voorstellingen redeneringen, smaken) en

2. op herhaalbare wijze als onafhankelijk van onze subjectieve bewerkingen uit de bus komt.

2. Peirce, eviderterwijze, identificeert, zodoende, 'fenomeenweergave' en 'wetenschappelijke methode' (zodat 'wetenschappelijk' hier in de zeer brede zin behoort begrepen te worden). M.a.w. anders dan de hierboven vernoemde rationalisten (verlichters), die 'wetenschappelijk' met 'verstandelijk' of met 'zintuiglijk ervaarbaar' vereenzelvigden (L.96).

I.D. Behoren, hoe wonder ook, niet tot het fenomeen :

1. -- Het 'ik' (subject) als bron van 'akten' (b.v. afkeer voor een theorie of, b.v., voor de mythe, die men als fenomeen wil onderzoeken);

L. 98,

2.-- De akten (zoals Husserl zegt), d.i. de benaderingswijzen, van datzelfde 'ik' -- behalve, natuurlijk, een type van act (en, meteen, van 'ik' - betrokkenheid; zoals van der Leeuw zegt (L.94: degene, aan wie het fenomeen zich toont)), nl. het 'reine' zich openstellen; de reine 'aandacht' (als object-, fenomeengerichte act).

Dit behelst de uitzuivering van alle louter zielkundige (psychologisch relevante) belangstelling. M.a.w. 'fenomenologie' is geen 'psychologie'.

Zegt *Husserl* zelf, in zijn *Die Idee der Phänomenologie (Fünf Vorlesungen)*, Haag, 1950, 44 (uitg. en inl. W. Biemel): "Het 'ik' (als persoon, als 'ding' (versta: gegeven) binnen het kader van de wereld) en de belevenis (als belevenis van deze persoon,-- gebeurlijk, gesitueerd - ofschoon, misschien, helemaal vaag - in de 'objectieve (versta: meetbare) tijd),-- deze beide, ik en belevenis, zijn 'transcendenties' (versta: buiten het eigenlijke fenomeen gelegen gegevens). (...).

Het rein 'immanente' (versta: binnen het fenomeen zelf gesitueerde) omschrijfbaar door de 'fenomenologische reductie' (versta: uitzuivering). in dat geval bedoel ik (als fenomenoloog) uitgerekend 'dit daar' (versta: het gegeven, het fenomeen). en niet wat het 'transcenderend' (d.i. door verwijzing naar wat buiten, hem is) bedoelt. doch, enkel en alleen, is bedoeld wat het gegeven (fenomeen) op zichzelf is". (ibid., 45).

II. Behoort, eveneens, niet tot het reine (door de fenomenologische 'reductie' - uitbanning) gezuiverde) fenomeen, het feitelijk en buiten mijn bewustzijn gesitueerde bestaan van het fenomeen.

Waren de uitzuiveringen, tot nog toe, uitzuiveringen intake de zijswijze (L.7), deze laatste betreft de juiste typering van de feitelijkheid van het fenomeen.

Zo b.v. het bloempje 'molu' (*Homerus, Odusseia*, X, 305), dat Odusseus van de god Hermès (Hermeias) krijgt, met zwarte wortel en melkwitte bloem, om daarmee, zonder gevaar, de 'mooigelokte Kirkè', de magiërin, te bezoeken, is - fenomenologisch - niets meer dan wat *Homerus* erover zegt. Of, zij buiten dat tekstueel gegeven, ook nog b.v. (wat *Hans Reichenbach* (1891/1953), lid van de *Wiener Kreis* (L.82), heet 'transempirisch' kan geverifieerd worden, als 'magisch werkende bloem' blijft "tussen haakjes geplaatst" (uitgezuiverd).

L. 99.

Zo b.v. wanneer iemand een ‘lila’-kleur meent te zien rond de lichaamsomtrek van iemand; als fenomenoloog kan men enkel zeggen dat iemand beweert een zgn. ‘aura’ te zien; meer niet.

Weerom: met Hans Reichenbach, of dit type ‘lila’, dat zeker geen fysicaal (en dus hetzij verstandelijk hetzij zintuiglijk erfahrbaar (L.80; 96)) gegeven (fenomeen) is, op ‘transempirische (= bovenzintuiglijke, mantisch-paranormale (L.27; 64) wijze, ervaren/ of toetsbaar is, laat de fenomenoloog, onbevooroordeeld (L.94/97), in het midden en noteert enkel de bewering (met haar ideële inhoud).

Dit, in tegenstelling tot de rationalist (Verlichter), die a-priori’ reeds ‘weet’ (!) dat “zoiets niet bestaat”.

Opm.—Cfr. L.9 (over de misduidingen van het idee ‘zijn(de)’; 87(onderaan: dialectische openheid)).-- De juist begrepen ontologie wijst de fenomenoloog de weg inzake feitelijkheidstype, Cf.r L. 7.

Op die wijze duiden wij *Heidegger’s* woorden (*Sein und Zeit*, I, 35) : “Fenomenologie is de wijze van toegang verkrijgen (...) tot dat wat thema van de ontologie behoort te worden”.

Besluit:

L. 94/99 (Ad (i) fenomeen) heeft ons verduidelijkt (analyse; L.6; 41) wat wij, allen, lemmatisch (L.6; 41), weten fenomeen (dat wat, hoe dan ook zich toont) te zijn.

Die analyse verliep vergelijkend: door het reine fenomeen te vergelijken met wat de traditie, het louter subjectief oordeel, de theoretische verwerking, het ik en zijn akten, ons innerlijk bewustzijn erover zeggen, hebben wij het onderscheiden (daarom nog niet gescheiden) van wat het niet is. Husserliaans: uitzuivering (‘Reduktion’).

Bibl. steekproef.

Behalve vernoemde werken (artikels):

-- *I.M. Bochenski, Wijsgerige methoden in de wetenschap*, Utr./Antw., 1961, 27/44 (*De fenomenologische methode*);

-- *H. Albrecht, Deutsche Philosophie heute (Probleme/ Texte/ Denker)*, Bremen, 1969, 21/37 (*Edmund Husserl*).

L. 100.

c. (ii) Uitzeggen.

a. Het antiek-Griekse woord 'logos' (nog doorklinkend in fenomenologie, aldus M. Heidegger, *Sein and Zeit*, I, 32 - betekent (...) zoiets als 'déloun', openbaar maken (tonen) dat, waarvan, in de uiteenzetting, sprake is.(...).

De logos, d.i. het ter sprake brengen, laat iets zien ('fainesthai'), nl. dat waarover men spreekt, - en wel zowel m.b.t. diegene die spreekt (medium) als m.b.t. degenen, die in dat gesprek betrokken worden.

Het ter sprake brengen 'laat zien' ('apo-'), uitgaande van datgene zelf waarover het ter sprake brengen het heeft. In dat 'spreken over' ('apo.fansis'), behoort, zover het echt is, dat wat uitgezegd (verwoord) is, uit dat, waarover het gaat, geput te zijn (....). Dat is de structuur (L.38; 41) van de logos als 'apo.fansis'. Tot daar een staaltje Heideggeriaans 'spreken'.

b. Na al wat wij, hierboven, gezegd hebben, lijkt dit overduidelijk. En toch: iemand als *H. Arvon, La Phil. allemande*, 140 (sprekend over Husserliaanse fenomenologie), onderscheidt trappen in de fenomenologie. Zo is er o.m. louter descriptieve of beschrijvende en, daarenboven, 'eidetische' (wat Max Scheler (1874/1928) zelf ook uitstekend fenomenoloog, heet 'ideatieve') fenomenologie.

Wij leggen dit, aan de hand van twee appl. modellen nader uit.

Appl. Model 1.

E. Husserl, *Die Idee d. Phän.*, 56f., geeft ons 'de pap in de mond':

(i) "Ik doorleef - zegt hij - een singuliere intuïtie (Einzel. anschauung') of, ook, meerdere singuliere intuïties van b.v. 'rood'".

Dit betekent, in common-sensetaal, ik zie b.v. dit rood hier en nu, dan dat rood daar.

(ii) Louter descriptieve fenomenologie.

Deze zou daarin bestaan dat men, zoals een romanschrijver of dichter doet, deze singuliere waarnemingen (intuïties zijn directe waarnemingen) zo juist mogelijk weergeeft (ter sprake brengt,-- om met Heidegger te spreken). Meer niet.

(iii) Ideatieve (= eidetische) fenomenologie. Cfr L .22/32

(summatieve inductie).-- "Ik zonder af wat dat 'rood' anders betekent (= fenomenologische 'reductie' (uitzuivering)). (...).

L. 101,

Ik voltrek, rein schouwend de ‘Sinn’ (betekenis, ‘zin’) van de gedachte ‘rood zonder meer’ (‘Rot Uberhaupt’), (...), zoiets als het algemene ‘rood’,

(i) dat, dankzij het (reine) schouwen (= intuïtie, in de waarneming gelegen), uit dit rood hier en nu en uit dat rood daar en dan, geabstraheerd werd en

(ii) dat, in alle gevallen van rood afzonderlijk genomen, identisch, is.

a. Meteen is niet meer het singuliere rood, in zijn singulariteit, bedoeld (= louter deskriptieve fenomenologie),

b. maar ‘rood-zonder-meer’ (= ideatieve of eidetische fenomenologie)”; (E. Husserl, o.c.,56f.).

Opm.: --

1. Ietsje verder in de tekst, spreekt Husserl over “rein schouwende en ideërende (‘ideïerende’) aandacht”. Dit betekent dat het reine schouwen, van het algemene wezen (hier: van ‘rood’), tegelijk, ideatie, d.i. de stichting van de idee (‘rood’), is. Daarvandaan de naam ‘ideatieve’ fenomenologie.

2. Ook gebruiken fenomenologen de term ‘eidetische’ fenomenologie.

De reden is dat, in het antieke Grieks, ‘eidos’, idee, wezen, aanleiding geeft tot het adjectief ‘eidetisch’ Hetgeen hetzelfde betekent als ‘ideatief’.

Opm.: --

Men vergelijk, nu, wat gezegd is over de summatieve inductie (L. 22, 32), met de ideatie (begripsvorming) van Husserl. Het is, meteen, duidelijk dat het hetzelfde proces is. Doch anders benaderd. Husserl wil het fenomeen (gegeven) ‘rein’, gezuiverd van alle ‘onreinheden’ (L. 91). De nadruk ligt op het uitgezuiverde waarnemen (‘schouwen’),-- en pas dan op het inductieve proces (summering).

Historische verificatie.

Ook hier is de zaak ouder dan het begrip.-- Reeds Socrates van Athene (-469/-399), de stichter van de begripsfilosofie, en Platon van Athene (427/-347), de stichter van de ideeënfilosofie, beoefenden, op hun wijze, de fenomenologische methode.

Reden.

(i) **Socrates**

a. vertrok van het gemeenverstandelijke spraakgebruik (common sense);

b.1. wekte de aanschouwing (schouwen) van een gegeven - zo b.v. het rechtvaardige - d.m.v. voorbeelden (= appl. mod.) en

b.2. trachtte zo zuiver mogelijk, het algemene begrip (‘rechtvaardig’) te definiëren.

L. 102.

Appl. Mod.

In Platons dialoog *Menon*, toont men ons het proces: Menon zegt dat de ‘deugd’ (verstaan alle algemeen begrip) drie- of zelfs meervoudig gespecificeerd is. Voor de man is ‘deugd’ (versta: deugdelijkheid) “degelijk de stadstaat helpen besturen”, voor de vrouw “degelijke huishouding”, en voor het kind, -- de derde-leeftijdsmens, een menigte anderen, “telkens iets anders”.

Laat ons deze socratische maieutiek (= fenomenologie) kort in reductief schema (L.26) verwoorden

(A) Waarneming.

1. Gegeven.-- Het is een feit: te Athene, op de agora, wordt het woord (= term) ‘deugd’ (of ‘wetenschap’) gebruikt; -- en dit in niet steeds totaalidentische zin.-- Gevolg: een kleine ‘Babelse’ spraakverwarring.

2. Taak (gevraagd).-- Socrates wil inductief tot begripsvorming komen. Dit, in gespreksvorm (‘dialoog’) -- niet autoritair (L.95).

(B)I. Regressieve (= abductieve, hypothetische) reductie.

Plots meent één der gesprekspartners, geconfronteerd met (L.13: ontmoeting;77) het thema, - het lemma, -- een definitie te hebben gevonden: “indien deugd degelijk polisbestuur is, dan versta ik én het woord ‘deugd’ én de feitelijke zijnswijze (L.7) erdoor aangeduid”

Of: “indien wetenschap ‘zintuiglijke waarneming’ is, dan versta ik én term én werkelijkheid ‘wetenschap’”. Een nieuw lemma ontstaat. het wacht op analyse.

(B)II. Progressieve (deductieve) reductie.

(i) “Indien deugd degelijk polisbestuur is, wat dan indien men beweert dat het ‘degelijke huishouding’ (vrouwelijk standpunt) is?”. Laat ons nagaan.

(ii) “Indien wetenschap zintuiglijke ervaring is, wat dan indien een andere definitie luidt: “ware, (d.i. met het gegeven strokende (L.14: logische waarheid)) mening”?”. Laat ons natrekken.

(B) III. Peirastische (toetsende) reductie.

Socrates (of een der dialoogerenden) wijst op het identische in de veelheid (L.35).

(i) Deugd is, zowel voor de man als voor de vrouw, **1.** degelijke aanpak, **2.** besturende aanpak. Doch nu eens in de stadsstaat, dan in het gezin.,

(ii) Wetenschap is b.v. zintuiglijke ervaring, voor zover zij tot ware mening luidt.-- Falsificatie is er gedeeltelijk. Verificatie is er eveneens.

L. 103.

(B) IV. Evaluatieve reductie.

Aangezien er zowel falsificatie (het aantonen dat de lemmata niet opgaan, tenzij gedeeltelijk) als verificatie (het bewijs dat de lemmata (voorgestelde definities) wel opgaan) is, moet de analyse verder gezet worden,

(i) De deugd, zoals b.v. kinderen ze belichamen is wel degelijke aanpak en besturende aanpak, maar dan b.v. van hun eigen leven. Enz..

(ii) De wetenschap, zoals b.v. de wiskunde ze te zien geeft, steunt niet (onmiddellijk) op zintuiglijke ervaring, doch op redenering.

Gevolg: ware mening kan, behalve op zintuiglijke ervaring, ook op intellectueel inzicht gestoeld zijn.

Resultaat: als algemene kentering (L.25v.: 'k') kan 'ware mening' behouden blijven, maar dan gebaseerd hetzij op zintuiglijke ervaring hetzij op verstandelijke redenering (vgl. L.80 (intell. en empir. rationalisme); 96; 99) hetzij op 'transempirische' basis (L.99).-- Wat dan natuurlijk, behoort nagegaan (toetsing) te worden.

(ii) Platon

a. vertrok, natuurlijk, ook van de common-sensegegevens, om, o.g.v.

b1. applicatieve modellen

b2. tot één enkel 'idee' (regulatief model) te komen (ideatie). Toch ligt de nadruk anders dan bij zijn leermeester Socrates.

In de zgn. *Zevende Brief*, blijkbaar, indien niet van *Platon* zelf, dan van iemand die zijn leer zeer juist weergeeft, zegt Platon het volgende. "wat ieder zijnde (L.7) betreft, zijn er drie wijzen van kennismaking, die toelaten er wetenschap van te verwerven.

(i) De eerste kennismakingswijze is de naam.

Zo b.v. - aldus Platon (ibid.) - 'kuklos' (L.23; onderaan), kring(loop), cirkel. Ziedaar iets dat verwoord is, -- dat nl. wat men 'kuklos' (cirkel) heet d.m.v. die 'naam'.

(ii)a. De tweede kennismakingswijze is de definitie (wezensbepaling).

Deze aldus Platon bestaat uit naamwoorden en werkwoorden (*opm.*-- Platon is de eerste die de zinsstructuur analyseert als 'onoma' (nomen, naam(woord)) en 'rhèma' (verbum, gezegde); -- wat nog in Noam Chomski's taal voortleeft als 'naamwoordelijk en werkwoordelijk' bestanddeel van de zin).

Hier - aldus steeds Platon -: "Dat waarvan de uitersten, overal, op gelijke afstand van het middenpunt zich bevinden". Ziedaar een wezensbepaling van dat zijnde, waarvan de naam 'rond', 'omtrek', 'kring' (cirkel) luidt.

L. 104.

Het is duidelijk dat hier het regulatief model (L.26) verwoord wordt: voor alle gegevens 'rond', 'omtrek', 'cirkel', geldt dat de uitersten zich, overal, op gelijke afstand van het middenpunt bevinden.

(II)B. De derde kennismakingswijze is de afbeelding ('schaduw').

Zo, in dit geval, de getekende cirkel, die men, daarna, weerom uitwist.

Duidelijk wordt hier het applicatief model (L.26) bedoeld : deze met kalk tekende kring, die, daarna, weerom, uitgeveegd wordt, is een enkel (singulier) geval, dat de algemene idee 'kring' illustreert. Meer niet. Want er zijn er ontelbare andere, die, eveneens, de algemene idee 'afbeelden' of 'er de afschaduwing van zijn'.

Tot daar wat ook Socrates, als conceptualist (begripsfilosoof), zou aanvaard hebben. Maar hoor wat Platon onmiddellijk daarna zegt: "de kring' (cirkel) op zich (versta: de algemene idee 'kring'), waarop al deze dingen (naam, wezensbepaling, uitbeelding) betrokken zijn, ondergaat niet - wat zij wel ondergaan, nl. - ontstaan en vergaan, (hier b.v. getekend worden en uitgewist worden; uitgesproken worden en - verba volant - daarna niet meer hoorbaar zijn), want de kring (cirkel) op zich is anders"

Hier schemert door wat men 'transcendent' ('transempirisch' L.98v.) idealisme heet : de idee 'kring' reikt, ergens, boven zowel de woordklanken (naam, definitie) als de materiële realisaties (uittekening) uit. Men heet zulks ook 'lichtmetafysiek':

"Indien **(i)** namen, **(ii)a** definiërende beschrijvingen door middel van woorden, **(ii)b** zintuiglijk waarneembare aanschouwingen en waarnemingen (= afbeeldingen), die in verband staan met uitspraken over het wezen der dingen, ten titel van informatie voorgedragen worden,-- indien, verder, wij, hierbij, zonder passionele (hartstochtelijke) betweterijen (wijsneuzigheden), de juiste 'dialectische' methode volgen, dan pas toont zich het licht der rein onstoffelijke waarneming en van het rein verstandelijke vatten van het innerlijke wezen der dingen" (*Platon, VIIde Brief*).

De idee is een licht, dat verlicht.

L. 105.

Samengevat: zowel de naam(geving) als de definitie en het voorbrengen van één of meer exemplaren (afbeeldingen) zijn slechts, de povere aanloop tot de hogere idee, die een licht gelijk, doorbreekt.

Men kan de sprong van het ene naar het andere illustreren op een actuele manier.

1. Een computer kan, met groot gemak, opgevuld worden met

(i) de naam,

(ii)a definitie en zijn scherm kan, met groot gemak,

(ii)b een zichtbaar exemplaar (schaduw, afbeelding, voorbeeld) weergeven: zelf, echter, is hij een blinde machine, meer niet

2. Pas ‘de edele ziel van de mens, voorwerp van opvoeding’ (aldus *Platon, VII-de Brief*, doordat zij verwant is met de idee (ofschoon niet heel en al, want de idee is louter denkinhoud, terwijl de ziel een levend zijnde is), ziet, doorheen én naam-(geving) én definitie (als formule) én voorbeeldgeving (exemplificatie), het reine fenomeen in zijn algemene vorm (= idee, begrip).

Bibl. steekproef.

Behalve de hierboven aangehaalde schrijvers:

V. Goldschmidt, *Les dialogues de Platon (Structure et méthode dialectique)*, Paris, 1/12 (*Les étapes de la démarche dialectique*).

Opm.:-- Zowel Socratische maieutiek als Platonische dialectiek bevatten, dus wel degelijk, een fenomenologische kern.

1. En, toch: er is een groot verschil! beide denkers dachten, wel, individueel, natuurlijk. Maar wat zij - alleen en eenzelvig - dachten, werd in de groep (de gespreksgroep), in dialoog, (wijsgerig gesprek), getoetst en verhelderd. Dat, uitgerekend, mist men bij Husserl (en menig fenomenoloog).

2. Jacob Levi Moreno (1892/1974), ofschoon verre van fenomenoloog te zijn, heeft, op zijn wijze, de aandacht getrokken op het groepsproces (‘groepsdynamica’).

Deze stichter van de sociometrie heeft - zonder het te beseffen -, voor ons, fenomenologen, een antiek-Grieks model hersticht: het verhelderend-toetsende gesprek.

3. Jules Romains (1885/1972), -- bij ons, Ina Boudier-Bakker (1875/...) e.a., die men unanimisten heet omdat zij de onderlinge verhoudingen der mensen uittekenden (allereerst, op vitaal gebied (L.77: ontmoetingsniveau’s)), hebben, op hun wijze, eveneens ons, fenomenologen, het oog gescherpt voor de onderhuidse groepsverhoudingen.

L. 106.

4. Luisteren wij naar wat Platon (ibid.) letterlijk schrijft: “Juist uit herhaaldelijk gesprek (over dat onderwerp), alsook uit innig samenleven komt, plots, die idee in de ziel, zoals, uit een vuurvonk, het aangestoken licht, te voorschijn en baant zich dan, zelf, verder haar weg”.

M.a.w., onze ziel staat in onderhuidse verbinding met de zielen der medemensen, juist en vooral wanneer wij samen zoeken.

Opm.: -- Fenomenologie en fenomenologische psychologie;-- L. 98 zegden wij dat er een wezensonderscheid bestaat tussen fenomenologie en psychologie. Toch is een fenomenologische psychologie goed denkbaar. Eén woordje daarover.

1.-- “Ieder intellectieve (d.i. van het verstand ontspringend) belevenis en, zelfs, iedere belevenis zonder meer, doordat zij zich voordoet, kan tot object van een rein schouwen (L.100v.) en vatten gemaakt worden”. (*E.Husserl, Die Idee d. Ph.*, 31).

2.-- “Aan iedere psychische belevenis beantwoordt (...), o.g.v. fenomenologische ‘reductie’ (uitzuivering; L 94vv.), een rein fenomeen”. (ibid., 45).

M.a.w., in zo’n geval, is de psychische doorleving zelf object (dankzij introspectie en retrospectief) van ‘Wesensschau’ (d.i. ideatie (L. 101)).

Appl. Model 2

Max Scheler (1874/1928), *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, Darmstadt, 1928 (1930), 60ff., geeft ons een tweede toepassing van de ideatie (‘Ideierung’), d.i. één der mogelijke types fenomenologie (L. 100) die ons een bredere perspectief toelaat.-- Wij ‘vertalen’ ze in reductief schema (L. 26: 41).

(A) Waarneming.

1. **Gegeven:** Ik heb pijn in de arm (aldus Scheler’s appl. mod.).

2. **Gevraagd.**

(a) de vakwetenswappelijke duiding (die Scheler ‘technische Intelligenz’ (technische intelligentie’ heet). M.a.w. de positief-wetenschappelijke aanpak (L.1).

(b) de fenomenologische aanpak (en wel de ideatieve vorm ervan), als illustratie van wat wijsbegeerte, onderscheiden van vakwetenschap, is.

L. 107.

(B) Abductieve (= regressieve) reductie

(a) Vakwetenschappelijk.

“Een vraagstuk, typisch voor de ‘technische intelligentie’ (stellige wetenschap) ware zoiets als volgt: ‘Ik heb, hier en nu, pijn in de arm.

(i) Hoe is die pijn ontstaan?

(ii) Hoe kan die pijn weggewerkt worden? Dat vast te stellen ware navenant een taak (zie ‘gevraagd’) voor de positieve wetenschap” (o.c., 60).

Ad (i) De ziektekundige (patholoog, nosoloog) reageert b.v. als volgt: “indien in die arm een gezwel van kwaadaardige aard woekert, dan is het pijnlijk-verwonderlijke feit verklaard”. De diagnosticus heeft dan zijn lemma (hypothese).- Ziedaar de eerste graad van ‘positieve’ duiding.

Ad (ii) De medicus (arts) duidt b.v. als volgt: “indien hierboven genoemde diagnose juist is, dan moet, normaal, dit type geneesmiddel therapeutisch werken en ware de wegwerking verklaard”.

Ziedaar de tweede ‘positieve’ reactie. Met het tweede lemma.

(b) Wijsgerig (fenomenol.-ideatief).

Luister hoe Scheler de typisch fenomenologische duiding schetst. “Ik kan, echter, diezelfde pijn, ook, als een voorbeeld (appl. mod.) opvatten van de in de hoogste mate bevreedende en verwonderlijke wezenlijke situatie, dat deze wereld zomaar (‘überhaupt’) bevlekt is met pijn, kwaad en leed.-- In dat geval, zal ik de vraag anders stellen”.

(i) “Wat is, dan, eigenlijk, de pijn zelf (L.100v.: rein schouwend), afgezien van het feit dat ik ze, hier en nu, doorsta?” (L. 7: feitelijke zijnswijze; -- dit is de typerende fenomenologie).

(ii) “Hoe behoort het heelal (‘der Grund der Dinge’) eraan toe te zijn (toedracht) dat zoiets als ‘pijn zonder meer’ (L.101: rood-zonder-meer) mogelijk is?” (L. 7: complement; situerende fenomenologie).

Opm.-- Men ziet dat Scheler, hier, ongemerkt, de ‘meer dan louter identitieve verbanden’ (L.37vv.), de distributieve en de collectieve structuur, als evident vooronderstelt.

(B) II. Deductieve (= progressieve) reductie.

(a) Vakwetenschappelijk

Ad (i).-- De diagnosticus zal, uitgaande van zijn lemma, de symptomen beginnen analyseren, door ze te deduceren uit zijn diagnose.

L. 108.

Ad (ii) -- De arts zal, uitgaande van zijn lemma, eruit deduceren dat het in zijn hoofd aanwezige medicament uit te proberen is.

(b) Fenomenologisch-wijsgerig.

M. Scheler geeft geen enkel lemma van wijsgerig - fenomenologische aard. Daarom stellen wij voor hier *P. Ricoeur, Finitude et culpabilité* - (II: *La symbolique du mal*), Paris, 1960, 151/332 (*Les 'mythes' du commencement et de la fin*), in te voeren, -- althans gedeeltelijk.

a. Het Soemerisch-akkadisch scheppingsdrama ('enuma elish').

Hierin wordt het kwaad (leed, pijn, lijden) gesitueerd in de oerwanorde ('oerchaos').

De Babyloniër b.v., die daar nog van leeft, zal als volgt redeneren:

"Indien, inderdaad, in den beginne, er slechts wanorde was en indien onze vorst, in het jaarbegin, niet behoorlijk de ordestichtende, het kwaad wegwerkende ritens heeft voltrokken, dan is deze pijn in mijn arm, hier en nu, begrijpelijk"-

Deductief: indien ik (i) de mythe nog eens bemediteer en (ii) naga of de vorst de ritens juist heeft voltrokken, dan zal ik controle (toetsing) verkrijgen over de oorzaak.

b. De orfisch puthagoreïsche mythe.

Hierin wordt het kwaad gesitueerd in een oerfout van de onsterfelijke ziel in een vorig leven (wat men, analoog, in India, 'karma' heet).

De Neo-Platonieker, voor zover van die traditie levend, zal als volgt redeneren: "indien, inderdaad, ik, in een vorig leven, een fout, die straf behelst, beging, dan is deze pijn in mijn arm verklaard".

Deductief: indien ik (i) in mijn avondlijk gewetensonderzoek (zoals de Paleo-puthagoreeërs leerden) of (ii) in een mantisch (L.27; 99: transempirisch) onder oud met een helderziende, omtrent een erfout van mijnentwege, 'uitsluitel' verkrijg, dan zal ik, meteen, toetsing kunnen uitoefenen.

c. De tragische mythe .

Hierin wordt het kwaad toegeschreven én aan menselijke vrijheid én, vooral, aan godheden (L.59 (Aardmoeder); 74 (Demonische goden der totaliteit)), die die vrijheid 'meesleuren' in onzinnige daden met alle rampzalige gevolgen vandien.

De antieke Griek, nog levend van die 'tragische' traditie, zal dan ook als volgt redeneren: "Indien, inderdaad, ik - meegesleurd door een' buitenaardse 'macht' ('wezen') - mijn vrijheid heb laten misbruiken, dan begrijp ik dat mij kwaad geschiedt zo dat mijn arm pijn doet".

L. 109.

Deductief: indien ik, nu, daarvan uitgaande, verifieer of dit zo is en er mij, d.m.v. een exorcisme (uitbanning), van bevrijd, dan zal ik, meteen, weten waar ik eraan toe ben.

d. De adamsmythe.

In de Bijbel wordt het kwaad toegeschreven, thans in zijn ‘metafysische’ (transempirische) wortel, aan de val der eerste ouders (Adam/ Eva) die als nasleep de erfzondelijke situatie (gebrek aan echt inzicht, passionele gedragsvormen, lijden, ziekte, dood) behelst:

“Indien ik, als nakomeling van de eerste ouders, deel in de erfzondelijke nasleep van hun ‘eerste zonde’ (oerzonde), dan versta ik dat ik o.m. pijn lijd in de arm”.

Deductief: indien ik, nu, in geloof, aanneem dat ik, door het lijden anders te duiden, nl. als uitboeting en met de lijdende Mensenzoon medelijden, geleidelijk loskom uit die greep van de erfzonde, dan moet ik dit, normaal, in mijn leven ondervinden.

Opm.-- De wijsbegeerte, op zich genomen, heeft, inzake grondige verklaring (abductie, hypothese, regressieve reductie), het niet zoveel verder gebracht dan de mythe, d.i. het verhaal, dat, in geschiedenisvorm, de basissituatie der mensheid, ja, van de hele kosmos, uitzegt; (L.100: fenomenologie als ‘uitzeggen’, formuleren).

Meestal bestaat de rol der filosofie erin de mythe te vertalen in meer rationeel-intellectuele of empirische (L. 99: het transempirische hetzij verstandelijk hetzij empirisch duiden) termen.

1. Inderdaad, de mythe beweegt zich, als verhaal omtrent de grondsituatie, niet zozeer op het empirische en/ of intellectuele vlak, doch op het mantisch (L.27 (64)) of het transempirisch domein.

2. Inderdaad, zoals de Xosa-Negro-Afrikaan, m.b.t. een kudde van vijfhonderd dieren, ‘onmiddellijk’ (mantisch, helderziende, transempirisch kennend), weet of en hoeveel en welke dieren juist ontbreken, zo ook weet de mytheverhaler, onmiddellijk (mantisch, paranormaal, transempirisch) hoe de basissituatie van mens en heelal er uitziet.

L. 110.

Op te merken valt dat mytheverhaler een echt mytheverhaler behoort te zijn.

a. Er zijn, immers, kunstmythe aaneengeflanst, volgens ingebeelde structuren, door dichters (zoiets is niets meer dan ‘dichtwerk’). Er zijn, bij de ‘natuurvolkeren’, ook ‘fabels’ die men ook als ‘mythen’ bestempelt, in omloop: deze dienen tot vermaak (zij missen de levens- en wereldbeschouwelijke hoofdinhoud).

b. Men herkent de echte mytheverhaler daaraan dat hij het reine schouwen beoefent, eigen (o.m., maar niet alleen) aan de Husserliaans geduide fenomenologie.

1. De echte mytheverhaler zegt niet enkel wat de traditie (L. 95) beweert; hij zegt niet - zeker niet - zijn eigen, singulier ‘subjectief oordeel’ (L.95) uit; zeker gaat hij ook niet uit van aprioritaire meningen (L.95v); nog minder wil hij louter ‘theorieën’ (bewijsvoering) (L. 97) ik ga aan de man brengen; indien zijn ik (L. 97) en zijn acten (ibid) een rol spelen, dan is het louter die ‘act’ die ‘rein zich open stellen voor het fenomeen (= de mythische inhoud) mogelijk maakt. (L, 98)

2. De echte mytheverhaler situeert uiterst nauwkeurig (vgl. l.27) de mythe-inhoud in de werkelijkheid (juiste typering van de feitelijkheid: L. 98v.).

Besluit.

De mytheverhaler, indien echt, is (en fenomenoloog op transempirisch (paranormaal mantisch) vlak.

Dat is ook de reden waarom, in mythevriendelijke culturen, niet de eerste de beste ‘verhaaltjes- en wonderenverteller’ b.v. de riten, die het geluk stichten (van b.v. de stam, het individu), mag leiden. Hij behoort, immers, meer dan verteller te zijn!

Wij zeggen wel ‘geluk (= heil) stichten’, dit om niet de term ‘magie’ (want dat pas is echte magie) te moeten gebruiken, met het odium (hatelijkheid), dat aan dat woordgebruik, in verlichte culturen (L. 98v.), kleeft. - Betere uitdrukking: ‘agogie’ (L.3).

(B) III. *Peirastische (= toetsende) reductie.*

(a) *Vakwetenschappelijk*

Ad (i) De diagnosticus, eens dat hij de feitelijk vaststelbare (verifieerbare) symptomen heeft genoteerd, zal snel weten of zijn lemma (= voorlopige diagnose) juist was.

L. 111.

Ad (ii) De therapeut (arts), eens dat hij zijn medicatie heeft toegepast, weet, aan de hand van het resultaat, of - ja dan neen - hij het juiste lemma (zijn idee 'medicatie') voorhad. Cfr. L.14 (pragmatische waarheid).

(b) Fenomenologisch-wijsgerig.

1. Men leze, nu, eerst, aandachtig wat (L. 14) gezegd is over lotswaarheid en over niet-experimentele methode (L.42).

2. Wij nemen, binnen onze Bijbels - Christelijke cultuurdominante, de adams-mythe.

a. Sedert S. Paulus, vooral, en zijn uiteenzetting over het mythische (transempirische) feit "dat wij allen - ieder van ons, afzonderlijk (singulier) - 'in Adam', ons stamhoofd, gezondigd hebben, dit, op aansturen van 'de slang', (satan), meent de Katholieke Kerk (en, meteen, ontelbare gelovigen) dat die mythe:

(i) inzicht (informatie) - licht (L.104v.) - verschaft;

(ii) op rituele wijze (in het doopsel, vormsel en eucharistie (= christelijke inwijding)) toegepast, reddend werkt (agogisch moment).

b. Vergelijken wij, weerom, met de Xosa-Negro-Afrikaan, die onmiddellijk ziet (L.27; 109): in dat geval is het fenomeen (=gegeven, feitelijke zijnswijze (L.7)) empirisch-intellectueel (L. 98v.) toetsbaar (verifieerbaar).

1. doch de feitelijke zijnswijze (fenomeen, gegeven), die de mytheverteller beschrijft, aangezien zij de onoverzichtelijke basissituatie van heelal en mensheid betreft, is wel toetsbaar (velen hebben, oprecht, gemeend dat zij het was), maar niet empirisch-intellectueel, zoals de verlichting (L. 36; 67; 70; 7300; 95v.; 99) dit vooropstelt. En, indien zij verifieerbaar is, dan is het gewoonlijk in de vorm van lotswaarheid.

2. De magische ritus echter, biedt één type van min of meer empirisch - intellectueel toetsbare proef (L. 14: pragmatische waarheid); zo b.v., indien, na een mythebegeleid ritueel, één der aanwezigen, opzettelijk 'behandeld' in en doorheen de ritus, er b.v. lichamelijk genezen uit te voorschijn komt. Het is evident dat, in dat geval de mythe experimenteel verwerkt wordt. in dat geval zou men, gebeurlijk, van een echte 'peirastische verificatie' kunnen gewagen.

L. 112.

Bibliogr. steekproef.

1. *Joseph Schelling* (1775/1854) – cfr. L.67; 73 - de romantisch - idealistische denker, schreef ooit *Inleiding tot de filosofie van de mythologie* (uitgegeven in 1825). Daarin verdedigt hij, na tientallen jaren studie, dat de mythe als mythe waarheid bevat (zie *S. Jankélévitch, trad., Schelling, Introduction à la philosophie de la mythologie*, I et II, Paris, 1945;-- I, 81ss. (Quatrieme leçon)).

2. *Lucien Lévy-Bruhl* (1857/1939), de vriend van *Emile Durkheim* (1858/1917), net als *Lévy-Bruhl*, sterk sociologisch gerichte denker. *Lévy-Bruhl* is bekend om zijn grondige studie en duiding van wat hij, eerst, heette, de ‘primitieve mentaliteit’ (geesteshouding), - later, de ‘primitieve denkgewoonten’ (‘habitudes mentales’). Zijn laatste stellingname luidt:

“(i) Er bestaat gewoonweg geen ‘primitieve mentaliteit’ die zogenaamd zich van de andere (de moderns, de ‘Kartesiaanse’) onderscheidt, door twee kentrekken, nl. de ‘mystiek’ en ‘het prelogische’.

(ii) Wel bestaat er een ‘mystische’ mentaliteit, die uitgesprokener en gemakkelijker waarneembaar is bij de ‘primitieven’ dan in onze (moderne) maatschappijen. Doch zij is aanwezig in iedere menselijke geest (hetzij de primitieve hetzij de moderne)”.

Ziedaar wat *Lévy-Bruhl* ons nagelaten heeft als zijn definitief standpunt in *zijn M. Leenhardt, préf., Les Carnets de Lévy-Bruhl*, Paris, 1949 (postuum werk).

Cfr. *J. Cazeneuve, Lucien Lévy-Bruhl (Sa vie, son œuvre, avec un exposé de sa philosophie)*, Paris, 1963, 128.

Opm.-- ‘Mystisch’, ‘mystiek’ - hier, in dit taalgebruik, - betekent zoveel als ‘transempirisch’ (L.98v.).

In zijn *La mentalité primitive*, Paris, 1922, zegt *Lévy-Bruhl*: “(...) Trachten wij (...) onze eigen denkgewoonten te wantrouwen; trachten wij, liever, de denkgewoonten der primitieven te ontdekken d.m.v. de analyse van hun collectieve ideeën en van de verbanden tussen die ideeën onderling. (...).

Door de verstandelijke werkdadigheid van de primitieven niet te zien vanuit een denkwereld, die niet bij haar past, (...) kunnen wij de hoop koesteren ze, in het kader van onze beschrijving en analyse, niet te vertekenen”

L. 113.

3.-- 'Formele logica' als vergelijkend ordenen

De denkleer, zoals zij door Aristoteles van Stageira (-384/-322) gesticht is, heet gewoonlijk 'formele' logica. Cfr. L.25 (formele of vormelijke inductie). Inderdaad, de 'klassieke' ('traditionele') logica draait rond de vorm (wat de antieke Grieken 'morfè', (Lat.: forma) heetten). De vraag rijst wat is die vorm juist? Want, daarrond, bestaan misverstanden.

1. De Scholastici (800/1450) spraken (L.30) over de gerichtheid van onze aandacht (bewustzijn) op iets ('zijn(de)'). Deze gerichtheid werd door Franz Brentano (Oostenrijkse School) herbelicht als de intentionele structuur van ons bewustzijn.-- Welnu, de Scholastici onderscheidden een intentio prima en een intentio secunda.

a. '*Eerste gerichtheid*' werd geheten het feit dat wij, in ons dagdagelijks leven, gewoonweg met de dingen en processen bezig zijn, zonder nadenken (reflectie), zonder terugkeer op wat wij doen en denken. Prereflectief. - Zo kijk ik naar die foto daar. En naar de filmster erop.

b. '*Tweede gerichtheid*' werd geheten het feit dat wij, eens dat wij b.v. de foto met de diva erop bekijken, beseffen dat wij aan het kijken zijn en stilstaan bij het feit dat wij kijken (en niet meer bij de foto van de diva). Reflectief. Lusvormig keer ik op mijn eigen act (het kijken) terug. Na.denkend. Dan komt de foto (en, langs die foto, de ster), als door mij bekeken, door.

De formele of vormlogica houdt zich, allereerst, bezig met de intentiones secundae, de tweede gerichtheden van ons bewustzijn. Daarin tonen zich nl. ideeën (begrippen), oordelen en redeneringen.

2. G. FR. W. Hegel (1770/1831), de dialectieker (L.113), hield er o.m. aan alle leven als begeerte te beschrijven. Die begeerte was, dan, gerichtheid op een object, dat aan de een of andere nood beantwoordt.

a. Een eerste begeerte (gerichtheid) was dan b.v. het feit dat ik een mooie rode appel zie liggen en hem wil ('begeer') opeten. In dat geval begeer ik de appel zelf als fysicale (grofstoffelijke) werkelijkheid. - Denk aan een papierlustende muis, die de foto opvreet (i.p.v. er naar te kijken).

L. 114.

Meer nog, Hegel is er dermate van overtuigd dat leven, voor de mens, begeerte is, dat hij het 'begeerte naar de begeerte' heet: ieder mens wil begeerd worden door de medemens, d.i. een begerend iemand (niet enkel een begeerde zaak). Daarop stoelt, bij Hegel, het intersubjectieve en maatschappelijke moment van het leven. Cfr. L.. 106 (gesprek, samenleven).

b.1. Een tweede begeerte (gerichtheid) ligt in het feit dat ik dezelfde mooie appel, van zo-even, ook nog op een andere wijze kan 'begeren': ik kijk ernaar, louter omdat hij mooi is. Zonder hem in zijn sappige vlezigheid te verorberen: de vorm, voor zover (esthetisch) schoon (L.56), is, in die begerigheid, het object; niet meer de materie. Het is nog wel de appel, maar enkel in zijn mooi - zijn, die mij op hem richt.

b.2. Een tweede begeerte (gerichtheid), doch weer anders getint, ligt in het feit dat ik, als bioloog b.v., naar dezelfde appel kijk, doch, eveneens, zonder hem materieel te begeren, maar in zijn vorm, louter omdat hij een appel (en b.v. geen andere vrucht) is. Zonder hem op te eten betekent hij, voor mij, waarde (L.16), maar dan kenwaarde. Het gaat er hem om vorm, voor zover (cognitief) een eigen zijnswijze (L.7) vertegenwoordigend. 'Vorm' is hier 'dat waardoor iets van de rest (complement) verschilt.

Het is die tweede vorm, object van de ken- en waarheidsbegeerte die de traditionele logica een 'vormelijke' of 'formele' logica doet heten.

3. A. Cournot (1801/1877), *Traité de l'enchaînement des idées dans les sciences et dans l'histoire*, I, 1911-2, 1/2, zegt dat de mens, voor zover hij orde(ning) zoekt ('begeert'), een vorm zoekt.

Welnu, de vorm (eigen feitelijke zijnswijze) der fenomenen (gegevens) wordt tot informatie (kenvorm) in de idee (begrip). Of nog: de vorm van de werkelijkheid komt tot (volle) bewustzijn in de idee ervan.

Zo b.v. komt de vorm, eigen aan de materie van de appel, tot bewustzijn (en wordt informatie, kenvorm) in de idee 'appel'. Ziedaar het voetstuk van de eeuwenoude logica.

4. G. Jacoby, *Die Ansprüche der Logistiker auf die Logik and ihre geschichtsschreibung*, Stuttgart, 1962, 106/118, legt uit waarom en hoe de Aristotelische (= traditionele) logica 'formeel' geheten wordt.

L. 115.

(1) “ ‘Forma’ (= vorm), in de (...) voor de vaktaal der logica relevante betekenis, dateert sedert Marcus Tullius Cicero (-106/-43), de Romeinse retor en politicus bij uitstek. Cicero, nl. vertaalt (het Platonische) ‘eidos’ (L.101), idee, verstaan als algemene idee (begrip), (...), door de term ‘forma’, indien het over logische zaken gaat”. (o.c.,106).

De andere gangbare Latijnse vertaling, voor hetzelfde ‘eidos’, luidde ‘species’ (denk aan het woord ‘speci.fiek’).

“De zo begrepen ‘forma’ van Cicero geraakte, over

(i) Marcus Fabius Quintilianus (+35/+96), de grote Romeinse retor (tekstkundige; L.1),

(ii) alsook over de grootste kerkvader van het westen, de H. Aurelius Augustinus (+354/+430), bekend om zijn bewogen jeugdijaren, in de westerse logica”. (ibid.). Cfr L. 21 (S. Augustinus als hermeneuticus).

(2) G. Jacoby, stilstaande bij het adjectief ‘formalis’(= vormelijk; formeel), zegt: “‘Formeel’ heet de logica, minstens vanaf de XIII-de eeuw.” (ibid.).

Als adjectief, lijkt Anicius Severinus Boëthius (+480/+525), de minister van Theodorik, de vorst der Oost-Goten (ibid.), de invoerder.

Opm.-- In welke graad de algemene idee (= forma), reeds bij de stichter der logica, Aristoteles, doorslaggevend was, blijkt uit wat G. Jacoby, o. c., 107f., zegt.

“Er is een tweede forma - idee in omloop: Aristoteles heet de ‘vormen’ van het syllogisme (L. 26; 32; 43 (onderaan)) ‘s.chèmata’ (= schema’s). De ideeën, verwerkt in dat schema, heet hij ‘hulè’ (Lat.: materia, stof (= materie)), d.i. onbewerkt materiaal.

‘S.chèma’ = schema) komt van ‘echein’ (structureren). ‘Schèma’ is dan ook de structuur (L.41), het model (verstaan als regulatief of algemeen model) (L.26), de gietvorm, het stempelmerk (...), van wat door het ‘schema’ (denk- en redeneervorm) bewerkt is. (...).

De syllogismevormen (ook, op zijn Latijns ‘figuren’ geheten) ordenen (...) de voorkomende ideeën, inhoudelijk, d.i. o.g.v. van haar identiteitsbetrekkingen (L. 35v.), d.i.:

(i) volgens ‘geslacht’ (= universele verzameling) en ‘soort’ (= deel- of particuliere verzameling),

(ii) volgens ‘alle’ en ‘niet - alle’ (= enige) (L. 65)”. Daarover verder.

L. 116.

(3) A.N. Whitehead (1861/1947), met B. Russell (L.36), de schrijver van *Principia Mathematica* (1910/1913), het basiswerk inzake geformaliseerde of 'formele' logica (= logistiek), in zijn *Wiskunde (Basis van het exacte denken)*, Utr./Antw., 1965, 11v., schetst, in drie tijden, hoe de 'forma' of abstract-algemene idee in de wiskunde - geleidelijk - doordrong, als de hoofdidee.

Zegt Whitehead:

a. De wiskunde begon, als wetenschap, toen iemand - waarschijnlijk een (antiek) Griek voor het eerst, stellingen trachtte te bewijzen

(i) over alle dingen (L.7: feitelijke zijnswijzen) en

(ii) over niet alle (= sommige) dingen (L.65), zonder specificatie (toelichting) inzake bepaalde afzonderlijke (= singuliere) dingen.

Dergelijke stellingen werden, door de Grieken (L. 43: Eukleides van Alexandria), het eerst, voor de meetkunde geponeerd (hier: vooropgesteld én uitgewerkt). dientengevolge was de meetkunde (L.40: axiomatisch-deductief) de Griekse wiskundige wetenschap bij uitstek (L.48;-- Descartes:51).

b. Na de opkomst van de meetkunde, duurde het eeuwen (vooral François Viète (Viëta; 1540/1603, die, i.p.v. het vroegere cijferrekenen ('logistica numerosa'), het letterrekenen ('logistica speciosa' (d.i. rekenen met 'species' (L.115) of algemene ideeën) invoerde), voordat de algebra (door Vieta 'letterrekenen' geheten) werkelijk doeltreffend werd opgezet,-- ondanks een paar zwakke pogingen van de latere Griekse mathematici.

Appl. mod.-- De ideeën 'alle' en 'niet - alle' (sommige) werden, in de algebra, ingevoerd door letters te gebruiken i.p.v. de onveranderlijke (invariabele) getallen van de rekenkunde (= cijferrekenen).

Cfr. O. Willmann, *Gesch. d. Id.*, III (*Der Idealismus der Neuzeit*), Braunschweig, 1907-2, 46/69 (*Einfluss des Pythagoreismus auf Mathematik und Astronomie*), voor de details.

1.-- I.p.v. te zeggen " $2 + 3 = 3 + 2$ ", veralgemenen wij, in de algebra en zeggen "Voor alle getallen x en y, geldt dat $x + y = y + x$ "

2.-- Evenzo: i.p.v. te zeggen " $3 > 2$ (groter-dan betrekking)", veralgemenen wij en zeggen "voor alle getallen x, bestaan sommige getallen y zo dat " $y > x$ (groter-danrelatie)"

L. 117.

Opm.-- Wij kunnen Whitehead's uiteenzetting nader toelichten door volgend (volgens O. Willmann's uiteenzetting uitgewerkt) schema (L.115: figura, Gestalt (L.25)).

idee (vorm):	'formula speciosa'	'formula numerosa'
hetzij universeel	hetzij universeel	singulier
hetzij particulier	hetzij particulier	
. + . = . (som)	$x + y = z$	b.v. $20 + 5 = 25$
niet-operationeel	operationeel	operationeel

Vgl. met L.65 (alle (wel) -- niet- alle (wel/niet) -- alle (niet)).

Zoals O. Willmann, o.c., 49, opmerkt, is:

- (i) formula het diminutivum (verkleinwoordje) voor forma;
- (ii) ons 'formule' (de vernederlandsing) slechts, goed begrepen, de tot een verkleind taken herleide vorm.

Verder is 'formula speciosa' 'ideële formule' ('formule' formule) en 'formula numerosa' 'cijferformule'.

Wij verwijzen naar de algemene idee 'operationeel' (L.24) "indien acd, dan csq" -- Wat, hier, wordt: "Indien de forma (universele idee) letterrekenend dan de forma operationeel (in de wiskundige zin)".

Opm.-- O. Willmann, o.c.,50, merkt op dat b.v. R. Descartes (L.43vv. (36)) en Pierre Fermat (1601/1665), die én de beginselen van de infinitesimaalrekening én de grondslagen van de waarschijnlijkheidsrekeningen (in zijn briefwisseling met Blaise Pascal (1623/1662)) stichtte, één type van toepassing (appl. mod.) van én de letterrekening én de functieleer, nl. de analytische meetkunde, gelijktijdig, stichtten.

Men denke aan het feit dat men de idee 'cirkel' (L. 23 (kuklos); 103 (Platonisch)), d.m.v. de 'formula' (semiotische idee of tekenvormpje) " $x^2 + y^2 = r^2$ kan 'uitdrukken'.

Opm.-- A. Warusfel, *Les mathématiques modernes*, Paris, 1969, 5, zegt dat, men sedert Carl Fr. Gauss (1777/1855), alle grote wiskundigen erop gesteld waren de ideeën (d.m.v. letters, natuurlijk) in de plaats van de cijfers te stellen.

c. Whitehead vervolgt.-- Pas de laatste (...) jaren heeft men er zich rekenschap van gegeven hoezeer de ideeën 'alle' en 'niet-alle' (sommige) tot de grondslagen van de wiskunde behoren.

L. 118.

Hierdoor zijn steeds meer onderwerpen voor wiskundig onderzoek toegankelijk gemaakt. Tot daar A.N. Whitehead.

a. M.b.t. dit laatste punt, cfr. L. 26; 74; 88; G. Cantor's verzamelingsidee, die, mede, tot de grondslagen van de 'nieuwe' wiskunde behoort.

b. Men leze b.v. de voorrede van *M. Barbut, Mathématiques des sciences humaines*, I et II, Paris, 1967/1970. Steller, Paul Fraise, prof aan de Sorbonne, heeft het over de dialoog tussen de wiskunde en de menswetenschappen.

1. Scherp verwoordt hij de inzet: "het onderzoek in de wetenschappen - of het nu over menswetenschappen gaat of niet - voert, ononderbroken een pendelbeweging - "dans un mouvement dialectique" ("in een dialectische beweging"; L.82vv.) - uit: van de 'feiten' naar de verwoording ervan en van de verwoording naar de 'feiten' (L.77v.), doch zo dat het interval (L.55) tussen de geformaliseerde kennis en de feitenrijkdom zo klein mogelijk gemaakt wordt".

2. Doch luister wat steller daaraan toevoegt: "De noodzaak, nl. een nieuw-wiskundige basistaal te verschaffen, ook aan de menswetenschappen (alfa-wetenschappen), is die van een werktuig ('un outil'). De wiskundige formalisering ontslaat niet van de kennis der feiten: het enige wat zij doet, is de feiten beter aflijnen en ze nauwkeuriger (L.51; 91: Lévi-Strauss weergeven".

Toelichtingetje

Soms wordt de regel van drie belachelijk gemaakt. Ten rechte! Men kijke, maar even, zijn structuur (L.41; 115) na.

- (i) Uitgaande van de vorm (universele verz.; b.v. 100/100, 5/5, enz.),
- (ii) passeert men langs het element (moment: b.v. 1/100, 1/5, enz.),
- (iii) om hetzij het element hetzij, vooral, de deelvorm (deelverzameling of particuliere vorm; zo b.v. 5/100, 2/5, enz.) te berekenen.

Miljoenen mensen, van het commonsensetype (L.6), redden zich uit hun 'mathematische' nood, d.m.v. een volle structuur!

Men ga na wat L.65 (grondvorm) zegt en herkenne deze grondvorm, zelfs, in zoiets simpels als de Regel van drie: "Van alle (100/100 is maar één vorm van 'alle' zeggen!), over juist een naar niet-alle (sommige)".

L. 119.

4. -- *De idiografische denkleer.*

Het voetstuk van de traditionele logica is de idee (begrip, concept, notie).

Er bestaat een veelheid van begripsbepalingen (= definities) van de idee, die, elk, één of meerdere aspecten ervan belichten.

a. Zo b.v. *Ch. Lahr, Logique*, 491: “De idee (...) is de reine verstandelijke voorstelling van een object”. Men ziet dat Pater Lahr een eerder psychologische aanloop neemt: ‘voorstelling’ is een psychologisch begrip.

b. *M. Müller/A. Halder, Herders kleines philosophisches Wörterbuch*, Freiburg i.Br., 1959, 27f., zegt: “Voorstelling van een object in zijn algemeenheid”. M.a.w., daar waar Lahr in het midden laat of de idee steeds het algemene (L.100vv.: ideatieve fen.) in het object weergeeft, zet Herders Wörterbuch het algemene, onmiddellijk, in de definitie zelf.

c. Doch hetzelfde woordenboekje zegt, op de volgende bladzijde, dat de romantiek (L. 67; 73; 112) van de idee een nieuwe definitie geeft. Het ‘wezen’ (L.7: feitelijke zijnswijze) van iets - zo b.v. van een persoon(lijkheid), een gewrocht, een historische gebeurtenis of tijdvak - is juist gelegen... in:

- (i) het singuliere - (das einmalige, het uniek voorkomende),
- (ii) samen met (L.36: coll. Str.)
- (iii) het concrete, d.i. de vergroeidheid met de rest (L.7: complement; 66).

De (romantische) idee van iets bestaat, dan ook, in de voorstelling van het singulier-concrete van een object.

Besluit

(a) nevens de traditionele idee (de algemeen-abstracte ‘vorm’ (L.113/118)), object van de vormelijke of formele logica,

(b) aanvaardt de romantiek de singulier-concrete vorm, weergegeven in de even singulier-concrete idee (voorstelling), object van de idiografische (= concrete) logica. Cfr L.100: descriptieve fenomenologie.

Toelichting

Men denke, nu, niet dat de (hoofdzakelijk Duitse) romantiek de enige ontdekker is van het singulier-concrete. - De eigen naam is, sedert eeuwen, de technische term waarmee het singulier-concrete van een fenomeen (object, gegeven) uitgedrukt wordt. Hij wordt, grammaticaal, tegen de soortnaam (= abstract-algemeen wezen aanduidend) afgetekend.

Doch er is meer: ook filosofisch heeft men getracht de singulier-concrete objecten precies te situeren (ordeleerstellig).

120.

(a) Aristoteles van Stageira (-384/-322).

1. “Het ding - ‘ousia’ (iets, feitelijke zijnswijze (L.7))- is niet het algemene, doch altijd iets concreets - ‘sunolon ti’ (iets dat op zich bestaat als geheel) -. Het bestaat uit een singuliere vorm en uit een singuliere materie”. (*O. Willmann, Gesch. d. Id., I (Vorgesichte und Geschichte des antiken Idealismus)*, Braunschweig, 1907-2, 568).

2. “De inhoud van de definitie, die het algemene (het ‘katholou’) weergeeft, is, voor Aristoteles, niets meer dan iets dat uitgezegd wordt van singuliere gegevens (‘epi ton hekasta’”) (ibid.).

3.”Zoals het feitelijk bestaande, zo ook loopt, bij Aristoteles, het kennen (...) op twee spitsen uit.

De ene keer is de kennis van het concrete het doel. de andere keer is de kennis van het abstracte het doel”. (o.c., 560).

Men ziet dat, reeds bij deze antieke Griek, de Romantische tweeledigheid duidelijk aanwezig is. Maar met een duidelijk accent op het algemene, natuurlijk.

(b) De Conimbricenses (De School van Coïmbra (Portugal)),

een filosofie van de Jezuiten, die, behalve de Scholastische, ook de antiek-Griekse filosofie rechtstreeks bestudeerden, in hun *in universam dialecticam aristotelis*, Coïmbra, 1606, definiëren het singuliere als “dat, waarvan de kentrekken (l.25; 38 (coll. str.), alle samengenomen (L.26), niets anders kunnen aanduiden” (Id, cuius omnes simul (alle samen) proprietates alteri (iets anders) convenire non possunt).

Zij omschrijven deze definitie met een distichon (tweeregelig vers): “forma, -- figura, locus, stirps, nomen, patria, tempus, unum perpetua reddere lege solent.

(Vertaald: de vorm,-- het materiële uitzicht, de plaats, de afkomst, de (eigen)-naam, het vaderland (geboortestreek), het tijdstip,-- geven gewoonlijk, telkens weer, het singuliere (‘unum’) weer).

Logisch uitgedrukt: “Indien al deze kentrekken gezamenlijk, dan het singuliere (van hetwelk die kentrekken zijn)”.

M.a.w., zoals de Scholastiek zegt: “Individuum ineffabile’ (Het singuliere is onuitzegbaar). Maar men kan het letterlijk ‘omschrijven’, langs de omweg van de noodzakelijke en voldoende kentrekken, die, elk afzonderlijk, onvoldoende, maar, gezamenlijk, voldoende zijn,-- om het singuliere als singulier én te typeren én te situeren

L. 121,

De H. Thomas van Aquino (1225/1274), de topfiguur van de Scholastiek, beweert wel dat de verzameling van dergelijke kentrekken ('huiusmodi formis aggregatis') niet volstaat om het singuliere als dusdanig te kenmerken. Maar hij verstaat ze, blijkbaar, abstract - algemeen,-- terwijl zij singulier - concreet behoren verstaan te worden (In IV Sent., 1. II, dist.3, q.3, a.3c).

Appl. Model

Nemen wij Roxana, één der Perzische vrouwen van Alexander III, de Grote.

1. vorm (alg. - abstr. idee): een vrouw.

2a. figuur (uitzicht) mooi;

2b. plaats: Baktrianè (een gebied, dat gedeeltelijk, het huidige Turkestan, Iran en (het Noorden van) Afghanistan zou beslaan);

2c. afkomst: dochter van Oxuartès, de satraap van de Perzische vorst (Baktrianè was een onderdeel van het Perzische Rijk);

2d. (eigen)naam Roxana;

2e. vaderland (geboortestreek): Baktrianè;

2f. tijdstip -327: als Perzische prinses gehuwd door Alexander III, de Grote (-356/-323); -319: vertrek naar Epeiros (Epirus), naar Alexander's moeder, Olumpias; -316: gevangen gezet door Kas(s)andros, koning van Makedonia (Macedonië) (-354/ -297); -310: vermoord door dezelfde vorst.

Men ziet dat alle kentrekken singuliere kentrekken zijn, die gezamenlijke het uniek-individuele van deze beroemde vrouw hetzij typeren (mooi, vrouw, enz.) hetzij situeren (Baktrianè, dochter van Oxuartes, gehuwd met Alexander, enz..). Dit, ofschoon zij de talloze kentrekken van het enig individuele nooit uitputten (onuitzegbaarheid van het singuliere).

Appl. Model.

Nemen wij *Philippe de Dieuleveult*, de schattenzoeker van *La chasse aux trésors* der Franstalige tv-stations. Hij moet b.v., in Kameroen, de dorpsmid opzoeken. Die dorpsmid is een singuliere (singulier iets). Eens uit de helikopter, vraagt hij aan een groepje Negro-Afrikaanse vrouwen, aan de arbeid op het veld, of zij hem kennen en waar hij zich ophoudt. Zij wijzen b.v. in de richting van het dorp. Dit is een eerste kentrek (L.26: k = kentrek).

De reeks (L. 46 (Descartes) der kentrekken, die de volgende ondervraagden, onderweg, hem verschaffen, hebben een structuur.

L. 122.

Niettegenstaande gebeurlijke uiteenlopende aanduidingen (= kentrekken), bekommt *Philippe de Dieuleveult* (1951/1985, Frans journalist, verdwenen in Zaïre) een groeiende convergentie (samenloop) der kentrekken, totdat hij - eindelijk - in de blakende zon van het Zwarte Vasteland, de dorpssmid, gezeten voor zijn mini-hoogoventje, aan het werk ziet... Zo op een tweehonderd meter buiten het dorp, in de wildernis!

(i) Zijn 'lemma' (L 6, 41) had hij, vanuit Parijs, doorgekregen:

1. een dorpsmid,
2. ergens in de nabijheid van X, een hem onbekende dorpseigenaam,
3. daar ergens, op de kaart, in de nabijheid van de hoofdstad van Kameroen, Yaoundé. Meer dan die drie elementen bevattende reeks (L 46. Cartesiaanse 'verzameling') was het lemma niet!

(ii) Zijn 'analyse' (L.6; 41) bestond uit:

(a) op zich (= singulier, afzonderlijk) noodzakelijke, doch onvoldoende inlichtingen (= informaties: L.114 (onderaan)), die desnoods, divergent (uiteenlopend) kunnen zijn;

(b) gezamenlijk (= collectief; L.22 (summatieve ind.), d.i. als 'gestalt' (vorm: l.25) convergente, samenlopend in één identisch, singulier, gegeven) en, meteen, voldoende inlichtingen (= informaties).

Bibl. steekproef.

-- O. Willmann, *Gesch. d. Id.*, III, 112ff. (*Der Aristotelismus der Renaissance: die Patres des Kollegiums von Coïmbra*);

-- H. Pinard de la Boullaye, S. J., *L'étude comparée des religions*, II (*Ses méthodes*), Paris, 1929-3, 509/554 (*La démonstration par convergence d'indices probables*), vrl. 511/516 (Nature du 'singulier'); 517/521 (*La preuve par convergence dans la vie courante*).

Opm.-- Deelideeën/ totaalidee.

Men herleze, nu, L.120, het distichon inzake singulariteit: tenslotte zijn de opgesomde 'indicia' (aanduidingen) slechts partiële of deelideeën van de totaalidee, die de kentrekken van het singuliere uitmaakt (L.37v.: deel/ geheel).

(c) ***De 'Badische Schule'*** (De School van Baden, (Heidelberger Tradition)) heeft zich ook beziggehouden met het probleem van het singuliere, doch 'axiologisch' (waardefilosofisch; L.16) en historiografisch (geschiedkundig).

L. 123.

Het Tegenstellingspaar (systechnie: L.53; 55; 88; 98) ‘idiografisch/ nomothetisch’ interesseert ons hier.

1. Analoog aan Wilhelm Dilthey (1833/1911), die het ‘verstehen’ (verstaan, ‘begrijpende methode’), als typisch voor de geesteswetenschappen (t.o.v. wat hij onder ‘natuurwetenschappen’ verstaat), invoerde, -- waarbij ‘begrijpende methode’ betekent “het vatten, als fenomeen (L.94vv.), van de totale structuur (L.41: structuur) van de mens, doch in haar, telkens weer verschillende, individuele (= singuliere) vorm (L.119: singuliere vorm)”;

2. heeft Wilhelm Windelband, de leider van de Neo-kantiaanse Badener School,-- hij leefde van 1848 tot 1915 --, in de empirische of ervaringswetenschappen (L.80: type van verlichting), het onderscheid ‘natuurwetenschappen’ = nomothetische wetenschappen versus geschiedwetenschappen = ‘idiografische wetenschappen’ ingevoerd.

a. ‘Nomothetisch’ betekent ‘wat wetmatigheden (universele kentrekken - L. 115vv.) vastlegt’;

b. ‘idiografisch’ betekent ‘wat singuliere vormen beschrijft’ (L.119vv.).

Zodat wij de tweeledigheid, die O. Willmann, in Aristoteles (L.120: ‘twee spitsen’) meende te ontdekken, hier in een nieuwe vorm aantreffen. Verwijzen wij naar Windelband’s rectoraatsrede ‘*Geschichte und Naturwissenschaft*’ (1894).

3. *Heinrich Rickert* (1863/1936),

eveneens van de Badener Schule, in zijn *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft* (1899), herneemt Windelband’s en Dilthey’s onderscheid m.b.t. de geschiedwetenschap, die hij, als cultuurwetenschap, een wetenschap van het singuliere heet. Dit, in tegenstelling tot de natuurwetenschap, die “steeds oog heeft voor het algemene”. Als typisch filosofische opdracht vermeldt Rickert de logica, die, volgens hem, in twee types vervalt :

(i) de traditionele logica, die de studie van het algemene (L. 114/118) mogelijk maakt, en

(ii) een ‘nieuwe’ logica, die de studio van het singuliere (L.119vv) mogelijk maakt. Precies wat wij, hier, in de laatste bladzijden, trachten te doen.

Bibl. steekproef.

Geoffrey Barraclough, Scientific Method and the Work of the Historian, in zijn *Logic, Methodology and Philosophy of Science*, in: Proceedings of the 1960 International Congress, Stanford-University Press, 1962.

L. 124.

Besluit.

Indien wij de 'idiografie' van de Badener School ernstig opnemen, dan dringt zich, zowel in de logica als in de empirische wetenschap, het invoeren van de zin voor het singuliere op. Meteen ook het invoeren van methode en structuur terzake.

Ons lijkt het dat, voor de romantische ideeënleer (L.119), de jezuïeten van Coimbra de idee als methodisch bruikbaar hebben geleverd. Ofschoon deze, natuurlijk, voor verfijning vatbaar is, dient zij, verder, als lemma.

(d) Georges Canguilhem (1904/1995)

Hij is één der voornaamste epistemologen (= wetenschapsfilosofen) in Frankrijk. Hij werkt in het spoor van G. Bachelard (L.86v.), o.m. waar deze aan de wetenschapsgeschiedenis een filosofische eersterangsrol wilde toekennen. Hij kan met M. Foucault als epistemoloog (L.42; 44/47),-- ook als wetenschapshistoricus, vergeleken worden.

Bibl. Steekproef.

Francois Guéry, L'épistemologie (Une théorie des sciences), in: A. Noiray, dir., *La philosophie (Dictionnaire)*, 3 t., Paris, 1972, t.1, 156/163 (*De la philosophie à la médecine, de la médecine à l'épistemologie: Georges Canguilhem*).

Uit Canguilhem's boek *Etudes d'histoire et de philosophie des sciences*, Paris, 1975-3, 389s., halen wij een idiografische tekst aan, die, zwart op wit, bewijst dat de romantische begripsleer 'hout snijdt'.

a. De geneesheren - aldus letterlijk Canguilhem - hebben altijd geëxperimenteerd, in die zin dat zij steeds een informatie hebben verwacht, die, in hun gedrag lag, wanneer zij iets (nieuws) invoerden. Meestal moet de arts in een spoedgeval of dringende noodzaak beslissen. Hij heeft steeds met enkelingen (l.119 singulier-con-crete vorm) te doen

b. Welnu, zowel de dringende noodzaak als het singuliere karakter der objecten van de geneeskunde lenen zich slecht tot de kennis van het type 'more geometrico'. (Opm.- - Deze term is een toespeling op de Cartesiaan *Baruch (Benedictus) de Spinoza* (1632/1677), die een filosofische zedenleer, *Ethica, more geometrico demonstrata* (pas na zijn dood uitgegeven), uitwerkte in de stijl van de Euklidische meetkunde (L.51 (wiskunde als toonaangevend); 80 (intellectualisme)).(...).

L. 125.

c. “Alle dagen voert de arts therapeutische (genezend werkende of, althans, zo bedoelde) bewerkingen uit op zijn zieken” (Cl. Bernard (1813/ 1878), Frans epistemoloog) (...)

1. Maar - net zoals Claude Bernard of om het even wie - kan men niet voorop zeggen waar de grens (L. 60/66) tussen het schadelijke, het neutrale of het weldadige ligt of, ook, deze grens kan variëren van de ene (singuliere) zieke naar de andere. Zo ook is het de plicht van ieder arts uitdrukkelijk te zeggen en tot de anderen te doen doordringen dat men, in de geneeskunde, experimenteert, d.w.z. Dat men verzorgt, onder één voorwaarde, nl. al bevend.

2. Meer nog: een geneeskunde, die erom bezorgd is, de zin voor het singuliere (L.124) in de levende mens, die de patiënt is, te ontwikkelen, kan slechts een experimenterende geneeskunde zijn. Zonder experimenteren is geen diagnose, geen vooruitzicht (‘pronostic’), in de ziekenbehandeling, mogelijk”. (o.c.,389).

d. Zonder te willen ‘paradoxen’ (schokkende uitspraken) uitzeggen: een geneeskunde, die zich enkel en alleen zou richten op ziekten - hetzij nosologische (L.107) gegevens hetzij pathologische (ibid.) gegevens - zou wel, gedurende langere of kortere perioden van ‘classicisme’ (*opm.--* ‘Classicisme’ staat, hier, voor ‘intellectualisme’ (L.124; -- 51; 80)), een getheoretiseerde, geaxiomatiseerde geneeskunde kunnen zijn. Het a-priori’ (L.95; 110) past wel bij het naamloze (*opm.--* ‘Naamloos’ = niet-singulier).

e. Besluit van Canguilhem: het is niet gewettigd - en, overigens, absurd (zinledig) – tegelijkertijd:

(i) de bewering dat men erom bezorgd is, in de zieke, het singuliere wezen te verzorgen en

(ii) het sentimenteel anathema (‘veroordeling’) tegen ieder experimentalistisch (d.i. op de eerste plaats op experimenteren belust) gedrag te willen verdedigen in onduidelijk gefilosofeer (‘philosophèmes’), zo typisch voor de zgn. ‘humanistische’ of ‘personalistische’ geneeskunde.

Opm.-- ‘Humanistische’ (op de mens de nadruk leggende) en ‘personalistische’ (op de mens als vrij persoon de nadruk leggende) geneeskunde is, meestal, ook op het singuliere in de patiënt gesteld: “De arts reeft met zieken, niet ziekten te doen”.

L. 126.

5. -- De idee der 'begrijpende' (= 'cerstehende' comprehensieve methode).

De stichter is *Wilhelm Dilthey* (1833/1911: L.123) met *Einleitung in die Geisteswissenschaften* (1883); *Ideen über eine beschreibende und zergliedernde Psychologie* (1894).

1. het eigen object: zijn de uitingen (projecties) van het zieleleven.
 - a. Voorgrondobject, voor Dilthey en de 'Geisteswissenschaftler' (aanhangers van de 'geesteswetenschappelijke (= begrijpende) methode'), zijn
 1. het gedrag
 2. De geschiedenis,
 3. De deelaspecten van het gedrag en de geschiedenis, zoals b.v. De taal, het recht, de economie, de opvoeding, de kunst, enz.. Reden: deze fenomenen zijn uitingen van de menselijke geest.
 - b. Achtergrond- of diepte - object is
 1. Het leven (in de romantische (L.67; 73; 112; 119 zin).
 2. vooral het zieleleven (daarvandaan het feit dat de psychologie zo centraal staat), eigen aan de menselijke geest. Leven, zieleleven, menselijke geest uit zich ('projecteren' of 'objectiveren' zich) in voornoemde voorgrondfenomenen.

Uitweiding (excursus).

De Duitse romantiek zet +/- 1797 in,-- eerst te Berlijn, dan te Jena; De vier leidende figuren waren:

(i) ***August Wilhelm von Schlegel*** (1767/1845; theologie- en letterkundestudies; huisleraarschap; professoraat te Jena).

(ii) ***Friedrich von Schlegel*** (1772/1829) broer van de vorige; wetenschaps- en filologiestudies), de schrijver van het echt romantisch-wijsgerige baanbrekende werk *Philosophie des lebens*.

Men vergete niet dat het vers uit *Goethe's Faust* "grau, mein freund, ist alle theorie, grün des lebens goldner baum" (Kleurloos, mijn vriend, is alle theorie en kleurrijk des levens gouden boom) de sfeer der romantiek uitdrukt;-- Hegel o.m. leert van Fr. v. Schlegel de idee '(cultuur) historische wording';

(iii) ***Ludwig Tieck*** (1773/1853. geschiedenis- en letterkundestudies; reizen doorheen West-Europa), de onthuller van 'Geheimnisvolles, dämonisches leben der natur' (mysterieus, demonisch (L. 56/57; 57/59; 74/75) leven der natuur); grote invloed op de Russische letterkunde en op het occultisme in Europa;

(iv) ***Freiherr Friedrich von Hardenberg*** (1772/1801) dichternaam 'Novalis'; uiterst zorgvuldige opvoeding vanwege zijn ontwikkelde moeder; rechts- en ingenieursstudies), de dichter van de *Hymnen an die nacht* en schrijver van *Heinrich von Ofterdingen* (onvoltooid roman).

L. 127.

Zij gaven een literatuurkritisch tijdschrift uit *Das athenaeum* (1798/1800). De naam 'romantiek' werd gegeven n.a.v. *Romantische dichtungen*, in 1800, door L. Tieck uitgegeven.

c. Objectstructuur.

Deze is tweevoudig:

(i) het singuliere leven (ik, gij - wij,-- de groepen, culturen (want er bestaat, behalve enkelingen of individuen, ook b.v. de singuliere groep),-- zo b.v. de vier romantici, hierboven vernoemd; m.a.w. het singuliere kan collectief zijn);

(ii) de totaliteit, waarin het singuliere leven zich, steeds, situeert :

a. deze totaliteit is, om te beginnen, die van het singuliere zelf (L. 33; 82: inwendige vergelijking);

b. zij is, bovendien, die van het concreetheid (vergroeidheid; L.119: complementaire totaliteit; gesitueerdheid), eigen aan het singuliere: ik, gij,-- wij,-- wij zitten ingebed in

(a) culturele totaliteiten, zoals b.v. de zedenleer en het recht, de economie en de politiek, de opvoeding en de media, de kunst en de vakwetenschap, enz.;

(b) cultuurkaders, zoals de maatschappij,-- de staat, de kerk e.d.m. (L.33: uitwendige vergelijking).

Opm.-- Het is, dan ook, niet verwonderlijk dat er een comprehensieve psychologie (M. Scheler (L.106vv.) wiens fenomenologie reeds de hoofdtrekken van de begrijpende psychologie vertoont; E. Spranger (1882/1963), met zijn *Structuurpsychologie*; enz.), een comprehensieve psychopathologie en psychiatrie (*Karl Jaspers* (1883/ 1969), met zijn *Allgemeine Psychopathologie* (1913)), een comprehensieve sociologie (*Max Weber* (1864/1920), met o.m. *Wirtschaft und Gesellschaft (Grundriss der verstehenden Soziologie* (1922)), bestaan.

Er vaart een multidisciplinaire geest doorheen de verstehende menswetenschap. deze is gesteund, intrinsiek, op de zin voor het geheel (totaliteit) (L. 82)

L. 129.

2. De geëigende methode,

(1) Vooreerst, een lemma.

a. “Dilthey en zijn school hebben,

(i) naast de natuurwetenschappelijk-verklarende (methode, o.m. in de psychologie),

(ii) de eis gesteld van een ‘begrijpende’ (methode) (...) . Karl Jaspers (...) plaatste,

(i) naast de studie der ‘causale’ (L.24: *acd / csq*) of ‘oorzakelijke’ relaties,

(ii) de studie der ‘regrijpelijke’ relaties”. (*Ph. Kohnstamm, Persoonlijkheid in wording (Schets ener Christelijke opvoedkunde)*, Haarlem, 1929, 12).

b. “De mens heeft - zo schijnt het mij toe -, van huis uit, twee even belangrijke, maar niet identische, doch complementaire kennisinteressen:

(i) een- type van kennende belangstelling, die uitgaat van inzicht in natuurwetten -- dit, o.g.v. de nood aan een technische praxis (handelwijze (cfr L.106: technische Intelligenz; 114: kennisbegeerte);

(ii) een type van kennende belangstelling, dat uitgaat van de nood aan sociaal en zedelijk betekenisvolle praxis. Deze is - zoals, overigens, ook de technische praxis deze vooronderstelt - gericht op verstandhouding inzake mogelijkheid en spelregels (normen), eigen aan een zinvol menswaardig ‘in-de-wereld-zijn’.

Dit type van belangstelling inzake verstandhouding omtrent de zin (doelgerichtheid) heeft (i) te doen met de communicatie onder tijdgenoten (synchronisch) en (ii) te doen met de communicatie van de levenden met de voorbije geslachten,-- dit in de vorm van traditie-overdracht”. (*K.-O. Apel, Szientistik, Hermeneutik, Ideologiekritik*, in: *K.-O. Apel u.a., Hermeneutik und Ideologiekritik*, Frankf.a.M., 1971, 26f.).

Besluit:

De tussenmenselijke communicatie gaat gepaard met een eigen type van kennen, het begrijpen.

(2). Nu, de analyse.

A.-- Het is bekend dat, vanaf de Paleoputhagoreeërs (L.2, 48. 94. 97), zo goed als alle antiek-Griekse filosofiescholen een uitzonderlijke nadruk legden - uitgerekend, als onderdeel van het leerproces - op de vriendschap in al haar tinten:

“Naast de staats- en gezinsverbanden, hadden de Paleoputhagoreeërs ook dat type van ‘vrije vereniging’ (L.39: sociaal ‘sustèma’), dat ontstaat o.g.v. *sumpatheia* (‘sympathie’): de vriendschap. Puthagoras heette ze ‘*enarmonios isotès*’, een op verstandhouding berustende gelijkenis.

L. 129.

(*Opm.*-- ‘En.(h)armonios’ betekent letterlijk ‘goed ineen gevoegd; ‘in volkomen overeenstemming’ (L.20)). De vriendschappen van zijn leerlingen waren ‘gevierde vriendschappen’, zoals b.v. de trouw van Damon van Surakousai (Syracuse; Sicilië) en Fintias (*opm.*-- Fintias, door de turannos (alleenheerser) Dionusios veroordeeld, doch met uitstel begunstigd, wordt door Damon in de gevangenis vervangen: nipt op het laatste keert Fintias terug om terechtgesteld te worden). (...). (O. Willmann, *Die Gesch. d. Id.*, I, 333f.).

Op L.105v., hebben wij een type toepassing van die ‘sumpatheia’ (en de eraan inherente kennis) gegeven: het socratisch-platonische gesprek.-- Het is duidelijk dat het begrijpen hier een onderdeel vormt.

B.-- Ph. Kohnstamm (ooit de leider van de Amsterdamse School (voortzetting van de School van Mannheim (Selz) en de Keulse School (Lindworski) inzake denkpsychologie, alsook personalistisch denker) geeft, in voornoemd boek, applicatieve modellen én van scntistiek (L.36; 83: positivisme en aanverwante; 88vv.: structuralisme, ook één type van sciëntistiek) én van hermeneutiek (begrijpende methode).

B.I.-- Appl. mod. van sciëntistiek:

In reductief schema (L.6; 41) luidt dit als volgt.

(A) waarneming.

(A)1. Gegeven (= thematiek).

a. Robert Brown (1773/1858; Schots botanicus) ontdekt, op zekere dag, de (schijnbaar) ongeordende beweging, met het woord ‘dans’ (L.35: analogie = deelidentiteit) weergeefbaar, van de piepkleine deeltjes (systeem 1: een sterk opgedeeld, doch niet opgeloste massa), in suspensie in een vloeistof (systeem 2). Cfr. L.39v. (systeemleer).

b. Wanneer ik door een microscoop kijk naar de deeltjes stuifmeel of guttegom (*opm.*-- ‘Gittegom’ is een soort gomhars van de Siamese Garciniaboom) (= systeem 1), zwevend in een vloeistof (= systeem 2), dan zie ik ze ‘dansen’, zonder einde, op en neer. Dit is de ‘brownse beweging’

(A)2. Gevraagd (= problematiek)

Een ‘natuurwetenschappelijk’ of, met name, causaal (oorzakelijk) verklaringstype.

(B) Abductieve reductie.

a. De ‘moleculaire’ theorie inzake materiele systemen (zo b.. de vloeistofdeeltjes);

b. de botsingswetten die slaan op de wisselwerking tussen systeem 1 (de opvangvloeistof) en systeem 2 (de in suspensievorm aanwezige stuifmeel, resp. gittegomdeeltjes).

L. 130.

Met deze tweevoudige hypothese kan de gewone fysica (natuurkunde) en/of chemie (scheikunde), beide gebeurlijk op microfysicaal of microchemisch vlak, 'verklaren' ('Erklärent' zegt Dilthey).

Opgemerkt zij, dat het 'ideale' verklaringstype zoveel mogelijk mechanische verklaring tracht te zijn (L.45: mechanicisme).

(B).1. De zowel deductieve als peirastische (experimentele) reducties

Deze slaan wij hier over. Zij zouden de 'proef-op-de-som' zijn.

B.II.A. -- Appl. mod. van de menswetenschap.

Onder 'menswetenschap' verstaan wij, hier, in tegenstelling tot de geesteswetenschap (hermeneutiek), dat type van kennis van de medemens, dat zich naar het toonbeeld (model, paradigma) van de sciëntistiek gedraagt.

Kohnstamm haalt, verkort, zo'n applicatief model aan van *G. Heymans* (1857/1930), *über 'verstehende' Psychologie*, in: *Zeitschr. f. Psychol.*, 102 (1927), 6ff (o c 17)

Regulatief model (Heymans).

De experimentele methode (L.42) - aldus Heymans - is tweevoudig. Nu eens is zij 'verklarend', nl. wanneer wij proeven nemen met natuurdingen buiten onszelf. Dan weer is zij 'begrijpend', nl. wanneer wij 'proeven' nemen met ons eigen zieleleven.

Applicatief model 1.

De experimentele benadering van andermans zieleleven.

Nemen wij - aldus Heymans - de genesis (= ontstaansproces) der afgunst (nijd, jaloersheid). Hierbij gaat Heymans typisch Cartesiaans te werk (L.46: aanvang bij het enkelvoudigste gegeven, afsluiting met complexificatie; 30/32 (aanvang bij de summatieve inductie, afsluiting met de amplificatieve inductie)). Daarbij staat de mathesis universalis, bewust of, meestal, onbewust, model (L. 45/51).-- Wij vertalen in het uitdrukkelijk reductieve schema (L.6; 41).

(A) Waarneming.

a. Thematiek

Het gegeven is het herhaaldelijk vaststelbaar feit der afgunst.--

b. Problematiek

Gevraagd is een (natuur)wetenschappelijke verklaring.

(B)I. Hypothese (= abd. = lemm. = regress. Reductie).

Indien het ontstaan der afgunst analoog is aan alle fysicaal ontstaan, dat, zoveel mogelijk, gehoorzaamt aan de volgorde 'acd (voorteken)/ csq (vervolg)' (L. 24: 128), dan zal ook het ontstaan der afgunst en experimenteerbaar en weergeefbaar zijn in de uitdrukking 'acd/csq'.

L. 131,

Vertaling in het 'stimulus-response-schema':

- (i) *acd* = prikkel: indien de *pp* (= proefpersoon) geconfronteerd wordt met:
 - a. (in zijn ogen) belangrijke
 - b. geluksgoederen,
 - c. voor zover deze anderen (= medemensen) ten deel vallen
- (ii) *csq* (= antwoord) dan reageert deze *pp*. daarop met a. de symptomen, ('tekens', 'uitingen') b. van onlust(gevoel).

(B) II. *Ontwerp van experiment(en)* (= deductieve progressieve red.).

Indien voornoemde hypothese juist is, dan moet zij, in minstens één (L.33: ampl. ind.) model, toetsbaar zijn. Zegt, letterlijk, Heymans:

“(i) Om te beginnen - ook indien wijzelf de afgunst nooit doorleefd hadden, zouden wij (...) het experiment scheppen, waarbij 'mensen' (versta: *pp.*), die van belangrijke, anderen ten deel gevallen geluksgoederen horen, daarop met tekens van onlust reageren.

(ii) Daarna zouden wij meerdere zo'n gevallen 'verzamelen'. -- Ziedaar ons opzet”. (o.c.,17).

(B) III. *Het eigenlijke experimenteren* (= peirastische red.).

Aangezien Heymans, enkel 'ontwerpt' (in aangehaald artikel), veronderstellen wij de feitelijke uitvoering als verondersteld gelukt.

(B) IV. *Evaluatieve reductie*.

Zegt, letterlijk, Heymans: “Wij zouden ons, verder, kunnen inlichten inzake

- (i) de preciezere omstandigheden (= *acd*), onder dewelke dit 'gevoel' optreedt,
- (ii) de andere 'eigenschappen' van de personen (= *pp.*) in kwestie. Daaruit zouden wij - b.v. dankzij de methode der correlatierekening (L.51: Cartesiaanse mathematisering) - kunnen uitsluitel (verheldering) bereiken inzake
 - (i) de algemene (L.101: het algemene rood (Husserl); 115: formeel; 123: nomothetisch) antecedenten van het gevoel in kwestie en
 - (ii) de begunstigende toestanden, die het optreden ervan in de hand werken.

Dat ware - aldus Heymans - de niet-inzichtelijke en niet-comprehensieve 'inductieve' methode (...). (ibid.).

L. 132.

Appl. Model

De experimentele benadering van het eigen zieleleven.

(A) waarneming.

1. “Wij zouden, echter, op de tweede plaats ook de blik naar binnen kunnen wenden (introspectieve methode).

Denken wij ons het geval in

(i) acd. (stimulus): dat een of ander ons bekend persoon hetzij een hoge onderscheiding hetzij het grote lot in de loterij ten deel valt

(ii) csq. (response): waarop wij, bij veronderstelling, met een onlustgevoel reageren”

Tot daar wat wij, reductief, de thematiek (het gegeven) zouden heten.

2. “Waarop wij trachten ons, m.b.t. de daarin meespelende factoren (factorenanalyse), op nauwkeuriger wijze, rekenschap te geven.-- In dat geval, zouden wij, althans mijns inziens, een experiment scheppen, dat, volgens de recentste terminologie (vaktaal) der psychologie, echter, de ‘verstehende’ of ‘inzichtelijke’ methode zou behelzen” (o.c., 17v.).

Aldus, letterlijk, Heymans, betreffende wat wij reductief de problematiek (het gevraagde) heten.

(B) I/IV. -- De abductieve, deductieve en peirastische reducties ontwikkelt Kohnstamm, resp. Heymans niet. Wat betekent dat het, hier, slechts over een lemma gaat. Meer niet.

Kritische aanmerkingen

(1) Men ziet niet goed in hoe, iemand, die, in Heymans hypothese, nooit afgunstbelevissen heeft gehad, ook maar bij benadering zou weten (d.i. met kennis van zaken inzien) welke pp.n, met welke acd.n, met welke csq.n, hij zou behoren te kiezen! Wat is (L.7: feitelijke zijnswijze) ‘afgunst’ buiten iedere doorleefde afgunst? Is een afgunst, als - (zelfs) niet (onbewust) - doorleefde ervaring, ook maar denkbaar?

Wij geloven van wel, maar dan in de zin, waarover wij het hadden L.9: ook het louter beschouwbare b.v. is ‘niet-niets’.

(2) Kohnstamm, o.c., 18, heeft bezwaar tegen de term ‘experimenteren’.

Reden: aan de idee ‘experiment’ is inherent (wezenseigen) wat hij heet ‘opzettelijke bedoeling’

(i) Dat men medemensen - opzettelijk bedoeld - in een situatie plaatst, waarin zij - waarschijnlijk - afgunstig zullen reageren, tot daar toe.

(ii) Maar ziet gij u, in appl. mod. 2 (eigen zieleleven), opzettelijk bedoeld, afgunst, in u, laten ‘ontstaan’ of doen ‘ontstaan’? Niet enkel is afgunst niet willekeurig (althans, gedeeltelijk: men kan zich laten gaan in een belevenis); zij is, nog minder, willekeurig herhaalbaar.

L. 133.

(L. 42).

(3) Kohnstamm, o.c., 18v., bekritiseert, dan, de fysicale (L. 39; 99) systeemtheorie, toegepast op niet-louter fysicale gegevens (zoals de mensen b.v. er zijn).

a.-- Om de jaloersheid te onderzoeken, gaan wij - juist naar Heymans' beschrijving - precies zo te werk als de natuurkundige.

1. (i) Hij opent en sluit een stroom (= ACD; L.24);

(ii) hij stelt vast dat - mèt die opening en sluiting - telkens (= één - éénduidige betrekking) een naburige kompasnaald van stand verandert (= CSQ; L.24).

2. Omgezet in fysicale systeemtheorie:

(i) ACD: op welbepaalde gebeurtenissen (stroomopening, - sluiting in een systeem (= elektrisch net),

(ii) volgen telkens andere gebeurtenissen (kompasnaaldstandveranderingen) in een systeem 2 (kompas);-- waaruit wij besluiten dat de eerste de oorzaak zijn van de tweede (het gevolg).

b.1. In het tweede applicatief model van Heymans,

(i) brengen wij - in een systeem 'ik' (introspectie), dat de blik naar binnen wendt - veranderingen aan d.m.v. acd (prikkel), om te zien wat dat ik-systeem, daarop, aan reactie ten beste geeft (= csq = reacties),

(ii) om een probleem in een systeem 'gij' (de ander, de medemens), nl. zijn reacties op de door hem ondergane prikkels, te verhelderen.

2. Indien in het systeem 'ik' op welbepaalde acd (voortekens) welbepaalde csq (vervolgen) telkens volgen,-- zo b.v. op andermans geluk, afgunst, -- dan moeten, in het systeem 'gij', - althans zo veronderstelt (= lemma, hypothese) Heymans werkwijze (niet zijn uitdrukkelijke woorden) - eveneens, op welbepaalde acd (prikkel), welbepaalde csq (reacties) met regelmaat volgen.

3. Heymans voert, meteen, het axioma (vooropstelling) in van de wezensgelijkheid van systeem 'ik' en 'systeem' 'gij'. Dit is een hypothese die de natuurkundige, indien hij (zie appl. model van sciëntistiek - L.129v.) niet-humane, gegevens te verwerken krijgt, nooit kan of hoeft te maken: de reden is dat die wezensgelijkheid er gewoon niet is.

L. 134.

Zegt Kohnstamm, letterlijk :”In stede (= plaats), dus, van de gelijkheid der beide methoden, door de argumentatie (= betoog) van Heymans, bewezen te achten, kunnen wij, juist aan die argumentatie, scherp, het verschil (L. 35; 52; 73v.; 82) tussen de ‘verklarende’ (= menswetenschappelijke) en de ‘begrijpende’ methode laten zien.

De begrijpende methode onderstelt

(i) behalve de axioma’s, waarvan de verklarende methode uitgaat,
(ii) tenminste nog het axioma van de wezensgelijkheid tussen ‘onzelf’ en het ‘te onderzoeken systeem’”.

B.II.B --Appl. model van de geesteswetenschap.

Wij staan, even, stil bij wat Kohnstamm, die met zijn tijd meeleeft, ons mededeelt omtrent wat hij, natuurlijk, in zijn tijd, heette “het probleem van de naoorlogse dans der jongeren”. (o.c., 13v.).

Opm.-- Kohnstamm vernoemt twee types van ‘naoorlogse dans’ (L.47: indeling in types (categorieën)), nl.

(i) de foxtrot, een snelle, schokmatige viertijdendans, - alleen uit looppassen (zonder figuren) bestaande dans, - afkomstig uit Angelsaksisch Amerika;

(ii) de jazz, eveneens uit N. Amerika, doch uit Negro-Amerikaanse middens, afkomstige dans, met als ‘opvallende kentrek’ (L. 26: ‘k’) de hetzij individuele hetzij collectieve improvisatie (voor-de-vuist-gemaakte handeling); als substijl (L.47: categorieën), voor Kohnstamm’s periode, de ‘new orleans’ (1917/1930;-- daarna volgen Middle Jazz (1930/1944), Be-Bop (1944/1949), Cool (1949/1954) en, vanaf 1960 de Free Jazz).-- Dit als culturologische toemaatje.

(A) Waarneming.

(a) Thematiek.

“(Het feit dat) .. merendeels, jongere mensen (L.120: de (algemene) vorm), in de bloei van hun leven (tijdstip), naar hun kleding te oordelen (L.120: materieel uitzicht) in niet ongunstige omstandigheden (L.120: onduidelijk), beiderlei kunne (= geslacht; L.120: de vorm) bijeen (L.120: plaats), zich, op de tonen van lugubere (= onguur; L.58v.: onguur = onheimelijk dreigend) muziek (wat wij niet meer aanvoelen, wij zijn er in opgegroeid) (L,120: onduidelijk),

L. 135

met de duidelijke kentekenen der verveling op het gelaat (Kohnstamm beschrijft hier de demonistische dans - Gypten dansen anders dan wij – Gezelle - vgl. HA 93 Polydemonisme - nieuw in de Europese gesch.: verveling) (L. 120: materieel uitzicht), op zo sinistere wijze ('sinister' = onguur) (L. 120: onduidelijk), gedurende aanmerkelijke tijd (L.120: tijdstip), heen en weer bewegen”

Opm.-- Deze confrontatie met de beschrijving van een singulier fenomeen (de toenmalige (= tijdssingulariteit) jongerendans) bewijst hoe gebrekkig de omschrijving der conimbricenses uitvalt bij (een beetje) uitvoerige verificatiepoging! Wat de Patres van het Collegium van Coïmbra, overigens, ook wel goed zullen beseft hebben.

(b) Problematiek.

1. “Als ik een ‘modern’ danslokaal binnentreed : ook dan verwonder ik mij, sta ik voor een probleem, zoek ik een ‘verklaring’. Ik ‘begrijp’ nl. niet waarom (zie nu de tekst van de thematiek”.

M.a.w. gevraagd is een verklaring, echter zo dat ‘begrijpen’ mede, in die verklaring, aanwezig is.

2. Dat het type ‘verklaring’ ook begrijpen omvat, blijkt uit wat Kohnstamm schrijft (o.c.,13):

“Bij het zoeken van een oplossing voor dit probleem (...), ga ik heel anders (*opm.--* Men neme de uitdrukking ‘heel anders’ met een korreltje zout : bedoeld is ‘deels’ anders) te werk dan bij het zoeken naar een verklaring der brownse beweging (L.129v.) (= sciëntistiek).

Ik weet wel dat nog altoos hier en daar, mensen rondlopen, die de mening verdedigen dat men problemen - dat van de brownse beweging en dat van de jongerendans - dezelfde wijze moet aanvatten. Dus: dat men de fox - trot of de jazz, op analoge (L.35) manier, moet terugbrengen (*opm.--* Men heet dit de “de reductivistische of ‘herleidende’ werkwijze)

1. tot de beweging van atomen en moleculen (L.129: moleculaire structuur der stof), in hersenen, zenuwen en spieren;

2. tot de beweging in de grammofoon (die speelt, terwijl de jongeren ‘dansen’); net zoals Paul Langevin (1872/1945); Frans natuurkundige, o.m. beslagen in X-stralen, relativiteitsleer) en Albert Einstein (1879/1955; wiskundige en natuurkundige van Duitse oorsprong, bekend om zijn ‘wet van Einstein’ (de betrekking tussen fotonen (lichtdeeltjes) en elektronen (atoomdeeltjes) (1905), alsook om de relativiteitsleer) de beweging der guttegomdeeltjes teruggebracht hebben tot moleculaire mechanica (L.129v.; 45: mechaniscistisch denkmodel”).

Tot daar Kohnstamm’s letterlijk weergegeven stellingname (o.c.,13).

L. 136

(B)I. hypothese (= abd. = regress. red.).

1. Wij geven, eerst, de tekst van Kohnstamm terzake: “Wat ik, werkelijk, doe, als het probleem van de naoorlogse dans mij interesseert, is:

(i) met die jonge mensen gaan praten, om te weten te komen waarom hun gedrag dit, voor mij, vreemde stempel (L.59: de onheimelijk overkomende dans der Gypten) vertoont.

(ii) M.a.w., ik tracht met hen in innerlijk contact te komen, hun doorlevingen (L.132: doorleefde ervaring’ mee te beleven),

(iii) om, aldus, na te gaan, onder welke omstandigheden (L.133: systeem ‘gij’/systeem ‘ik’) ik zelf tot gelijksoortig (L.134: wezensgelijkheid) gedrag (L.126: gedrag) zou kunnen komen,-- Zolang mij dat niet gelukt is, blijft het probleem onopgelost.

(iv). Men zou het aldus kunnen uitdrukken dat ik deze beweging (L.135: heen en weer bewegen) - in tegenstelling tot de brownse - niet onder de categorie (L.47: Cartesiaanse indeling in types) van de wisselwerking (de causaliteit) van de zaak, maar onder die van de handeling, de spontane of persoonlijke causaliteit, tracht te subsumeren (= situeren), (o.c.,14).

2. Nu geven wij het diltheyaans schema, (L. 126v.: het eigen object 128vv.: de geëigende methode)

(i) a. het eigen object is, allereerst, het voorgrondobject,

1. het dansgedrag (L.126),

2. gesitueerd in de eigentijdse geschiedenis (L.125),

(i) b. Als uitingen van **1.** leven, **2.** en wel zieleleven, **3.** eigen aan de menselijke geest (L.126), die het object van de geesteswetenschap is;

(i)c. gestructureerd

1. als deze dansgroep-hier-en-nu (singulier),

2. binnen de na-oorlogse subcultuur der jongeren (concreet; L. 127).

(ii) a De geëigende methode. (L. 128: Paleopathagoreïsche sumpatheia (‘sympathie’); L. 105: unanimisme) is, wezenlijk, innerlijk contact, zoals Kohnstamm, zeer terecht zegt;

L. 137.

(ii)b. via gesprek (L.105: Socratisch-Platonisch gesprek (dialogo):

a. herhaaldelijk gesprek;

b. 'innig samenleven' (aldus, letterlijk, *Platon*, in de *VII-de Brief*),-- wat Kohnstamm uitdrukkelijk als inleiding tot innerlijk contact voorstelt.

3. *Resultaat: de singulier-concrete idee*

(L. 119 (globaal); 122 (één totaalidee/ vele deelideeën zoals - na Aristoteles (L.120), de School van Coïmbra (L.120v.), de convergentiemethode (L.121v.), de Badische Schule (L.122/124), G. Canguilhem (L. 124v.) - Wilhelm Dilthey en de geisteswissenschaftler (L.126vv.) ze trachtten operationeel-wetenschappelijk te maken (L.24 : operationeel).

(B) II/IV (*deductieve, peirastische, evaluatieve red.*)

1. - Het spreekt vanzelf dat wij, met het hierboven geschetste schema (Diltheyaans schema), absoluut niet b.v. het 'historisch relativisme' van Dilthey persoonlijk huldigen (met grote reden hebben wij, dan ook, Dilthey's methode van zijn persoonlijke ideologie (L. 1:97) gescheiden en ze in de grote onsterfelijke puthagoreïsch-platonische traditie met opname van alle mogelijke (met die grote traditie verzoenbare) andere verworvenheden, 'ingeschakeld').

2. De effectieve uitwerking van zijn thema geeft Kohnstamm, ook, niet. Er wordt op teruggekomen, in de volgende cursusjaren.

3. Enkel nog enkele teksten van Kohnstamm zelf, methodologisch van fundamentele aard.

1. "Er moet iets (L.7) zijn, waaraan twee mensen deel hebben,-- gemeenschappelijk deel - ofschoon zij, telkens weer, verschillende individuen zijn, - zowel als zij het eens zijn als wanneer zij het oneens zijn.

Wanneer ik, b.v., schrijf : " $17.19 = 323$ ", moet de lezer - eerst - begrepen hebben wat ik bedoel dus, in zekere zin, mijn gedachten meegedacht hebben voordat hij kan zeggen of het juist is of fout.

Alle taalgebruik (L.85) is een - min of meer helder bewuste - poging om anderen onze doorlevingen (L.132) mee te doen beleven. De schrijftaal brengt het wonder tot stand, die doorlevingen heen te dragen over de kloven van ruimte en tijd (L.70 (De perenni philosophia); 128 (traditiehermeneutiek)).

L. 138.

Daarom is het solipsisme (*opm.-- Max Stirner* (1806/1856. schuilnaam voor Kaspar Schmidt) nam, in zijn *Der Einzige und sein Eigentum* (1845) het individuele, eindig-vergankelijke 'ik' tot grondslag voor een gedragstype ('zedenleer'), dat het egoïsme (zelfzucht) tot hoogste gedragsregel ('norm') verheft, met uitbanning van alle altruïstische (= de medemens begunstigende (L.19: Solovjef 's vertedering)) elementen), zoals Max Stirner het duidt (...), een bewering. die zich niet van haar eigen onderstellingen bewust geworden is". – Tot daar Kohnstamm.

2 --"Is, nu, elk begrijpen gebaseerd op een mee - beleven in zekere zin, daarmee is nog niet gezegd dat begrijpen niets anders zou zijn dan dezelfde doorlevingen hebben.

Appl. Mod.

1. Het heeft weinig zin, van twee mensen, die samen in de sneeuw lopen, te zeggen: "zij begrijpen mekaar, doordat zij beiden de koude beleven".

2. Hier is geen 'begrijpen' (Kohnstamm bedoelt 'begrijpen', evidentierwijze, in de wetenschappelijke zin, waarover ook wij het hier hebben; -- het is, meteen, duidelijk dat 'samen in de sneeuw lopen' wel degelijk een commonsensebegrijpen (L. 6, 118), basis van het wetenschappelijk 'begrijpen', vertegenwoordigt.

Hier is geen (wetenschappelijk) begrijpen.

Reden:

- (i) er is slechts gezamenlijk 'percipiëren'(waarnemen);
- (ii) er is geen probleem (L.129: gevraagd = problematiek) gesteld, waarop een antwoord verwacht wordt;
- (iii) er heeft geen categoriale vorming (versta zoiets als 'beredeneerde kennis') van de bewustzijnsinhoud tot dat doel plaats.

3. Zeer terecht zegt Spranger (L 127):

"(i) Het rein aanschouwelijke (= intuïtieve, onberedeneerde weergeven van de reeks innerlijke belevingen van een medemens is even weinig (wetenschappelijk) begrijpen als het hebben van oogprikkelers reeds 'zien' (in de zin van 'waarnemen') is.

(ii) Veeleer berust het (beredeneerde) kennen (...) op het vatten van 'categoriale' (L.138; vg1.47), d.i., geanalyseerde, bepalingen (precisering) en verbindingsvormen.

L. 139.

Besluit:

‘Verstehen’ is, meteen, **(i)** mee-beleven (‘Nacherlebens’), **(ii)** dat minstens ‘categoriaal’ gevormd (versta: doordacht) is. Tot daar het citaat van Spranger.

3.-- Spranger zegt, verder, het volgende (Kohnstamm, o.c., 16v.).

(i) ‘Begrijpen’ is één type van ‘verklaren’ nl. het verklaren voorzover toegepast op dat peil (‘niveau’) van gegevens (L.7: feitelijke zijnswijzen), die als ‘zinnige totaliteiten’ kunnen gedacht worden.

(ii) ‘Begrijpen’ betekent **a/** gegevens **b/** vanuit een totaliteit **c/** als zinnig (situeerbaar in die totaliteit) duiden.

(iii) ‘zin’ (versta: betekenis) is aanwezig in dat wat,

(iii)a. in een, totaliteit, die logisch van aard is (kennissteem),

(iii)b. in een totaliteit, die axiologisch (L.16; 122) van aard is (waarde - systeem), volgens eigen situeerwetmatigheden, op het peil (niveau) in kwestie, als wezenlijk bestanddeel (‘konstituierendes Glied’, - letterlijk: een element, dat een onmisbaar bestanddeel van die totaliteit uitmaakt), fungeert.

Wij vertalen in verstaanbaarder taal:

(i) Indien men iets (L. 7), hetzij denkend (logisch geheel) hetzij waarderend (axiologisch geheel), in een geheel kan een plaats geven (situeren),

(ii) dan toont het dat het, in dat geheel, een ‘plaats’ (versta: zin) heeft. -- Welnu, ‘verstehen’, volgens Spranger, is, wezenlijk iets zo’n plaats (= zin) geven.

Hierbij wordt, natuurlijk, de medemenselijkheid (innerlijk contact), als basis van zo’n zingeving verondersteld.

1. Men denk aan b.v. Kohnstamm, die, al pratende, contact krijgt met dansende jongeren en die ze, binnen dat pratend contact, een plaats (‘zin’) geeft, in ons cultuurgeheel en, meteen, in hun subcultureel geheel.

2. Denk aan de dichter G. Gezelle (L.56: 58) die, d.m.v. mee-beleven, zich, letterlijk, in-leeft in de leefwereld van een meisje, dat de kalfjes hoedt (Voetjes) of, op dezelfde ‘begrijpende’ wijze, zich, via een gedicht van Emmanuel Geibel, inwerkt in de dans der zigeuners en zigeunerinnen,-- om, gewoon, als kunstminnaar, erin op te gaan, doch geformuleerd in een gedicht, zo dat zijn meebeleven aan ons, lezers van zijn gedicht, kan doorgegeven worden (L.137: anderen onze doorlevingen doen meebeleven). Waardoor wij ons, op onze beurt, kunnen inwerken in de leefwereld van de kinderen, resp. zigeuners, als in een subculturele totaliteit.

L. 140.

3A. Het logisch geheel.

Kohnstamm geeft een appl. mod. van ‘kennissysteem’ (epistemologisch systeem (L.13/16: het transc. ware; 42; 124)), inzake begrijpen.

“(i) Als Jan en Piet, samen, ‘iets’ (L.7) beleven, beleeft Jan, in dezelfde zin, mee wat Piet beleeft en omgekeerd.

(ii) Maar, indien Jan Piet ‘begrijpt’ (in de striktere zin), dan kan Jan ofwel op hetzelfde niveau ofwel op een hoger niveau staan dan Piet, doch niet op een lager (*opm.* - ‘Niveau’ betekent, hier, blijkbaar, zoiets als intelligentieniveau).

a. Als wij een kind zouden vragen waarom het speelt of geboeid is door een leermiddel van Maria Montessori (1870/1952; Montessori was arts, doch ook opvoedkundige, die, in 1907, te Rome, de Case dei bambini stichtte en de Montessori - methode op het getouw zette), dan zou het alleen kunnen antwoorden - indien het dat, zelfs, kan - : “Omdat het prettig is”. Het kind in kwestie spreekt, meteen, alsof het enkel een kwestie van lustgevoelens was.

b. Maar, als Karl Groos (denk aan zijn *Die Spiele der Menschen*, Jena, 1907-2; aan zijn *Die Spiele der Tiere*, Jena, 1907-2) of Maria Montessori (denk aan haar Wetenschappelijke opvoedkunde (1916), haar *Het kind* (1930), haar *Van het kind naar de adolescent* (1948)), -- de eerste in zijn theorie van het spel, de tweede in haar verklaring van de betekenis der leermiddelen, ons dat gedrag doen begrijpen, dan passen zij dat gedrag in, in een - voor ons wel, maar voor het kind niet - begrijpelijk (versta: doorzichtig) geheel van zinvolle samenhang.

Tot daar Kohnstamm zelf inzake methodisch niveau van begrijpen (vgl. L.33vv.: er is gewoon en er is methodisch vergelijken).

L. 141.

3B.-- *Het axiologisch geheel.*

Kohnstamm, o.c., 16, geeft ons én appl. én regul. mod, van waardebegrijpen.

a. “Begrijpen onderstelt, altijd, een geappercipieerde (versta: doordachter verwerkte) inpassing **(i)** van de begrepen gedraging, **(ii)** in een bepaald waardegebied (L.126: deelaspecten; 127: cultuurtotaliteiten, cultuurkaders).

1. Dit behelst dat ‘begrijpen’ - steeds - bewust ‘Wertbeziehung’ (= betrokkenheid op een of andere waarde), in de (...) door Heinrich Rickert (L.123) aangegeven zin.

2. Die waardebetrokkenheid kan van zeer verschillende aard zijn,-- even verschillend inzake aard als de beweegredenen (*opm.*-- psychoanalytisch kan men er de (onbewuste) drijfveren bijrekenen), die aan een handeling ten grondslag liggen, -

(i) Heel dikwijls zal zij b.v. bestaan in het betrekken op (= gerichtheid naar (L.16: schattingsvermogen; 113v.: Scholast., resp. Hegeliaanse gerichtheid) zekere vitale (l. 77) lust - of onlustgevoelens.

(ii) maar zij kan (...) ook veel dieper (L.18v.) liggen.

b. *Appl. Mod.*

1. Zo heb ik, b.v., het probleem van de dans (L.58: 134) pas opgelost, als mij duidelijk geworden is welke lustgevoelens, ondanks de ogenschijn, daarmee verbonden zijn en welke onlustgevoelens (remmingen) een andere uiting verhinderen.

2. Ik ‘begrijp’ het jammerlijk snikken van een klein meisje, als ik hoor dat haar liefste pop gebroken is.

c. *Besluit.*

Begrijpen veronderstelt, dus,

(i) dat ik, uit eigen aanschouwing, thuis ben in het waardegebied, waarin de doorleving ligt, en

(ii) tevens, dat ik appercipieer (= doordacht situeer) hoe door degene die ik begrijp, de doorleving, min of meer bewust, daarin wordt gerangschikt.- Wat niet behelst dat ik mij met die rangschikking verenig en nog minder dat ik deze als definitief aanvaardt”.

Tot daar een eerste benadering door Kohnstamm van het axiologisch begrijpen. volgt, nu een tweede benadering.

L. 142.

(i) “Om een gedrag te ‘begrijpen’ is het nodig dat wij er

(a) wel gedeeltelijk in mee - leven,

(b) maar er niet geheel in opgaan. M.a.w. wij moeten ons, in zekere zin, van dat gedrag kunnen losmaken, -- er boven - of, althans, er tegenover -- gaan staan”. (o.c., 19).

(ii)a. Eerste appl. Model.

Wij kunnen niet nalaten, hier, K. O. Apel (L.128), a.c., 39, aan te halen, “In ieder gesprek tussen mensen, komt het voor dat één der partners

(i) niet meet poogt, de partner, in diens bedoelingen, hermeneutisch (= begrijpend) ernstig op te nemen,

(ii) doch hem, als een quasi-natuurgebeuren (L.130/134: scientistisch model), op afstandige wijze, te benaderen, nl. op het ogenblik dat hij niet meer poogt het innige samenzijn in en door het spreken, in de communicatie in stand te houden, dat hij, integendeel, veeleer poogt, dat wat de partner zegt, als symptoom van een objectieve toedracht (= feitelijke zijnswijze (L.7) te beoordelen, zo dat hij het, een buitenstaander gelijk, kan ‘verklaren’, -- en dit in een taal, waaraan de partner niet deelneemt.

(iii) Kentrek (L.25) van die aard, nl. het gedeeltelijk afbreken van de hermeneutische ‘communicatie’ om ze te vervangen door ‘objectieve’ (versta: vakwetenschappelijke) kenmethoden (L.130/143: menswetenschap), vertoont de verhouding van de arts t.o.v. zijn patiënt,-- heel in het bijzonder, de verhouding van de psychotherapeut t.o.v. de neurotiek (= neuroselijder)”.

(ii) b. Tweede appl. Model

Kohnstamm, o.c.,, 16, preciseert, in analoge zin.

1. Begrijpen is helemaal niet synoniem met mee-beleven, in de zin van ‘sympathiseren met’, ‘partij trekken voor’, ‘zich (axiologisch) identificeren met’ degene, met wie men mee-beleeft.

Zo is b.v. het veel geciteerde “tout comprendre, c’ est tout pardonner”. (‘Alles ‘begrijpen’ komt neer op alles zomaar ‘vergeven’) is - als psychologische constatering, tenminste, - op de pedagogische verhouding van ‘begrijpen en vergeven’ ga ik, hier, nog niet in - eenvoudig onjuist (...)

2. Het voorgaande zegt, dus, dat een gedraging begrijpen niet betekent dat degene die begrijpt, zich ‘solidair verklaart’ (‘verenigt’) met de beamende of afwijzende waardering van hem / haar, die hij begrijpt. Ik kan, m.a.w.,

(i) begrijpen dat iemand iets voor waar houdt of prettig, resp. mooi vindt,

(ii) zonder dat ik die waardering deel (L.137: zowel als zij het eens zijn als wanneer zij het oneens zijn).

L. 143.

Toemaatje

Kohnstamm, o.c., 236, haalt een tekst van *Eduard Spranger, Psychologie des Jugendalters* (1924-1; 1953-23).

De context, bij Kohnstamm, heeft het over spel. “In die zin heeft Spranger een merkwaardige uitspraak gedaan. Om te karakteriseren wat hij bedoelt met een ‘overgrijpend eenheidsverband’ (L. 139vv.), zegt hij het volgende.

a. Gesteld dat de psychologie enkel als taak had te beschrijven (L. 100: louter descriptieve fenomenologie), wat in het individuele bewustzijn zelf doorleefd wordt, dan zou het antwoord op de vraag “Waarom/ waardoor speelt een kind?”, eenvoudig, hierop neerkomen:

“Omdat/doordat het er lustgevoel aan beleeft”. Reden: daarin put zich de rein subjectieve (= doorleefde) zin (L.139) van het spel uit. In dat geval, bestond er, omtrent de bijzondere vorm en richting van de speldrift, nog geen enkele theorie.

b. Zodra, echter, wij, in de zin van de theorie van b.v. Karl Groos (L.140), beweren: “Het kind speelt om zich in het uitoefenen van toekomstige, levensbelangrijke activiteiten te oefenen”, van dat ogenblik af, gaan wij dat, wat, in het spelen, werkelijk doorleefd wordt, te boven.

Immers, dit “om te” (*Opm.* -- L. 139: zin) komt, nog niet, in volkomen doordachte vorm, in de ziel van het kind voor.-- Wij staan, hier, voor een ‘omvattende zinnige samenhang’ (= ‘overgrijpend eenheidsverband’), die, om te beginnen, ‘übergreifend’ (uitstijgend boven) is t.o.v. de onmiddellijk (versta: ondoordacht) doorleefde zin”.

Opm. -- Kohnstamm, o.c., 19, zegt dat ‘a(p)perceptie is “inpassing in een bepaald zinsverband”. Wat Spranger’s ‘zingeving’ (L. 139) is. En Herbart’s ‘Apperzeption’ (in de opvoedkundige zin) (L.76), Cfr L.105 (Platon’s idee). Vgl. L. 137 (sing. concr. idee).

L. 144.

4.-- *Het begrijpen van zichzelf*

Kohnstamm, o.c., 19, besteedt enkele regeltjes aan zelfbegrip, 'zelfverstaan'.

(1) Het zich losmaken (uit de primair gegeven doorleving, resp. mee-beleving) moeten wij - om onszelf te begrijpen - ook kunnen voltrekken t.o.v. ons eigen gedrag. Zoiets is lang niet altijd gemakkelijk.

Gevolg: zelfbedrog komt zo vaak voor. wij 'appercipiëren', immers, ons eigen gedrag op onjuiste, meestal 'geflatterde' (= te gunstig voorgestelde) wijze. (...)

(2) Reeds de Paleoputhagoreeërs (L.2; 48; 94; 97; 128) hadden het zelfbedrog dat o.m. door de dieptepsychologen (Sigmund Freud (1856/1939), neuroloog en psychiater, stichter der psychoanalyse; Carl Gustav Jung (1875/1961); Alfred Adler (1870/1937)) zo sterk werd benadrukt, door

1. Zegt *O. Willmann, Gesch.d. Id.*, I, 321:

"De wijze (d.i. degene die tot zichzelf wil komen) behoort zichzelf te onderzoeken: "Voor zover gij uzelf niet 'kent '(versta :)'begrijpt')', hou u maar voor een uitzinnige ('nomize mainesthai')'" zegt een 'akousma' (d.i. een typisch Paleoputhagoreïsch leerstuk), dat, op eigen wijze, het Delfische 'ken uzelf' duidt"

2. Wat verder (o.c.,330) zegt Willmann - steeds over de Paleoputhagoreeërs sprekend - : "De samenvatting van alle goederen, voor zover zij het menselijke subject in zijn ideaal betreffen, is de eudemonie ('eu.daimonia'). (.....).

Wanneer als Paleoputhagoreïsche leer aangegeven wordt "Eu.daimonein anthropon, hotan agathè psuchè pros genètai" ("(...) dat de mens een goede daimon bezit, telkens wanneer hij er als goede ziel uit komt"),-- dan schemert de basisbetekenis, waarin het woord 'eu.daimonein' - ten tijde van de Paleoputhagoreeërs - nog verstaan werd, door:

(i) 'eudaimon' is al wie een goede (= eu) beschermgeest (= daimon) (L.49: Thoth als beschermgeest bij het taalgebruik) bezit -- zoiets komt neer op 'een mens met een goede 'geest' (én levenskracht én 'engel'), reden: de beschermgeest en de ziel - zo vatten de Feruerleer (*opm.*-- 'Frawasji' (= feruer) is, bij de Mesopotamiërs (Irak, Iran) 'daimon', -- wat de Romeinen 'genius' (mannelijk) of 'iuno' (vrouwelijk) heetten) en, zelfs, enigszins, Herakleitos van Efesos (L. 53; 60; 69; 73), waar hij zegt "Ethos anthropei daimon" ("In het gedrag (toont zich) de daimon"), de verhouding 'beschermgeest' ziel' ook, op - zijn onderling verwisselbaar;

L. 145.

(ii) ‘Kako.daimon’ is het tegengestelde (L.53: privatieve tegenst.) van ‘eu.dai-mon’.

3. Willmann, o.c., 363, keert op die daimon-leer terug n.a.v. Socrates van Athene (L.101v.), die, zelf, beweerde een ‘daimonion’ (= daimon) te bezitten, met een bijzondere begaafdheid, nl. de inwendige stem (een, overigens, frequenter fenomeen dan de Verlichters denken).

Ook Aristoteles, na Platon, natuurlijk, deelt het geloof in eu - en kakodemonie (o.c., 528ff.), -- en wel, o.m. als fundamenteel gegeven inzake zielekennis.

(3) M. Heidegger (L.5; 6; 13; 94), *Sein und Zeit*, I, 142/148 (*Das Dasein als Verstehen*); 148/153 (*Verstehen und Auslegung*), verdiept het begrijpen, op ontologisch vlak (L.5/19), in die zin dat als mens in-de-wereld-zijn behelst dat men, ergens voor alle beredeneerde of theoretische activiteit (L.77; 138), een soort begrijpen van zichzelf als in de-wereld-samen-met-anderen heeft.

Immers, geworpen in een situatie (passief aspect: geworpenheid), ontwerpt, hoe dan ook, de mens, steeds, een of andere vorm van bestaan, d.i. als mens in-de-wereld-samen-met-anderen-zijn. (Men vergeve ons deze typisch Heideggeriaanse taal!).

(4) John Dewey (1859/1952), de pragmatist stichter van de zgn. ‘experimentele school, (L.42; 130), in zijn artikel *Le développement du pragmatisme américain*, in: *Revue de Métaphysique et de Morale* (Paris), 29 (1922): 4 (oct.-déc.), 410/430, zet uiteen hoe CSS. Peirce (1839/1914) (L.94/97) aan de oorsprong staat van het Amerikaanse Pragmatisme, - Peirce, die, later,- om te reageren tegen o.m. W. James (1842/1910), de grote psycholoog, stichter van het pragmatisme in de strikte zin, die, echter, de nuttigheidswaarde een eersterangsrol toekende, -- de nadruk legde op de idee (L.104v.; 137; 143), maar als d.m.v. hetzij ‘pragmatische waarheid’; (L.14) hetzij lotswaarheid (L.14) te toetsen.

“De wijziging van het menselijk bestaan, die uit de toepassing (van de idee) voortspuit, maakt er de ‘ware’ (versta: levens-) betekenis van uit”. (a.c., 413).

Peirce trok de besluiten uit zijn stellingname tegen de loutere bruikbaarheid van de waarheid : hij veranderde ‘pragmatisme’ in ‘pragmaticisme’, om aan te duiden dat de idee, op zich, een sleutelrol speelde.

L. 146.

(5) K. Marx (L.67) zegt het in termen van ‘atheïstische praxis’: “Aangezien - in de ogen van de socialistische mens – al wat men ‘wereldgeschiedenis’ heet (L.126: de geschiedenis) herleidbaar is:

(i) tot de productie door de mens gesticht dankzij menselijke arbeid en
(ii) tot de wording der natuur ten dienste van de mens,
heeft die socialistische mens, dan ook, het aanschouwelijke bewijs, het onweerstaanbare bewijs, van het feit dat de mens ontstaan is enkel en alleen dankzij zichzelf.

M.a.w., van het feit dat hijzelf zijn eigen ontstaansproces (zijn eigen voortbrengingsproces) is”. (Dit uittreksel uit *Manuskript 1844* ontleen wij aan *Jean-Yves Calvez, La pensée de Karl Marx*, Paris, 1956, 550).

Anders gezegd: de idee ‘zelf-werkdadigheid’ (self-activity), eigen aan Peirce en de hem anders duidende Pragmatisten, zoals James, Dewey e.a., wordt, bij de Marxisten, die Marx’ gedachte integraal (L.89: getrouwe reconstructie van de leer) willen weergeven, agressief godloochenende zelf-werkdadigheid of ... in een misbruik van het antieke Grieks ‘praxis’.

Besluit.

Het zelfbegrip van de hedendaagse mens weerspiegelt zich:

(i) negatief, in de idee ‘zelfbedrog’; Heideggeriaans: ‘des Man’ (het men, d.i. de onontwaakte, in het dagdagelijkse gebeuren opgaande doorsnee- of, zelfs, huidige massamens); Peirciaans: de mens die, i.p.v. zelf, persoonlijk, te onderzoeken, zich aan eigenzinnige, rechtzinnige of ‘vrijzinnig-aprioritaire’ meningen houdt (L.94/97), daar waar the scientific method aangewezen is;

Marxistisch: de mens, die, religieus, gelooft dat hij én van de natuur én, nog meer, van de bovennatuur afhankelijk is,-- als ‘opiumvreter’;

(ii) positief, in de idee ‘zelf - werkdadigheid, in één van de drie varianten, zo-even geschetst.

Bij Dilthey is iets analoogs, maar minder uitgesproken. Daarop keren wij nog terug.

L. 147.

Algemeen besluit.

Om dit hoofdstukje over zelfbegrip af te ronden, trekken wij de aandacht op Kard. John Henry Newman (1801/1890; stichter van het Oxford Movement), waar hij staande houdt dat, in een redeneringsproces, de hele mens, met heel zijn wezen, redeneert,-- en wel, vanuit ‘the first principles’ (de eerste beginselen), die Newman niet in de formele (abstract-algemene) zin bedoelt (L.115/118), doch in de singulier-concrete zin (L.119/125).

Inderdaad: hij “bedoelt ermee de uitgangspunten van het persoonlijk redeneren, die, door de persoon (versta: de singuliere mens), onvoorwaardelijk, als zeker worden aangenomen,-- meestal zonder reflectie (= nadenken, zelfkritiek),-- zelfs zonder de gedachte dat reflectie gewenst zou zijn. Het zijn oordelen, die, a.h.w. onwrikbaar verankerd liggen in ieders persoonlijkheid,-- geheel samengegroeid met zijn concrete bestaan. En die bij iedereen verschillend zijn”. (Dr. Zeno, O.F.M.CAP., *Joh Henry Newman (Een inleiding tot zijn denken)*, Tielt/ Den Haag, 1963, 47). - Vgl. L.95 (louter subj. oordeel).

5.-- De uitvoerbaarheids grenzen van het begrijpend mee-beleven.

Kohnstamm, o.c.,19v., raakt, met de doenlijkheidsvraag, de kern van de Diltheyaanse methode. “Een voorwaarde moet (...) in elk geval, vervuld zijn, indien men het over ‘begrijpen’ heeft: de basis zelf van het mee-beleven moet bestaan.

En, daarmee, komen wij voor een zeer principiële vraag: “is die basis voor alle mensen gelijk?”. Dit betekent: hebben wij wel het recht, altijd en overall, uit te gaan van het axioma der wezensgelijkheid tussen onszelf en de andere, dat wij, hoger (L.133/134), als karakteristiek voor de begrijpende methode hebben leren kennen?”. Kohnstamm beantwoordt die vraag zeer geschakeerd.

a. De empirische bewijsvoering.

L.80 (empirisme).-- “Zuiver empirisch geoordeeld, (...) is het axioma der wezensgelijkheid hoogst betwifelbaar.

(i) Er is niet alleen ontwikkeling, maar ook atrofie (= wegkwijning) van de geschiktheid om doorlevingen van zekere aard mee te beleven.

(ii) Zien wij, bovendien, naar de geweldige verschillen in de opvattingwijze van mensen, naar het probleem van de abnormale mens, naar de verschillen tussen de volken en rassen, dan moeten wij erkennen dat empirische bewijsvoering eerder tegen dan voor die stelling (= axioma der wezensgelijkheid) schijnt te pleiten”. (o.c.,20).

L. 148.

Appl. Mod.

“Iemand, die, als uitgangspunt, essentiële (= grondige) verschillen in de doorlevingsbasis der mensen aanneemt, zoals de aanhanger van de theorie van de uebermensch (*opm.* -- Friedrich Nietzsche (1844/1900) maakte deze term wereld berucht), die de machtsmens als wezenlijk verschillend ziet t.o.v. de kuddemens, die zich onderwerpt aan algemene normen, zal, op grond van het louter empirisch gegeven materiaal (*opm.*-- Dit is al wat de feitelijke mensen opbrengen inzake echt ‘begrijpen’), zeker niet kunnen overtuigd (versta: overreed) worden”. (ibid.)

Opm. -- Kohnstamm maakt hier een toespeling op de derde denkstijl van Fr. Nietzsche waarin hij de verleden en huidige mensheid, voor zover deze ‘geloofd’ in de gevestigde waarden (vooral de overgeleverde religies en, m.b.t. filosofie, het Platonisme (L.103/105)), als achterhaald, ja, verwerpelijk afschrijft (‘Sklavenmoral’ (slavenethiek));

2. Waarin hij, in een niet nader bepaalde toekomst, de Uebermensch (versta: superieure mens), voorspelt, als de enige ‘zin’ (L.139; 143) van de huidige mensheid (‘Herrenmoral’ (= heersersethiek)).

Het is, meteen, duidelijk dat, in Nietzsche’s mee - beleven, er een onoverbrugbare kloof gaapt tussen de ‘Sklaven’ en de ‘Herren’. Tenzij men ervan uitgaat dat het ‘innerlijk contact’, zo typisch voor het begrijpen, over die kloof heen mogelijk is (L.137;143).

In ieder geval: zoiets als de vertedering (altruïsme; L. 19), zoals het Christendom (Solovjef) ze opvat, lijkt heel en al uitgesloten.

b. Kohnstamm’s geloofsgetuigenis.

Wij halen de tekst, zonder commentaar, aan. Reden: Kohnstamm maakt geen enkele aanspraak op algemene geldigheid van zijn ‘first principles’ (L.147),-- om het Newmaniaans uit te drukken.

Alhoewel, o.i., een Bijbels denkend mens moeilijk Kohnstamm’s zienswijze kan betwijfelen. In die zin is zijn uitgangspunt algemener dan zijn singuliere persoonlijkheid.

L. 149.

“Wanneer wij (...), bij onze beschouwingen, uitgaan van de essentiële eenheid der mensheid (bedoeld is, blijkbaar, die ‘eenheid’, voor zover zij in het begrijpen doorkomt), d.i. van de onderstelling (abd. = hypothetische = regress. red.: L.136v.) dat alle mensen erop aangelegd zijn elkaar te begrijpen - hoe groot ook de belemmeringen (L.147v. = empirische materiaal) zijn, die, in een singulier-concreet geval, het wederzijds begrijpen in de weg staan -, dan moeten wij ons duidelijk maken dat wij (...) een axioma (L.133v.) uitspreken.”

1. Dit axioma, is, vooreerst, in de axiologische (L.141/143) of waardeleerstellige (L. 16; 122; 139; 141/143) zin van dat woord te begrijpen.

2. Dit axioma is, ten tweede, in de religieuze zin, nl. als een geloofsgetuigenis, te verstaan.

Opm. -- O.c., 72, geeft Kohnstamm een tip prijs van wat hij hier, eerder onder verstaan, zegt.

1. Hij heeft het, daar, over William Stern (1871/1939), de grondlegger van de personalistische (L.125) psychologie. “Voor Stern mist ook God - die hij (...) als ‘die Gottheit’ (*opm.*-- het abstract - algemene ‘godheid’) aanduidt - zelfbewustzijn.

2. Een religieuze persoonsrelatie (versta: een’ begrijpen van God), in de zin van een ‘ik-gij’ verhouding (*opm.*-- deze uitdrukking van Kohnstamm herinnert aan de ‘ich -du-beziehung’ (ik-gij betrekking) van Martin Buber (1878/1965)), is, voor Stern, niet mogelijk. Hij heet zichzelf ‘aanhanger van een personalistisch pantheïsme’ (*opm.*-- pantheïsme

(i) erkent wel godheid, als alom aanwezige werkelijkheid,
(ii) doch erkent geen persoonlijk God (met het zelfbesef, dat de persoon als persoon heeft)).

3. Kohnstamm herinnert er dan aan hoe, in een vorig werk (Waarheidsprobleem, V), hij de feiten vernoemd heeft, “in mijn eigen ervaring” - zegt hij, waardoor hij zich tot een andere belijdenis ‘gedwongen’ (sic!) gevoeld heeft: “Wie (zo vervolgt hij) zijn heer heeft gevonden, aan Wie hij zich, onvoorwaardelijk, gebonden weet, kan het bestaan der ‘ik-Gij-relatie’ niet meer loochenen. (ibid.).

M.a.w.: bij Kohnstamm lijkt die Godsverhouding het toonbeeld van alle ‘ik-gij-verhoudingen’ (basis van alle begrijpen).

L. 150.

Zegt Kohnstamm, verder: “Wij aanvaarden, daarmee, een grondstelling als richtsnoer voor alle ‘begrijpende’ arbeid (L.78v.;89) van de wetenschap ... omdat wij die stelling niet willen loslaten, ondanks de bezwaren waarop zij stoot. Bezwaren, die, daardoor, voor ons, tot problemen worden. Wij weigeren al wat ons, met die essentiële begrijpelijkheid, in strijd schijnt, te aanvaarden als “Het is nu eenmaal zo”, als een ‘laatste’ (woord, terzake), waarbij wij ons zouden moeten neerleggen.

1. Enkel het voleindigen der - in beginsel althans - nooit eindigende taak der wetenschap zou deze ‘premissie’ (L.26: VZ), nl. het axioma der wezensgelijkheid, kunnen weerleggen.

2. Anderzijds, moeten wij er ons, duidelijk, van bewust zijn dat, om dezelfde reden, iemand, die van het tegengestelde standpunt uitgaat, evenmin te weerleggen valt met wetenschappelijke bewijsmethoden”.

Kort gezegd: voor Kohnstamm is het al of niet gelden van het begrijpelijkheidsaxioma nooit louter wetenschappelijk uit te maken. het uitsluitel (= toetsing = peirastische red.: L.137) ligt buiten en, wellicht, boven iedere stellige (positieve) wetenschap.

De traditionele Verlichte Rationalist (L.80), hetzij intellectualist hetzij empirist, zal dit brandmerken als ‘irrationalisme’ d.i. de blinde sprong in het niet-verlichte (irrationele).

Doch, in de plaats van Kohnstamm, die die vraagstelling, hier althans, niet aanraakt, antwoorden wij daarop: Gij, Rationalist, hetzij Intellectualist hetzij Empirist, evenmin als Kohnstamm (de irrationalist), bewijst, anders dan foundationalistisch (L. 95/97), uw eigen uitgangspunt niet.

Wat erop neerkomt: gij, verlichter, evenmin, bewijst, louter wetenschappelijk, althans, uw axioma, nl. het axioma van de absolute rationaliteit - d.m.v. - loutere - (vak)wetenschap. M.a.w., ook gij zijt, indien gij eerlijk wilt bekennen, ‘irrationeel’.

Voor de bibliografie, zie L. 96 (vrl. Bartley). Voor Kohnstamm is volgende omschrijving (geen ‘strikte definitie’) geldig: “De begrijpende methode tracht, op de grondslag van de veronderstelde wezenlijke overeenstemming tussen onszelf en andere personen, hun gedragingen (L.126) en doorlevingen (L.132) te ordenen (L.33;--20v.), door ze in te passen (L.139/143: 68v. (dialectisch); 82 (huidige dialectiek) in de - uit onze eigen doorlevingen bekende - waardegebieden”.

Tot daar wat Kohnstamm’s stelling betreft.

L. 151.

c. -- *Onze eigen stelling.*

Deze bouwt voort op de stelling van Kohnstamm, maar twee aanmerkingen komen daarbij te pas.

a. Een wetenschappelijke arbeid, enkel en alleen, steunen op een geloofsgetuigenis, is, voorzeker, Bijbels (en door ons aangenomen), maar is louter (vak)wetenschappelijk, toch ietsje gewrongen. Daarom keren wij terug naar twee voorgaande standpunten.

b.1. Streng genomen komt een voor een (religieus-Bijbels) geloof getuigende geesteswetenschap neer op een of ander fideïsme of geloofsfilosofie.

a. ‘Geloof’, louter filosofisch – is:

- (i) de vrije instemming
- (ii) met de beweringen van iemand (medemens, God),
- (iii) enkel en alleen gebaseerd op het innerlijk contact (L.136:149: ‘ik-Gij-verhouding) met diezelfde persoon (medemens, God) én, meteen, op het (gebeurlijk, onbeperkt) vertrouwen in de geloofwaardigheid van diens beweringen.

b. ‘Fideïsme’, is dat type filosofie (gebeurlijk: vakwetenschap, zoals bij Kohnstamm), dat aan het hierboven omschreven geloof hetzij een hogere hetzij een gelijke rol toekent t.o.v. het verstandelijk-redelijk te werk gaan.

1. Dat de Rationalisten (L.80) daar bezwaar tegen hebben, is begrijpelijk : een louter innerlijk contact met navenant vertrouwen alleen kan nooit een geloof tot een verstandelijk - redelijk verantwoord geloof omtoveren.

2. Waarin Kohnstamm (en andere soorten fideïsten) wel gelijk halen, is dat zij de rede (intellectualistisch, empiristisch) zoals de fundamentele rationalisten deze opvatten, te smal, ja, een geraffineerde vorm van irrationalisme vinden. In die zin is een fideïsme één enkel type van bevrijding, uit de enggeestgheden van de Verlichters.

Besluit.

Noch fideïsme noch verlicht rationalisme. Maar een derde weg.

L. 152.

b.2. (i) De dialectisering van de geesteswetenschappelijke methode.

Men herneme, nu, L.77/67 (De lemmata v.d. huidige dialectiek).

Twee lemmata halen wij, m.b.t. Kohnstamm's geloofssprong, heel bijzonder aan.

1. Wat louter (vak)wetenschappelijk noch bewijsbaar noch weerlegbaar (L.150) is, behoort, daardoor, nog niet in een geloof gefundeerd te worden.

a. - In de grond, voert Kohnstamm zijn geloofservingen, de 'ik - Gij - verhouding' als model, slechts in de geesteswetenschap in, om een lemma ter analyse te hebben. Meer niet. Reden: voor de rest speelt die geloofsovertuiging, in zijn uiteenzettingen, zo goed als geen directe rol meer.

b. - Maar waarom, dan, niet zonder meer, de platonische lemmatisch-analytische methode (L.6; 41) ingevoerd? Tenslotte is Kohnstamm's geloof enkel en alleen als lemma, als voorlopig aangenomen idee, (vak)wetenschappelijk zinnig! I.p.v. één appl. mod. (geloofslemma), waarom niet het regulatief model (lemma überhaupt (= zonder meer), universeel)? Juist daardoor krijgt het typisch gelovige lemma zijn juiste plaats. Cfr L.78v.

Opm.-- Natuurlijk, wij verwijzen - uitdrukkelijk - naar L. 41: daar wordt het platonische lemmatisch-analytische te werk gaan 'reductief' geduid. Zie, nu, L. 32 (het red. grondschema; 134; 135; 136; 137: toepass.).

2. Wanneer Dilthey zelf vaststelt dat

(i) zonder het 'verklaren' der natuurwetenschappen (= sciëntistiek; L.152vv.) - zo b.v. in het nagaan van de invloed van het milieu op het gedrag (L.126: gedrag; 127: de totaliteit).

(ii) Het 'verstaan' der geesteswetenschap onmogelijk is; wanneer hij vaststelt dat **(i)** zonder (juist een. type van) 'begrijpen' nl. het begrijpen van de uitgangspunten (= lemmata) der vakwetenschap in de zin der sciëntistiek, zoals wij (L.150: irrationalisme der verlichters; 133: axioma der wezensg.) zagen.

(ii) het 'verklaren' ervan niet rondkomt, dan past hij, willens nillens, het complementariteitsbeginsel der dialectiekers toe (L.81vv.). Meer nog : gaat hij uit van een type van eenheidswetenschap (L.82/85).-- Dit bewijst dat dialectiek problemen vat en oplost.

L. 153.

Bibl. steekproef.

O. Pöggeler, *Einführung*, in: O. Pöggeler u.a., *Hermeneutische Philosophie*, München, 1972, 17f..

Opm.-- M.b.t. het pessimisme inzake inlevingsvermogen (L.147v.), kan, hier, gewezen worden op

(i) de psychologie van de acteur, resp. actrice die, op uiterst merkwaardige wijze,
(a) innerlijk contact (L.136) en
(b) weergeefvermogen (L.153 (geëigende meth.);137 (singulier-concrete idee)),
inzake de te vertolken gedragingen en de drager ervan (de medemens), feitelijk en soms zeer herhaaldelijk te zien geven. Dit heet men dan de ‘geboren toneelspeler’ (in de zin van ‘weergever’ o.g.v. aanvoeling en inleving).

(ii) de (para)psychologie van de sensitief (sensitieve, ‘ziende’) waarbij wij verwijzen naar L.27 (de Xhosa-Negro-Afrikaan, die, (i) onmiddellijk, (ii) ‘ziet’ (of, hoeveel en welke luist)). Vgl. L.110 (de echte ‘zien(st)er’).

Na nader onderzoek, kan men zeggen dat de ‘zien(st)er’ identitief (L.35vv.), d.i. deelidentiteit met het object van zijn ‘zien’, te werk gaat. Deze (paranormale ‘mantische’) ‘begrijpende daad’ verbetert, op merkwaardige wijze, het eenzijdig pessimisme van Kohnstamm (cfr L.64 (onderaan); 99 (transempirische verificatie van Hans Reichenbach)).

Natuurlijk, veronderstelt dit (‘lemma’) dat men de vooroordelen van de fundamentele verlichters overwint; een ‘mantisch’ fenomeen, een paranormaal fenomeen - eens vastgesteld - is een lemma, analyse waard.

Men merke op dat, weer eens, hier de complementaire en multidisciplinaire aanpak, bij de dialectiekers vastgesteld, van toepassing is. De geesteswetenschapper sluit - aprioritair (L.95/97) - niets uit, zelfs niet de zo geminachte ‘paranormale’ fenomenen, als object van analyse.

b.2. (ii) Fenomenologie en ‘hermeneutiek’

De oudere Dilthey (O. Pöggeler, o.c., 15) brak zich sterk het hoofd omtrent het feit, dat ‘leven’ (L. 126v.)

1. zowel in het begrijpen van zichzelf (L.144/147) als in het begrijpen van de medemens (L.128/143; 147/153),

2. (i) belevenis (d.i. min of meer bewust doorleven), (ii) uitdrukking (L.126 (uitingen); 136 (uitingen)) en (iii) weergave (L.137 (de Singulier-concrete idee)) omvat.

L. 154.

M.a.w. - zoals, sedert Hegel (en, voor hem, sedert de Duitse romantiek (L.67:126)) telkens weer herhaald werd - het leven, dat tot (min of meer volle) besef (= bewustzijn van zichzelf komt, is het mysterie van de oudere Dilthey.

Dit stelt het probleem van de juiste situering van de fenomenologie (vrl. de ideatieve (L.100vv.: 119) vorm ervan)

“Indien het leven niet, van meet af aan, drager was van het vermogen tot betekenis vatten en uitdrukkend weergeven (‘signifiante’), dan zou het begrijpen onmogelijk zijn (...). Behoort men, dan, niet - heimelijk (‘subrepticement’) - zijn toevlucht te nemen tot alle mogelijkheden van een ‘filosofie van de geest’ (‘Philosophie des Geistes’), juist wanneer men aan ‘levensfilosofie doet?

Dat type van moeilijkheid van fundamentele aard is aan verheldering toe - en niet op andere wijze wanneer men de oplossing ervan zoekt in de richting van de fenomenologie als invalshoek voor de hermeneutiek (= ‘geesteswetenschap’ (...)). (P. Ricoeur, *Le conflit des interprétations (Essais d’hermeneutique)*, Paris, 1969, 9).

Deze ‘geleerde’ verwoording van Ricoeur, een uitstekend kenner van de geestesfilosofie, komt erop neer dat wij de juiste verhouding tussen ‘geesteswetenschap’ (hermeneutiek) en ‘fenomenologie’ schetsen.

1.-- Fenomenologie (L.94/112) is - nog eens samengevat –

(i) een fenomeen (feitelijke zijswijze, voor zover zij zich, onmiddellijk - aanschouwelijk, toont),

(ii) uitzeggen, d.i. juist begrepen, in woorden weergeven. Indien het om eidetische fenomenologie gaat, dan zegt men, daarbij, het (algemene) wezen van het fenomeen uit.

(iii) Een fenomenologische psychologie (L. 108) zou, dan, zowel het zichzelf begrijpen (L.144/147) als het begrijpen van (het zieleleven van) de medemens (L.128/143; 147/153), als object kunnen behandelen. Dat is een eerste ontmoetingspunt.

W. Daim, *Tiefenpsychologie und Erlösung*, Wien/ München, 1954, 18ff., zegt, terzake: “(...) Fenomenologie is (...) de eerste stap in de gegevens van het menselijke zieleleven (als beschrijving der op nauwkeurige wijze geschouwde fenomenen (hier: van het zieleleven van onszelf en de medemens))”.

L. 155.

2.-- Geesteswetenschap (L.126vv.) (aldus W. Daim, *ibid.*) komt neer op:

(i) De verheldering (ii) van de fenomenologisch geschouwde fenomenen (iii) met het oog op de ‘zin’ ervan (‘zinsverheldering’; L. 139/143).

Anders uitgedrukt: de geesteswetenschap situeert de (fenomenologisch) gevatte fenomenen (van het(ziele)leven) in het waarvandaan (L. 145 (geworpenheid)) en het waartoe (L.145 (ontwerp); 143 (om - te)) ervan (‘zin’).

Voorals Eduard Spranger (L.127; 138vv.) heeft daar de nadruk op gelegd, -- en wel met zijn idee ‘structuur’ (L. 41).

(a) “De definitie, die Spranger van ‘structuur’ geeft, komt overeen met de begripsomschrijving van ‘gestalt’ (L.25; 64) (...): “Een innerlijk georganiseerd geheel, waarvan de delen (L.37v.) met elkaar in organisch (L.68 (organicisme); 83; 85 (organisme)) verband (L.35 (identitief verband); 37 (meer dan identitief verband)) staan, terwijl het wezen der delen en de werking ervan door het geheel bepaald worden” (S. Rombouts, *Psychologie voor opvoeders*, Tilburg, 1954-1,1957-2 (*Algemene psychologie*), 257).

(b) Het grote verschil (tussen Sprangeriaans geduide ‘Struktur’ en ‘Gestalt’ (Wertheimer, Köhler, Koffka, enz.)) bestaat hierin dat:

(b)1. Wertheimer (M. Wertheimer (1880/1943), ll. van Stumpf en Külpe, stichter van de Gestalt- of vormpsychologie ; W. Köhler(1887/...), ll. van Stumpf; K. Koffka (1886/1941), ll. van Stumpf (1848/1936; ll. van Brentano (1838/1917; School van Graz)) waren ideeëngenoten van Wertheimer) het beginsel van ‘totaliteit’ toepassen op de fenomenen der psyché, d.i. op zielkundige verschijnselen, zonder de ziel;

(b)2. Dilthex, Spranger e.a. het beginsel van dezelfde totaliteit - allereerst - op de ziel zelf toepassen.. “Gestaltpsychologie blijft studie van ‘verschijnselen’, -- structuurpsychologie wordt weer echte ziel-kunde” (S. Rombouts, *ibid.*).

De ‘ziel’ (i) gaat niet op in een stel bewustzijnsverschijnselen, (ii) ook niet in een complex van ‘Gestalten’: wat zich, in het bewustzijn, afspeelt, zijn slechts uitingen (L. 126; 136; 153), manifestaties, van het ‘actieve ik’ (= de levende zielseenheid als draagster van de akten).

L. 156,

“De ‘modernen’ - Spranger bedoelt zijn onmiddellijke voorgangers en tijdgenoten - hebben het menselijk ik verlaagd tot een ‘stromend proces’. Neen: er is een bestendig geestelijk subject -- iets, dat onveranderlijk blijft, te midden van de veranderingen. De definitieve uitbouw van zijn leven ligt in de mens zelf”. (S. Rombouts, o.c., 257v.).

Welnu, - aldus Spranger - de ziel (het ik) is een ‘structuur’, d.i.

(i) een gesloten samenhang zowel van doorlevings- als van activiteits-mogelijkheden,

(ii) gericht naar waarden (= axiologisch aspect) - men denke aan zijn ‘om - te’ (143: zin),

(iii) gecentreerd (in één uitgangspunt gefundeerd) in het geestelijk ‘ik’ (de individuele ziel) (ibid.).

Dit pas verantwoordt, ten volle, de term ‘geesteswetenschap’, d.i. gedrags- en geschiedeniswetenschap van de uitingen (‘objectiveringen’, ‘projecties’, ‘werken’) van de geest, begrepen als geestelijk ik (L.134)

“zeg mij wat gij waardeert, en ik zal u zeggen wie (= welk type van ‘structuur’) gij zijt”,-- aldus Spranger. De individuele ziel, immers, is wat zij als overheersende levenswaarde a.h.w. vereert.

Wil men, dus, iemand ‘begrijpen’ (innerlijk contact), dan behoort men door te dringen tot het singulier-concrete waardenstelsel, dat de individuele ‘structuur’ bepaalt. Immers, juist dat type van configuratie van geliefkoosde waarden (L.55: configuratie) organiseert het gedrag, de geschiedenis, van iemand.-- cfr. Newman’s ‘first principles’ (L 147),

Appl. Mod. Van structuurtype

Men neme de economische mens, hij leeft om geld, geldmacht, geldluister, enz., te winnen (‘verdienen’): de zin (= om - te) is al wat geld en geldbetrokkenheid is.

a. deugden : spaarzaamheid, arbeidzaamheid, geldethiek. –

b. verhoudingen: de dingen - b.v. kunstvoorwerpen - ziet hij onder oogpunt van verkoopbaarheid en ‘er geld van maken’; de medemensen b.v. zijn echtgenote - heeft, als ‘huisvrouw’ (die hem het winst maken vergemakkelijkt), als ‘zakenvrouw’ (die hem ‘winst’ bijbrengt), ‘geldwaarde’ voordat zij ‘medemens’ is (haar ‘bruikbaarheid’ primeert); vooral ‘know how’ (voor zaken gewiekt bruikbare ‘wetenschappelijke kennis’) is ‘geld; enz..

L. 157.

Appl. Mod van structuurtype.

Nemen wij, nu, de estheet (kunstminnende)). -- Hij leeft om van het bevallige, het verhevene, - in één woord, van schoonheid te genieten en te doen genieten. Het esthetische is de 'zin' van zijn leven, althans de hoofdzin of dominante (waarde).

a. Deugden: schoonheidszin, waardoor hij alles 'verschoont'.

b. Verhoudingen: de dingen:-- b.v. een simpel straathoekje - 'ziet' hij als iets 'moois', een meisje is hem iets 'verrukkelijks', enz.; de medemens in de strikte zin: zijn vrouw behoort mee te bewonderen en te genieten; zelf is zij, liefst, 'verrukkelijk' (lichamelijk, naar opschik); het geld - de hoofdzin van de economische mens - is hem een bruikbaar iets "om iets moois mee te kopen".

M.a.w., ook hij weet en waardeert inzake economie, maar ditmaal ondergeschikt aan zijn singulier-concrete hoofd-waarde, die esthetische waarde is.

Zoals Spranger zelf benadrukt: in geen enkele individuele ziel mist men ook maar één waardetype, maar zijn zij steeds alle aanwezig; doch één overheerst en, meteen zijn alle andere (complementering; L.66) aan haar ondergeschikt.

Zo onderscheidde Spranger de wetenschap, (met de 'theoretische' mens), de economie (met de economische mens), de kunst (met de esthetische mens), het maatschappelijk leven (met de sociale mens), de politiek (met de machtsmens) en, tenslotte, de religie (met de godsdienstige mens).

Cfr zijn *Die Lebensformen* (1914), waarbij 'levensvormen' structuurtypes aanduidt. De Amerikanen, G. Allport en P. E. Vernon, in 1951, hebben de waarde van deze typologie der geestesstructuren getoetst en verifieerbaar bevonden, indien men ze onderling inclusief (elkander niet - uitsluitende) hanteert. Cfr L.126; 127.

Opm. -- Geesteswetenschap en dieptepsychologie.

1. Spranger - met anderen (Stern, Bühler, Koffka, Kroh) heeft, o.m. in zijn kinderen jeugdkundige teksten, "het ene, allesbeheersende levens- en ontwikkelingsproces" (S. Rombouts, o.c., 264) benadrukt.

2. Sedert de grote 'drie' (Freud, Jung, Adler; L.144), heeft de menskunde (antropologie) haar horizon verdiept naar de on-, onder-, bovenbewuste lagen van de menselijke geest toe. ook werd de cultuurwetenschap (culturologie), verrijkt met 'dieptepsychologische' perspectieven'.

L. 158,

Ook de structuralisten (1.88vv; hebben gedrag, resp. cultuur als een te ontcijferen code (geheimtaal), die, minstens gedeeltelijk, onbewust is, geanalyseerd.

Voorals Freud's psychoanalyse is, als psychologie van het onbewuste, eerder medisch (neurologisch, psychiatrisch) in haar opzet: zij tracht het pathologische (ziekelijke, inzonderheid de neurose) te begrijpen. Tot op die hoogte is zij begrijpende menskunde.

Doch, daar zij het centrum ('de-centrement' zeggen de structurele psychoanalytici) niet in de geest (het (bewuste) ik), doch in de onbewuste lagen verlegt, is zij geen geesteswetenschap, Cfr L.156 (134).

1. Tenzij men, zoals de tradities voor het verlichte bewustzijnsdenken (L.80), in hoge mate gekenmerkt door consciëntialisme (lemma, waarbij men ervan uitgaat dat de mens, in zijn wezenskern, bewustzijn is), het beweerde, - men denke aan de daimon - leer van de Paleoputhagoreeërs, gemeengoed gedurende eeuwen, in het antieke Griekenland (L. 144v.) - aanneemt dat geest meer is dan 'bewuste geest'. Stelling, die wij, hier, als lemma grif aanvaarden.

2. Vanuit de paleoputhagoreïsch-platonische traditie gezien, is de dieptepsychologie slechts de studie van de onbewuste geest (ik). in die zin (en enkel in die traditionele zin) is 'dieptepsychologie' waarlijk geesteswetenschap.

Op L. 2, zegden wij dat de Paleoputhagoreeërs niet wilden breken met de aloude (= archaische) 'wijsheid'. Terecht alle archaische culturen hebben - zeer duidelijk - weet van de onbewuste geest.

Enkel de Verlichte Rationalisten hebben, ten onrechte, gemeend te moeten 'een radicaal 'nieuw' uitgangspunt voorop stellen. De recente dieptepsychologie heeft aangetoond dat ook dit een lemma was, dat, bij analyse (psychoanalyse), gefalsificeerd wordt.

Besluit.

(i) Fenomenen nauwkeurig als fenomenen weergeven;
(ii) ze 'begrijpen' (door ze te situeren in 'om-te' structuren der ziel (ik));
(iii) fenomenen, nauwkeurig beschreven, en ziel, 'verstaan', - en dit tot in het onbewuste.

Ziedaar geesteswetenschap ten volle.

L.159. *Bladwijzer*

Voorwoord.-- L.1/3. -- wijsgerige logica (denkleer.-- L. 4/158.

I. -- *inleiding* (het voetstuk).-- L. 5/874

I.A. ontologisch voetstuk.-- L. 5/19 ((I) ‘Indien iets, dan feit en zijnswijze (L.6/10); (II) ‘Indien iets, dan één, waar, waardeerbaar (goed) (L.10/19))

I.B. harmologisch (ordetheoretisch) voetstuk,-- L.20/87.

B. (I).1. -- de summatieve inductie;-- 1.22/33 (amplif. inductie: L.30/33).

B. (I).2. -- inl. tot het vergelijkend ordenen.-- L.33/66.

A. -- *het lemma* (1. Verzamelen; 2. In- en uitw. vergelijken; 3. Identitief en meer dan identitief verband; 4. Toepasselijkheidsdomeinen).-- L.33/42.

B.-- *de analyse* (= appl. mod).-- L. 42/66.

1. de metende vergelijking (L.42/51; mathesis universalis: L.45/ 51).

2. de differentiële vergelijking.-- L. 52/66 (Typologie der tegenstellingen (L. 52/54).

2.1 -- de idee idifferentiaal (L.55/60).

2.2.-- de weerslag van (geleidelijke) kwantitatieve verandering op de kwaliteit, (L.60/66),

B (II).-- de ‘nieuwe’ en de ‘wetenschappelijk’ dialect. als harmologie. -- L.67/87.

1 -- de nieuwe (moderne) dialectiek.-- L.67/75 (De vier lemma’s).

2.-- de hedendaagse (= wetenschapp.) dialectiek -- L. 76/87.-- (intentioneel (L.77v. (ontmoeting)); lemmatisch-analytisch (L.78v.) abstractief (L.79/81 (intell. en/of empir. Verlichting)); complementair (L.81v.); eenheidswetenschappelijk (= organisch) (L.82/86); historisch (evolutief) (L.86v.)

II.-- denkleerstellige modellen.-- L. 88/158.

1. één denkleerstellig model van vergelijkende tekstordening, (L.88/93; - Structuraal analyseren (L.91v.: verzamelend / empirisch)).

2. fenomenologie als vergelijkend ordenen (L. 94/112; c(i): fenomeen (L.94/ 99; c(ii): uitzeggen (L.100/112).-- Hist. verif.: Socratische maieutiek (L. 101/103); Platonische dialectiek (L.103/105).-- Inl. tot de mythologie (L. 108/110; L.111/113).

3. de ‘formele’ (abstr.-alg.) logica als vergel. ordenen (L.113/118; wiskundige - toepassing (L.116/118)).

4. de ‘idiografische’ (sing.- concr.) denkleer (L.119/125).

5. de idee der ‘begrijpende’ (= verstehende, comprehensieve. Geesteswetenschappelijke) methode (L.126/158; 1. Sciëntistiek (L.129v.; 2. Menswetenschap (L.130/134); 3. Geesteswetenschap (L.134/158).

Deo trino gratias.